

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXIV, nr. 2

1979

iulie—decembrie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

	Pag.
MIRCEA BORCILĂ, Opera lingvistică a lui Theodor Capidan	129
Bibliografia lucrărilor lui Theodor Capidan (<i>Elisabeta Faiciuc</i>)	145
ROMULUS TODORAN, Activitatea lingvistică a lui Sever Pop (III).	159

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL și FELICIA ȘERBAN, Formarea cuvintelor în limba română în secolele IX—XV. Derivarea cu sufixe.	171
VIOREL BIDIAN, Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'știulete'	179
ELENA COMȘULEA, Interdependențe lexico-semantice. Din terminologia prelucrării cînepei	185
IOAN ISTRATE, Romanicul <i>baroc</i> „bizar”, „neregulat”, „inegal”	191
VALENTINA ȘERBAN, Formații expresive	201

ONOMASTICĂ

DUMITRU LOȘONȚI, Toponime provenite de la apelative pentru noțiunea 'depreșiune, groapă, văgăună' (II)	205
I. PĂTRUȚ, Antroponime — toponime	211

FONOLOGIE

I. T. STAN, Sistemul fonologic al limbii române literare	213
--	-----

GRAMATICĂ

G. G. NEAMȚU, Pe marginea unor adverbe relative <i>atipice</i>	219
--	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

A. ROSETTI, SANDA GOLOPENȚIA ERETESCU (eds.), <i>Current Trends in Romanian Linguistics</i> (RRL, XXIII, 1978, și CLTA, XV, 1978) (Iorgu Iordan)	223
FLORIN MARCU, CONSTANT MANECA, <i>Dicționar de neologisme</i> , cd. a III-a, București, 1978 (Angela Goldea)	224
EMANUEL VASILIU, <i>Preliminarii logice la semantica frazei</i> , București, 1978 (Carmen Vlad)	226
PAUL MICLEĂU, <i>Semiotica lingvistică</i> , Timișoara, 1978 (Traian Vedinaș)	230
IOAN BACIU, <i>Précis de grammaire roumaine</i> , Lyon, 1978 (G. G. Neamțu)	232
JACQUELINE PICOCHÉ, <i>Précis de lexicologie française</i> , Paris, 1977 (Ileana Mureșanu)	234
L. V. BONDARKO, <i>Zvukovoj stroj sovremennogo russkogo jazyka</i> , Moscova, 1977 (I. T. Stan)	235

CRONICĂ

Simpozion închinat lui Theodor Capidan (I. P.)	236
--	-----

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIV, n° 2

1979

juillet—décembre

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

	Page
MIRCEA BORCILĂ, L'œuvre linguistique de Théodore Capidan	129
La bibliographie des travaux de Théodore Capidan (<i>Elisabeta Faiciuc</i>)	145
ROMULUS TODORAN, L'activité linguistique de Sever Pop (III)	159

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL et FELICIA ȘERBAN, La formation des mots dans la langue roumaine (IX ^e —XV ^e s.). La dérivation suffixale	171
VIOREL BIDIAN, De la terminologie du maïs: termes concernant la notion 'știulete'	179
ELENA COMȘULEA, Interdépendances lexico-sémantiques. De la terminologie de l'usinage de la chanvre	185
IOAN ISTRATE, Le mot roman <i>baroc</i> « bizarre », « irrégulier », « inégal »	191
VALENTINA ȘERBAN, Formations expressives	201

ONOMASTIQUE

DUMITRU LOȘONȚI, Toponymes issus d'appellatifs pour la notion 'depresiune, groapă, văgăună'	205
I. PĂTRUȚ, Anthroponymes — toponymes	211

PHONOLOGIE

I. T. STAN, Le système phonologique du roumain littéraire	213
---	-----

GRAMMAIRE

G. G. NEAMȚU, Sur les adverbes relatifs <i>non typiques</i>	219
---	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

A. ROSETTI, SANDA GOLOPENȚIA ERETESCU (eds.), <i>Current Trends in Romanian Linguistics</i> (RRL, XXIII, 1978, et CLTA, XV, 1978) (<i>Iorgu Iordan</i>)	223
FLORIN MARCU, CONSTANT MANECA, <i>Dicționar de neologisme</i> , ed. a III-a, București, 1978 (<i>Angela Goldea</i>)	224
EMANUEL VASILIU, <i>Preliminarii logice la semantica frazei</i> , București, 1978 (<i>Carmen Vlad</i>)	226
PAUL MICLEĂU, <i>Semiotica lingvistică</i> , Timișoara, 1978 (<i>Traian Vedinaș</i>) . .	230
IOAN BACIU, <i>Précis de grammaire roumaine</i> , Lyon, 1978 (<i>G. G. Neamțu</i>) . .	232
JACQUELINE PICOCHÉ, <i>Précis de lexicologie française</i> , Paris, 1977 (<i>Ileana Mureșanu</i>)	234
L. V. BONDARKO, <i>Zvukovoj stroj sovremennogo russkogo jazyka</i> , Moskva, 1977 (<i>I. T. Stan</i>)	235

CHRONIQUE

Symposium dédié à Théodore Capidan (<i>I. P.</i>)	236
---	-----

OPERA LINGVISTICĂ A LUI THEODOR CAPIDAN

DE
MIRCEA BORCILĂ*La 100 de ani de la nașterea lui Theodor Capidan*

Într-un moment în care lingvistica românească își asumă tot mai ferm obligația matură a reflecției asupra drumului parcurs și a evaluării principalelor direcții și momente care au întemeiat-o, sarcina de a defini comprehensiv contribuția științifică a lui Theodor Capidan (1879—1953) nu ne apare deloc ușoară. Amploarea și diversitatea aportului acestui mare savant — în domeniul dialectologiei, istoriei limbii române, slavisticii, toponimiei, relațiilor lingvistice interbalcanice, etnolingvisticii, lingvisticii generale — ar impune un examen extins și aprofundat al tuturor acestor sectoare ale operei sale, în funcție de stadiul și progresele ulterioare înregistrate în fiecare dintre disciplinele respective. Ceea ce se poate încerca, însă, cu mai bune șanse, în aceste câteva pagini, este nu atât o evaluare analitică a rezultatelor înregistrate de Th. Capidan în toate aceste sectoare de investigație¹, cât o desprindere a acelor trăsături mai generale care caracterizează opera sa lingvistică în ansamblul ei. S-ar putea avansa, pe această cale, spre o schițare, oricât de sumară, a profilului personalității sale științifice și spre izolarea unui corpus de principii care i-au fundamentat și călăuzit, explicit sau numai implicit, întreaga activitate.

Opera lingvistică a lui Theodor Capidan se definește, în primul rând, ca un produs, dar și, *mai ales*, ca un generator al curentului lingvistic ce se dezvoltă după 1919 la Universitatea din centrul Transilvaniei. Savantul de origine aromână trebuie considerat, fără îndoială, ca unul dintre fondatorii „școlii lingvistice” din Cluj. În pofida discreției și a modestiei cu care s-a afirmat în întreaga sa carieră științifică, aportul său la construirea platformei comune a acestei grupări se va revela, credem, la o analiză mai atentă, drept esențial. Prin asocierea sa, din primul moment — alături de C. Lăcea —, la proiectul *Dicționarului* prezentat de S. Pușcariu Academiei Române, se constituie, de fapt, nucleul primordial în jurul căruia s-a inițiat și s-a dezvoltat apoi întreaga mișcare. Contribuția sa la realizarea marilor opere colective ale cercului din Cluj trebuie să fi fost, foarte probabil, *decisivă*, nu numai sub aspectul elaborării practice a lucrărilor, ci și în orientarea de concepție a acestora, în imprimarea spiritului în care ele au fost efectuate: S. Pușcariu însuși pare să recunoască acest adevăr, în privința *Dicționarului*², iar Sever Pop sublinia,

¹ O prezentare de ansamblu a vieții și operei lui Th. Capidan, indispensabilă în mai multe privințe, ne oferă D. Macrea, 1965. (Referințele noastre bibliografice trimit, prin au și numărul titlului, la *Bibliografia* întocmită de E. Faiciuc, în nr. de față din CL, p. 145—158.)

² S. Pușcariu, 1936, p. 66—67.

în 1957, că, „prin spiritul său clarvăzător”, „a contribuit enorm la progresul anchetelor . . .”³ pentru ALR. Aportul principal al lui Th. Capidan la ceea ce numim astăzi patrimoniul comun al „școlii” din Cluj trebuie căutat, însă, în domeniul său problematic propriu, puternic individualizat, pe care l-a stăpînit (și, parțial, l-a întemeiat) singur, cu supremă autoritate, am spune, nu numai în cadrul grupului clujean, ci și pe plan mai larg, național și european. Acest domeniu se înscrie, desigur, în curentul mai larg și deosebit de activ al studierii sistematice a limbilor balcanice, reprezentat în epocă prin savanți renumiți ca G. Weigand, G. Meyer, N. Jokl, H. Pedersen, Kr. Sandfeld și alții. Spre deosebire de aceștia, Capidan își centrează, însă, întreaga atenție — așa cum au făcut-o, în parte, și Pericle Papahagi și Tače Papahagi — asupra definirii statutului lingvistic, sincron și istoric, al romanității sud-dunărene, prin prisma stărilor actuale de fapt din idiomurile aromân și meglenoromân. Specificitatea contribuției lui Th. Capidan, în acest context, este dată nu numai de amploarea și profunzimea explorărilor realizate sau de temeinicia rezultatelor la care ajunge, ci și de modul particular în care sînt întreprinse aceste investigații și de subordonarea lor unor finalități distincte. Printr-o simplificare severă, am putea caracteriza această latură într-adevăr fundamentală a operei lui Th. Capidan prin trei trăsături definitorii: (1) *pozitivismul metodologic*; (2) înscrierea rezultatelor cercetării într-o *perspectivă istoric-genetică*, în speță valorificarea lor din unghiul edificării unei teorii unitare asupra originii limbii și a poporului român; (3) *considerarea fenomenului lingvistic în legătură cu factorul istoric, geografic și social-cultural*. O urmărire a modului cum se ilustrează concret aceste trăsături, în ansamblul operei studiate, poate servi, credem, la reliefarea nu numai a aspectului comun prin care Th. Capidan se înscrie „școlii clujene”, ci și a notelor distinctive ale personalității și concepției sale științifice.

1. Pozitivismul metodologic își trage sorgintea, evident, la Th. Capidan — ca și la majoritatea colegilor săi de generație clujeni — în primul rînd din formația științifică dobîndită la Institutul de la Leipzig, sub îndrumarea, mai ales, a lui Gustav Weigand, dar și a lui K. Brugmann însuși, a lui A. Leskien, B. Sievers și alții. Asimilarea „metodei” riguroase a neogramaticilor este probată desăvîrșit în primele sale lucrări publicate în *Jahresbericht* . . . (1906/7, 1909/13), lucrări ce se reduc la izolarea și descrierea minuțioasă a unor fenomene gramaticale considerate (tacit) ca relevante prin ele însele. Prioritatea netă conferită înregistrării și descrierii cît mai exacte și mai abundente a detaliului, în dauna interpretării, va rămîne trăsătura dominantă și în secțiunile centrale ale lucrărilor sale monografice monumentale *Aromânii* . . . (1932/96) și *Meglenoromânii* . . . (1925/59). Descrierea celor două idiomuri acordă, în același timp, în spiritul „gramaticilor istorice” ale epocii, o importanță mult mai mare problemelor de morfologie și mai ales celor de fonetică, în raport cu cele de lexic și sintaxă (acestea din urmă apar tratate foarte sumar, iar capitolul de fonetică sintactică, destul de obișnuit în acea vreme, lipsește cu desăvîrșire).

³ S. Pop, 1957, p. 586.

Aspectele menționate ar putea duce la interpretarea atitudinii adoptate de Th. Capidan, cel puțin în acest prim și important sector al operei sale, ca reflex al *concepției* pozitivist-neogramatice, după care însăși *esența limbii* trebuie căutată în formele lingvistice ca atare, izolate de orice funcție și ipostaziate ca un „organism” în sine, cu o „realitate proprie” și „legi” de evoluție aparte. Această interpretare ar constitui, însă, o gravă eroare, și Th. Capidan însuși este cel dintâi care ne previne, explicit, asupra ei. În *Răspunsul* său la *Discursul de recepție* al lui Iorgu Iordan, el precizează că „doctrina pozitivismului neogramatic era [în 1919 — n.n.] și continuă să fie chiar în zilele noastre, din punctul de vedere metodologic, cea mai necesară”, „pentru stadiul în care se găseau atunci cercetările limbii noastre...” (1946/192, p. 38; subl. n.—M.B.), iar în considerațiile sale de lingvistică generală el va respinge ferm principiile concepției neogramatice (vezi *infra*, p. 142). Aspectele semnalate reflectă, așadar, un pozitivism doar „metodologic”, nu și „conceptual”. Mai simplu spus, ca și majoritatea colegilor săi de la Cluj, Th. Capidan considera, și cu deplin temei, că sarcina cea mai urgentă și, deci, mai importantă pe care o impunea momentul cultural în fața cercetării lingvistice românești era aceea a adunării și clasificării imediate a unui imens material amenințat cu dispariția. Pentru savantul de origine aromână, acest imperativ se impunea, chiar, cu o stringență aparte: în primul rînd, pentru că el urmărea să illustreze faptic un domeniu mult mai puțin cunoscut și mai expus perisabilității decît cel dacoromân; în al doilea rînd, pentru că, așa cum vom vedea, el ajunge, de tînr, la convingerea definitivă că acest domeniu este de o „importanță excepțională” nu numai pentru lingvistica și istoria românească, ci și pentru cea romanică și sud-est europeană și chiar pentru lingvistica generală; în sfîrșit — și aici trebuie căutat resortul cel mai profund care îi va orienta întreaga activitate și gîndire lingvistică —, pentru că puternicul său atașament afectiv față de oamenii și ținuturile natale i-au insinuat de timpuriu acea iubire față de cel mai umil aspect de limbă, în care a ajuns să vadă „o fărîmă din sufletul poporului” său.

În această lumină va trebui să înțelegem, așadar, mai întîi cultul său pentru „faptul” lingvistic în sine, aspirația aproape tiranică, manifestată mai ales în secțiunile menționate ale monografiilor sale, spre înregistrarea cît mai exactă a *tuturor* fenomenelor, aspirație ce transpare explicit la suprafața paginii într-un loc în care, raportîndu-se la monumentală operă a lui Al. Philippide, Th. Capidan se declară pur și simplu „uimit de faptul că mi-a putut scăpa o particularitate” (1932/96, p. 122). Tocmai această bogăție extraordinară a materialului informativ propus spre interpretare constituie, după credința noastră, calitatea principală a monografiilor sale, care depășesc net tot ce s-a scris pînă la el în această privință și rămîn, pînă astăzi, pentru ansamblul celor două idiomuri, principalele surse de referință. Meritul și contribuția fundamentală a acestor lucrări rezidă în faptul că ele oferă o centralizare—prin înregistrare critică și transcriere riguroasă — a unui imens material lingvistic, adunat nu numai din întreaga arie bibliografică disponibilă pînă în acel moment (cu excluderea, motivată, în cazul idiomului aromân, a literaturii dialectale culte), ci și dintr-o foarte extinsă investigație și experiență lingvistică personală. Firește, însă, că idealul spre care aspira Th. Capidan n-a putut

fi atins, iar omisiuni și erori s-au găsit, cum era inevitabil. Am putea spune, chiar, fără a cădea în paradox, că, în esență, deficiențele care au fost semnalate⁴ erau implicate, aproape cu necesitate, în însăși trăsătura care a generat și calitatea principală a monografiilor. Din dorința de a epuiza sursele disponibile în domeniul delimitat, Th. Capidan își asumă riscurile mînuirii unei enorme cantități de material. Unele consecvențe în transcriere, dificultăți de clasificare și inegalități în ilustrarea cu exemple a fenomenelor devin, în aceste condiții, inerente. Aceeași dorință de a consemna toate atestările individuale a făcut ca, în limitele fizice ale cercetării, multe fenomene să rămînă insuficient explicate sau clarificate. Conștiința stăpînirii întregului cîmp de fapte a putut insinua, pe de altă parte, tendința unor decizii categorice, tranșante, privind atestarea și frecvența unor forme în timp sau spațiu: Astfel, cu tot respectul pe care ni-l inspiră asemenea tentative, nu putem să nu observăm că o încercare ca aceea de a definitiva o listă a tuturor verbelor latine din dialectul aromân era, din capul locului, sortită eșecului. Autorul nu putea, firește, să cuprindă mai mult decît îi ofereau izvoarele scrise, oricît de numeroase erau acestea, și experiența sa lingvistică, inevitabil limitată. Prin urmare, numeroasele omisiuni menționate de Tache Papahagi⁵ nu ne vor mira, dar tocmai de aceea nici nu ne vor determina să apreciem mai puțin sinteza monumentală a lui Th. Capidan. Este, desigur, adevărat și faptul că monografia sa despre aromâni nu oferă o imagine îndeajuns de clară și de analitică asupra tuturor diferențierilor regionale din acest dialect, dar așa ceva era iarăși practic imposibil cu mijloacele și în timpul în care a lucrat Th. Capidan. Mult mai aproape de realizarea aspirațiilor sale este monografia asupra dialectului meglenoromân. Dată fiind aria geografică și numărul relativ restrîns al vorbitorilor acestui dialect, el și-a putut întemeia, în acest caz, cercetarea pe o investigație la fața locului. Dintr-o primă anchetă preliminară („de recunoaștere”) prin toate satele locuite de meglenoromâni, el s-a convins, însă, de ineficiența chestionarului prestabilit și de necesitatea de a surprinde formele graiului viu, în înfățișarea lui determinată de condițiile specifice de viață ale comunității. Desprinzînd, apoi, din materialul cules prin observație directă, după așa-numita metodă a anchetatorului-martor, o imagine de ansamblu asupra graiului și comparînd-o cu cea propusă de contribuțiile anterioare, el și-a putut centra atenția, în anchetele speciale care au urmat, asupra punctelor controversate și a aspectelor de maxim interes. Pe teren și de la elevii săi meglenoromâni, el a înregistrat, de asemenea, un mare număr de texte folclorice, pe care le-a publicat aparte în volumul al II-lea al monografiei (1928/82). Pe baza acestor texte, a altor numeroase sondaje și a materialului pe care l-a cules pentru ALR de la meglenoromânii stabiliți în țară, el a realizat, în volumul al treilea al lucrării sale, cel mai bogat dicționar al acestui dialect (1935/115). Prin multitudinea faptelor, prin siguranța și acuitatea transcrierii fonetice, a definirii gramaticale și a disocierilor semantice; se poate spune, astfel, că monografia lui Th. Capidan „a epuizat pentru multă vreme cercetările în acest domeniu” și că ea

⁴ Cf. recenziile lui Tache Papahagi, în GS, VI, 1934, fasc. 1-2, p. 367-381, și Iorgu Iordan, în ZRPh, LVIII, 1938, p. 373-376.

⁵ T. Papahagi, *loc. cit.*

va rămâne, în mod *definitiv*, o sursă fundamentală pentru cunoașterea idiomului meglenoromân ⁶.

În ce privește prelucrarea și interpretarea materialului, vom observa din nou că monografiile lui Th. Capidan evită, în mai multe privințe, obiectiile drastice ce se pot aduce cercetărilor tipic neogramatice. Conform tradiției presaussureene, fenomenele apar prezentate, desigur, izolat, fără a se urmări interacțiunea lor sistematică în interiorul compartimentelor, între acestea și în ansamblul idiomului descris, și fără a se opera o delimitare între planul funcționării lor sincronice și cel al evoluției diacronice. Lucrările sale nu satisfac, astfel, cerința pe care el însuși o definește pentru o „bună gramatică descriptivă” — aceea de a ne face „să cunoaștem pur și simplu structura limbii” (1946/192, p. 42) — și nici nu realizează, pe de altă parte, o adevărată „gramatică istorică”, în sensul prezentării evoluției sistematice a limbii. Cu toate acestea, refuzul separării nete a sincroniei de diacronie și încercarea de a căuta „explicații” prin îmbinarea sau la intersecția celor două planuri trebuie interpretate la Th. Capidan, ca și la S. Pușcariu, V. Bogrea sau N. Drăganu, ca izvorînd dintr-o atitudine deliberată și dintr-un respect mai profund pentru ceea ce ei considerau natura esențială *dinamică* a fenomenului lingvistic. Astfel, Th. Capidan își va justifica această atitudine, în *Discursul* său de recepție la Academie, formulînd, prin referire la A. Meillet, ca „un principiu cîștigat pentru cercetările lingvistice”, postulatul că, „în studiile noastre, nu putem izola perioadele vechi de stările actuale, după cum nu putem înțelege faptele actuale dacă le izolăm de cele din trecut” (1943/177, p. 192). Este adevărat că, practic, explicațiile sale lingvistice se reduc, în majoritatea cazurilor, la chestiuni de ordin genetic și nu reprezintă, de fapt, cel mai adesea, decît rezultatul unei transpuneri în diacronie a diversității elementelor din plan sincron. Nu putem întreprinde aici o discuție amănunțită cu privire la valabilitatea soluțiilor concrete propuse, din acest unghi, în monografiile lui Th. Capidan. Unele din aceste soluții (ca, de ex., cea în problema palatalizării labialelor) au fost și mai sint controversate. Asupra altora (de ex. explicarea provenienței formelor de mai mult că perfect și a utilizării infinitivului lung în dialectul aromân), autorul însuși a revenit ulterior. În general, se poate afirma, credem, că marea majoritate a particularităților fonetice și morfologice ale celor două dialecte și-au găsit, în lucrările sale, o explicație întemeiată din punct de vedere genetic. Am dori să semnalăm, însă, și unele încercări de depășire a acestei perspective interpretative. Astfel, în domeniul fonetic, e de remarcat încercarea de sistematizare după principii „fonologice”, foarte probabil sub directă influență a lui S. Pușcariu. Fiecare fenomen „fonologic” și morfologic este urmărit, apoi, în diversele contexte în care acesta apare (consemnîndu-se diferențieri teritoriale și chiar sociale, stilistice) și în comparație cu situația din celelalte dialecte. Pe de altă parte, datorită aceluiași respect pentru realitatea lingvistică vie, ce va caracteriza întreaga sa activitate, fostul elev al lui K. Brugmann nu va parveni niciodată pînă la formularea rigidă a unor „legi” de evoluție (termen neîntîlnit în lucrările sale), ci va considera, bunăoară, fenomenele din capitolul *Fonologie* ca manifestări mai mult

⁶ D. Macrea, 1965, p. 181; vezi și Petar Atanasov, *Infinitivul meglenoromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 2, p. 137—150.

sau mai puțin „regulate” sau „generale” ale unor procese sinuoase și complexe (privite, mai târziu, ca expresii particulare ale unor „tendințe” manifestate în limbă). Domeniul în care se realizează, însă, cel mai bine o îmbinare a cercetării sincronice cu cea diacronică ni se pare cel lexical. Pornind de la investigații etimologice analitice, caracteristice epocii, Th. Capidan elaborează pentru prima oară o descriere sistematică, de ansamblu, a *structurii etimologice* a vocabularului celor două dialecte (1925/59, p. 75—95; 1932/96, p. 143—186); un câștig al cercetării sale este acela de a proba, contrar aproximărilor parțiale anterioare, locul esențial pe care îl ocupă elementul latin, și din acest punct de vedere, în structura celor două idiomuri⁷.

Monografiile lui Th. Capidan preîntâmpină, așadar, în unele privințe, consecințele „pozitivismului atomist” implicat în atitudinea sa metodologică inițială și oferă suficiente premise pentru o prelucrare a materialului după criterii funcțional-structurale și pentru o interpretare din această perspectivă⁸. Momentul metodologic pozitivist, asumat conștient, se dovedește, dealtfel, pentru ansamblul operei sale, ca asigurând fundamentul necesar unor ample elaborări și sistematizări ulterioare. Să menționăm doar că, pe această bază, Th. Capidan însuși va stabili, chiar în cuprinsul monografiilor (1925/59, p. 66—75; 1932/96, p. 136—143), statutul unităților lingvistice descrise în, ceea ce numim astăzi, *structura dialectală a limbii române*. Relevarea trăsăturilor fundamentale comune celor două idiomuri sud-dunărene și celui dacoromân îl conduce, mai întâi, la certificarea caracterului lingvistic unitar al romanității carpato-balcanice. Pe acest fundament comun, el conturează pregnant individualitatea dialectului aromân și — în opoziție cu alți lingviști, care considerau idiomul meglenoromân fie ca un subdialect al dialectului dacoromân (Ov. Densusianu), fie ca o subunitate a celui aromân (Al. Philippide) — evidențiază un important set de trăsături distinctive în graiul meglenoromânilor, reușind astfel să autorizeze considerarea certă a acestuia ca dialect aparte în cadrul limbii române.

2. Perspectiva istoric-genetică în interpretarea fenomenelor lingvistice va exceda, însă, la Th. Capidan, și la cei mai mulți dintre colegii săi clujeni, obiectivele „științei limbii” ca disciplină autonomă și va urmări relevanța acestor fenomene ca element „auxiliar” pentru studiul istoric al comunităților respective. Recunoaștem, desigur, aici, un demers fundamental al lingvisticii comparativ-istorice, ce și-a găsit un teren de manifestare extrem de propice într-un context cultural în care se putea spera că „tăcerea miraculoasă a izvoarelor istorice”, după celebra formulă a lui Ferdinand Lot, va fi învinsă prin utilizarea pertinentă a punc-

⁷ Considerațiile sale în această privință au fost confirmate și precizate recent, pe baze statistice, de R. Todoran, *Despre elementul latin în lexicul dialectelor românești*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, vol. I, București, 1972, p. 185—192.

⁸ Să menționăm că faptele furnizate de Th. Capidan au fost utilizate, în această finalitate, de unele cercetări mai recente ca: Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, București, Editura Academiei R. S. România, 1968 (cf. și declarația autoarei, la p. 19); vezi și *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1969, *passim*.

telor de reper atit de abundente și de variate oferite de „mărturiile” limbii. Din rațiuni la care nu ne putem opri acum, lingviștii clujeni și-au făcut, cum se știe, din acest gând o adevărată „stea călăuzitoare” (1943/177, p. 37) și sîntem încă departe de a estima întreaga semnificație a experienței lor în această privință pentru știința epocii. Simplificînd la maximum, demersul adoptat constă în încercarea de a formula inducții asupra epocii și teritoriului de formare a diferitelor grupuri românești pe baza asemănărilor și deosebirilor pe care le prezintă idiomurile vorbite de acestea (în stadiile lor cunoscute). Procedura își are, firește, riscurile ei, astfel încît eforturile, oricît de impresionante, depuse în această direcție vor trebui evaluate cu deosebită precauție. Majoritatea soluțiilor propuse de Th. Capidan în acest domeniu rămîn, însă, profund instructive, în măsura în care faptele lingvistice sînt utilizate, în general, cu mult discernămint și sînt considerate, în ultimă instanță, doar ca niște *indicii* a căror relevanță este sau poate fi asigurată prin coroborarea cu o bogată și diversă informație extralingvistică. Alături de Sextil Pușcariu, el este cel care contribuie în cea mai mare măsură la fundamentarea unei teorii unitare despre geneza limbii și a poporului român, teorie în mare parte susținută și confirmată de către școala istorică și arheologică românească. Aportul său original se manifestă în problema delimitării „străromânei”, a perioadei și locului de formare a diferitelor grupuri și idiomuri românești, precum și a relațiilor acestora cu limbile și popoarele din Balcani. Vom schița sumar modul în care Th. Capidan utilizează, în acest context, diverse fapte lingvistice din structura dialectelor aromân și meglenoromân.

Poziția sa se precizează destul de clar, încă în 1924/41, cînd folosește pentru prima oară unele rezultate ale investigațiilor asupra dialectelor sud-dunărene pentru a controla concluziile istoricilor, formulate pînă la acea dată pe baza altor elemente. După Fr. Miklosich și S. Pușcariu, el reia și încearcă să întemeieze teza existenței unor mici deosebiri lingvistice regionale în perioada românei comune (sau „străromânei”). Dintre particularitățile aduse în discuție, statutul fonologic specific al africatelor în fondul lexical de origine latină al idiomurilor aromân și meglenoromân poate constitui — așa cum admisesese, înainte, S. Pușcariu și va accepta, apoi, și Al. Philippide — un indiciu pertinent în sprijinul ipotezei că, pînă la influența slavă, cele două grupuri au format o comunitate lingvistică distinctă de cea a dacoromânilor. Același fenomen este utilizat pentru prima dată aici, după cunoștința noastră, ca argument în favoarea tezei, general acceptată astăzi, că procesul de formare a limbii și poporului român trebuie considerat încheiat la data contactului mai profund cu populațiile slave. Pe baza unui amplu studiu comparativ, Th. Capidan va combate apoi (1925/59, p. 70—74) teoria originii nord-dunărene a meglenoromânilor, susținută de Ovid Densusianu, argumentînd că idiomul acestora prezintă trăsături mult mai numeroase și mai importante în comun cu cel aromân decît cu cel dacoromân. Amendamente pot fi aduse din punctul de vedere al relevanței unora dintre faptele prezentate și al criteriului de ierarhizare a lor, dar prioritatea pe care el o acordă concordanțelor sistematice fonetice și gramaticale, în dauna particularităților

lexicale izolate invocate de Ov. Densusianu, ni se pare pe deplin justificată. Se poate afirma, în orice caz, că savantul clujean are meritul de a fi probat incontestabil că idiomul meglenoromân aparține *lingvistic* romanității sud-dunărene, ceea ce susține, în consecință, teoria comunității de origine a acestei populații cu grupul aromân. Mult mai puțin întemeiată lingvistic apare, însă, interpretarea concordanțelor dacoromâne-meglenoromâne, la care se referă Ov. Densusianu, ca o mărturie a migrației mai tirzii (sec. XII—XIII) a meglenoromânilor spre sudul Peninsulei Balcanice, precum și încercarea de a reconstitui traseul de această populație spre valea râului Vardar. S-a demonstrat⁹ că majoritatea acestor concordanțe nu pot fi relevante pe plan istoric, iar particularitatea fonetică a rostirii lui *ă* și *î* ca *ô* nu trebuie considerată neapărat ca un împrumut din graiurile bulgarilor din Munții Rhodope, autorul însuși atestând dezvoltări independente similare în aromână¹⁰.

Admițând necesitatea existenței unor „puncte de convergență” principale în „străromână”, care să explice unitatea structurală de astăzi, Th. Capidan plasează și el patria primitivă a majorității aromânilor și meglenoromânilor „unde va mai în apropierea Dunării”. În sprijinul acestei teze, el corelează mărturiile istoriografiei bizantine cu propriile-i constatări privind caracterul omogen al influenței vechi slave în lexicul aromânilor și dacoromânilor și inexistența elementului vechi grecesc la aromâni. Să remarcăm că, în 1924/41, el argumentează — în divergență cu mărturiile istorice (Kekaumenos etc.) — ideea că așezările primordiale ale aromânilor și meglenoromânilor trebuie fixate în nord-estul Peninsulei Balcanice, pe teritoriul Bulgariei de astăzi; iar printre argumentele lingvistice utilizate, reținem raportarea la tratamentul grupurilor de consoane *tj* și *dj* din stocul de elemente slave comune celor două dialecte, argument ce va fi preluat și dezvoltat ulterior de Emil Petrovici, ca un element important pentru trasarea limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii și poporului român¹¹. Pe de altă parte, Th. Capidan urmărește, însă, să acrediteze în Epir și Tesalia, „enclave romanice” ce s-ar fi putut conserva „pe înălțimile munților, departe de cultura greacă” (1932/96, p. 24) și care s-ar fi contopit ulterior în masa mai mare a aromânilor veniți din părțile dunărene. Probele prezentate (fonetismul toponimelor *Băiasa*, *Lăsun*, *Sărună* — derivate de Th. Capidan din vechile nume topice *Vavissa*, *Elasona*, *Salona*) sînt, după cum recunoaște el însuși, insuficiente. Teza merită, cu toate acestea, mai multă atenție decît i s-a acordat, nu atît prin punctele de contact pe care le prezintă cu o teorie impusă în ultima

⁹ Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în DR, VI, p. 15—50 (vezi și observațiile noastre din CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 19—20).

¹⁰ Th. Capidan, 1932/96, p. 19; vezi, însă, și afirmația net contradictorie de la p. 212 a aceluiași volum. Împotriva soluției lui Th. Capidan argumentează și Ov. Densusianu, în recenzia din GS, II, 1925—1926, p. 367—371.

¹¹ E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie* (volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării), București, Editura Academiei R. S. România, 1970, p. 59; vezi, însă, și critica acestui argument la V. Arvinte, *Limba de vest a teritoriului romanizat de la baza limbii române*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, (Iași), XX, 1969, p. 6—18.

vreme printre unii cercetători eleni ai originii și istoriei aromânilor¹², cit prin implicațiile ei de principiu. Cum bine sublinia Th. Capidan, numai pe baza inscripțiilor nu se poate conchide — așa cum s-a procedat și se mai obișnuiește, adesea, pornindu-se de la datele faimoasei „linii Jireček” — asupra graiurilor vii ce s-au vorbit pe un anumit teritoriu (căci aceasta, ar însemna, în acord cu opinia lui N. Iorga, Kr. Sandfeld, S. Pușcariu, să se „confunde cultura păturilor suprapuse cu limba poporului”; 1943/177, p. 185).

O poziție aparte va adopta Th. Capidan în interpretarea mult discutatelor „corespondențe româno-albaneze” (1922/28; 1928/79; 1934/105; 1936/119; 1943/175; 1943/179, p. 139—174). Pornind de la premisa, justificată, că taxarea acestora drept simple „coincidențe” ar însemna postularea unei „minuni filologice”, lingvistul clujean nu se mulțumește nici cu soluția „ieftină” — cum o va numi Kr. Sandfeld — a substratului. Dimpotrivă, credincios punctului său de plecare pozitivist, el se arată foarte circumspect în această privință, ajungând uneori chiar pînă la a exclude și teoretic justificarea explicării prin substrat¹³. El propune, în schimb, abordarea problemei dintr-un unghi de vedere cu totul nou: cel al influențelor reciproce între limba albaneză și dialectul aromân. Pe această bază, se operează o distincție între elementele vechi „albaneze” în limba română și influența parțială mai recentă, exercitată numai asupra dialectului aromân. Pornind de la indicii de ordin fonetic, Th. Capidan va considera că și o parte din cuvintele vechi aromânești comune cu albaneza trebuie să provină tot prin împrumut direct. El admite, în consecință, ideea existenței unei „simbioze albanoromâne”, chiar în „perioada de plămădire” a limbii și poporului român. Absența din aromână a celor mai multe dintre „împrumuturile” vechi albaneze, ca și a rotacismului și a nazalizării, îl va determina apoi să avanseze ideea că presupusul contact străvechi cu albanezii va fi fost mai strîns la actualii români nordici decît la cei sudici. În felul acesta se ajunge, însă, la o evidentă dificultate de principiu. Să notăm mai întîi că, urmărind să evite un factor inaccesibil observației imediate (substratul), Th. Capidan parvine la o poziție nu mai puțin speculativă, care, dezvoltată în toate consecințele ei, ar presupune chiar mai multe condiționări ipotetice și ar implica, deci, elemente cu un grad de nedeterminare mai mare. Să observăm, apoi, că linia raționamentului său ar putea să-l conducă pe savantul de origine aromână pînă la opoziție față de teza, atît de scumpă întregii școli clujene, a continuității

¹² Cf. Apostolos E. Vacalopoulos, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, I, Salonic, 1961, p. 34—39, și, în ediția în limba engleză, revăzută de autor, *Origins of the Greek Nation*, New Jersey, 1970, p. 12—15. Deosebirea fundamentală față de teza lui Th. Capidan constă în faptul că această teorie nu presupune un substrat traco-iliric la baza elementului romanizat menținut în Pind, ci unul grecesc. Observăm, însă, că postularea a două substraturi total diferite ar impune consecința unor diferențieri lingvistice mult mai pronunțate decît cele existente și menționate de A. E. Vacalopoulos, care, pe de altă parte, comite și eroarea de a-i asimila pe meglenoromâni grupului aromân „danubian”. Teoria originii grecești a „cuțo-vlahilor”, formulată de Keramopoulos (citată de A. E. Vacalopoulos, 1970, p. 273, nota 80, fără nici o delimitare și insușită, de altfel, de mai mulți cercetători din Grecia), a fost combătută convingător de Th. Capidan însuși în 1941/161.

¹³ Th. Capidan, 1924/41, p. 97. Notăm că rezerva aceasta exagerată în abordarea problemelor substratului va dispărea mai tirziu (1943/175 și 180).

romanice în Dacia. Pentru a depăşi acest impas, Th. Capidan pledează, în studiile din 1943, pentru renunţarea la ipostazierea unor limite geografice fixe şi pentru acceptarea unui contact originar cu albanezii prin „aripa sudică” a românilor „nordici”. Întreaga sa argumentaţie trebuie revăzută, însă, astăzi, în lumina progreselor mai recente ale sondării substratului traco-ilir. Dincolo de aceasta şi cu toate rezervele pe care le putem avea privind formularea unor concluzii de natură extralingvistică dintr-o asemenea constatare, ceea ce rămâne câştigat din cercetările sale în acest domeniu este descoperirea tulburătoare că, în raport cu dacoromâna, dialectul aromân prezintă, în stocul vechi al vocabularului, concordanţe mult mai puţine şi mai nesistemice cu limba albaneză. Să reţinem, de asemenea, de pe acum, şi faptul că ipoteza „simbiozei” timpurii între grupuri de populaţii româneşti şi populaţiile traco-ilire neromanizate se clădeşte în paginile sale pe ideea diferenţierilor de ordin social în contactele interlingvistice: la aceste populaţii, mulţi dintre bărbaţi au putut fi, într-adevăr, bilingvi, aşa cum presupune Th. Capidan. Această ipoteză ar explica şi posibilitatea exercitării unei puternice influenţe latine asupra limbii albaneze, acţiune atribuită, de el, în parte, limbii române deja formate.

În perspectiva edificării unei teorii unitare asupra formării limbii şi poporului român se înscriu şi contribuţiile lui Th. Capidan la studiul relaţiilor lingvistice româno-slave (1924/39; 1925/57; 1941/156; 1943/177, p. 215—226, 227—242). Efectuînd pentru prima oară o cercetare comparativă a elementului slav în dialectele limbii române, Th. Capidan este, poate, cel dintîi lingvist care pune pe baze riguroase ştiinţifice chestiunea controversată a vechimii şi extensiunii teritoriale timpurii a elementelor slave în limba noastră. Am văzut cum argumentează el teza că elementul slav nu este constitutiv, ci posterior procesului de individualizare a limbii române. Prin izolarea unui stoc de circa 70 de elemente lexicale, care vădesc acelaşi „tratament” fonetic şi semantic în dialectul aromân ca şi în cel dacoromân (întîlnindu-se, dealtfel, şi la meglenoromâni, dar lipsind din albaneză şi neogreacă), el atestă, apoi, influenţa slavă asupra limbii române pentru o perioadă anterioară secolului al X-lea, secol în care destrămarea comunităţii protoromâne este, istoric, certificată. Imaginea pe care o oferă Th. Capidan asupra vechii influenţe slave în fonetica şi morfologia românească apare, astăzi, în mai multe privinţe modificată¹⁴. Intenţia sa de a delimita trei straturi cronologice principale ale influenţei slave ni se pare, însă, semnificativă, iar precizările privind difuziunea şi adîncimea penetraţiei elementelor slave din cele două straturi ulterioare în diferitele zone ale romanităţii balcanice îşi păstrează şi astăzi interesul. Th. Capidan identifică un important stoc de cuvinte (mai numeros decît cel paleoslav) comune numai dialectului meglenoromân şi celui dacoromân, pe care îl interpretează ca un nou indiciu al unei comunităţi teritoriale mai îndelungate a celor două grupuri, după emigrarea aromânilor. În lexicul acestora din urmă el distinge, de asemenea, un număr considerabil de elemente slave specifice acestui dialect şi întîlnite la toate „tulpinile” aromâneşti. Pentru a se explica prezenţa acestor cuvinte şi în graiul aro-

¹⁴ Vezi şi observaţiile lui G. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, 1973, p. 194—195.

mânilor din Epir și Tesalia, se presupune fie o achiziționare a lor în drumul spre aceste regiuni, fie o asimilare a unor elemente etnice slave existente anterior în aceste regiuni. În sfârșit, s-a subliniat, pe bună dreptate, că Th. Capidan este cel dintâi lingvist care urmărește sistematic și aspectul influenței românești în limbile slave meridionale; el încearcă să circumscrie, astfel, și din acest unghi, vechimea și extensiunea teritorială a elementului romanic în spațiul carpato-balcanic și, în pofida reținerilor cu care au fost privite mai demult, faptele invocate de el în această privință apar confirmate de cercetările ample mai recente¹⁵. Relevanța acestor fapte în perspectiva elucidării procesului istoric complex al interinfluențelor balcanice rămîne, fără indoială, și în acest caz, dacă nu un aspect dovedit, cel puțin o premisă euristică ce nu poate fi ignorată.

3. Considerarea fenomenului lingvistic în strînsă legătură cu factorul istoric, geografic și social-cultural constituie, de fapt, trăsătura cea mai generală și în același timp cea mai caracteristică pentru contribuția științifică a lui Th. Capidan. Această trăsătură — ce se atribuie, în sens larg, întregii „școli clujene”, precum și celei mai mari părți a lingvisticii românești în perioada ei „eroică”¹⁶ — poate fi surprinsă și definită, în opera sa, la un nivel mai profund și mai cuprinzător decît cele desprinse anterior. Atît urmărirea studiului autonom, „în sine”, al fenomenului lingvistic, cît și a interpretării lui ca auxiliar al științei istorice nu ne-au oferit, totuși, decît perspective parțiale asupra *ansamblului* acestei opere. Cum remarcăm de la început, la temelie întregii sale activități științifice stă convingerea — izvorită, poate, și dintr-un adînc substrat afectiv — că o cunoaștere cît mai completă și mai temeinică a populațiilor din rîndul cărora s-a ridicat ar fi de „importantă excepțională” pentru înțelegerea destinului romanității în Balcani și, în genere, pentru istoria sud-est europeană. Această convingere este exprimată insistent în numeroase articole ale sale destinate unei audiențe mai largi sau în prezentările de interes istoric general (ex. 1924/41; 1929/87; 1941/159; 1941/161; 1941/163 ș.a.), dar ea penetrează, în extensiune și în profunzime, aproape tot ce a scris acest mare savant¹⁷. Din această perspectivă putem înțelege, mai deplin, atît „setea” de *fapte* (inclinația „pozitivistă”), cît și refuzul său de a se restrînge la aspectul strict „lingvistic”, *formal*, al cercetărilor (inclinația „istorică”). Marile sale monografii dialectale trebuie judecate, astfel, integral, ca exegeze de tipul „ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen” — obișnuite în cultura germană a epocii și întîlnite la noi la I. -A. Candrea, Ov. Densusianu, Tache Papahagi —, exegeze întemeiate pe ideea că studiul fenomenelor de limbă se poate realiza nu numai într-o perspectivă mai largă, comparativă, cum se făcuse pînă atunci,

¹⁵ Cf., de ex., Silvia Niță-Armaș, Nicolae Pavliuc, Dorin Gămulescu, Tiberiu Pletar Teodora Alexandru, Mihai Mitu, Maria Osman-Zavera, Ion Rebușapcă, Anton Tănăsescu, Elena Timofte, Dumitru Zavera, *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*, în „Romanoslavica”, XVI, 1968, p. 72—100.

¹⁶ D. Macrea, 1965, p. 193; vezi și Iorgu Jordan, *Linguistica românească între 1918 și 1944*, în *Istoria lingvisticii românești*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, p. 102—108.

¹⁷ Menționăm că ponderea lucrărilor sale de „gramatică istorică”, în sensul strict al termenului, este, în ansamblu, nesemnificativă (1921/21; 1924/38; 1934/104; 1940/146).

ci și prin încadrarea în întregul context al vieții istorice și culturale a comunității respective. Așa se explică și ponderea mult mai mare a datelor de ordin „extralingvistic” într-o lucrare ca *Fărșeroșii* (1931/93) și, mai ales, în *Românii nomazi* (1926/63), *Sărăcăcianii* (1927/66), *Le jeu aux osselets...* (1934/107), unde Th. Capidan realizează, de fapt, explorări extinse și aprofundate cu obiective complexe de natură istorico-etnografică. Se poate afirma, chiar, că tendința fundamentală a operei sale este aceea de a depăși abordarea *separată* a fenomenului lingvistic și a celui istoric, socio-cultural și geografic, inclusiv eventuala lor corelare ulterioară, în favoarea unei tratări globale, unitare, a realității etnolingvistice, ca fenomen sau „obiect” unic, în toată complexitatea lui. Această viziune integratoare apare formulată *sistematic* mai întâi în discursul său de recepție la Academie, *Romanitatea balcanică* (1936/118), unde Th. Capidan oferă o primă imagine sintetică a modului în care s-au format și au evoluat trăsăturile specifice ale romanității orientale, concepută în sens larg, ca unitate de limbă și civilizație. Aproape tot ce mai scrie după acest an (în 1937, se va muta la București ca succesor al lui Iuliu Valaori la Catedra de filologie comparată a limbilor clasice) va urmări o consolidare și o generalizare a acestei viziuni integratoare, fixată într-o imagine finală în volumul *Limbă și cultură* (1943/177)¹⁸. Putem conchide, așadar, că — dincolo de aportul său pozitiv la descrierea multilaterală a idiomurilor sud-dunărene și la edificarea unei teorii unitare asupra originii limbii și poporului român — nota definitorie a contribuției sale în lingvistica românească și romanică trebuie căutată în înțelegerea superioară a faptului că marile probleme ale romanității orientale nu pot fi abordate cu reale șanse de succes decât prin considerarea „în corelație” a factorilor „interni” cu cei „externi” și pornind, în primul rând, de la „situația” idiomurilor sud-dunărene. Concluzia degajată din întreaga sa operă este că aceste probleme nu pot fi rezolvate nici de „disciplinele istorice și culturale” tradiționale, izolate de lingvistică, și nici de un studiu „autonom” al limbii, *separat* de acestea, ci numai printr-o abordare, am spune, „interdisciplinară”, orientată în sensul de astăzi al etnolingvisticii și antropologiei lingvistice.

Astfel, atât diferențierea de romanitatea occidentală, cât și caracterul lingvistic *unitar*, în timp și în spațiu, al romanității orientale pot fi explicate, după opinia sa, numai prin atragerea simultană în discuție a unor factori de ordin social-istoric, cultural și chiar geografic. Înșiși germenii individualizării lingvistice în această zonă trebuie presupuși, crede el, în diferențierile sociale și teritoriale ale latinei vorbite aici și, mai ales, în amprenta pe care o va fi lăsat asupra ei contactul cu populațiile autohtone și limbile acestora (p. 179—190). Pentru determinarea în timp a acestui proces și fixarea „datei” de când putem vorbi de o limbă neoromanică, el refuză, de asemenea, abordarea izolat „lingvistică” a problemei și propune secolul al VIII-lea, pornind de la unele informații istorico-etnografice,

¹⁸ Studiile de toponimie, a căror absență din prezentarea noastră este, poate, cea mai păgubitoare — 1936/116; 1943/178; 1946/188; 1946/190 — și cele de filologie aromână — 1940/147 și 149, necuprinse în acest volum — sînt orientate în aceeași direcție, iar prezentările de ansamblu — 1937/126; 1941/157; 1942/172; 1942/173 — se adresează, în primul rînd, unor cititori străini și / sau nespecialiști. (Referințele noastre în continuare în text se fac la vol. *Limbă și cultură*.)

pe care are meritul de a le fi relevat cel dintii¹⁹. Unitatea lingvistică primordială, protoromână, este considerată tot ca o realitate istorică, concretă, și explicată prin faptul că, încă din perioada de „formare” a limbii, „grupele de români au cunoscut peste tot o existență identică” — definită prin aceleași îndeletniciri fundamentale (agricultura și păstoritul), prin absența unor stratificări sociale sensibile și a unor organizări politice „importante”. După opinia sa, această unitate s-ar fi menținut aproape de stadiul ei originar, în ciuda „dislocării” primilor români „sudici” și a influenței civilizației bizantine asupra lor, atît timp cît același mod de existență s-a conservat, „în liniile lui mari” (p. 297—301). Pe de altă parte, însăși configurația fizică a Peninsulei Balcanice, caracterul ei prin excelență orografic, oferă, cum observă Th. Capidan, atît premisele unei „izolări” și ale unei „omogenități” etnico-lingvistice, cît și condiții optime proceselor de deznaționalizare, „asimilărilor”²⁰. Cel mai bun cunoscător al aromânilor și meglenoromânilor pledează, în consecință, pentru teza că natura „mai conservativă” a idiomurilor vorbite astăzi de supraviețuitorii romanității orientale în sudul Dunării poate fi pusă „în corelație” cu păstrarea mai fidelă în aceste colectivități a unui întreg „mod de viață tradițional”. Th. Capidan ajunge în felul acesta să se opună acum explicit tentativelor lui S. Pușcariu, „oricît de seducătoare” i s-ar părea acestea, de a postula existența unei arii „mai arhaice” pe teritoriul vechii Dacii, element la care corifeul școlii clujene făcuse apel în efortul de a demonstra continuitatea romanică în Dacia. El amendează atît argumentele formulate, în această privință, de colegul său clujean pe baza hărților ALR, cît și încercările de a se lega direct existența anumitor cuvinte izolate de realități specifice nordului sau sudului Dunării, insistînd că problema trebuie privită în ansamblul condiționărilor fenomenului lingvistic (p. 302—311).

În același spirit este abordată și chestiunea atît de dezbătută a semnificației „corespondențelor lingvistice” între diferitele limbi din Balcani. Analiza sistematică a fiecărei „coincidențe” în parte, așa cum procedase și Kristian Sandfeld, îl va conduce, însă, pe Th. Capidan la concluzia că asemănările, pe baza cărora s-a putut vorbi despre existența unei „uniuni lingvistice balcanice”, nu reprezintă un „sistem constant de corespondențe gramaticale”, ci că, sub acest aspect, ele au un caracter „accesoriu și regional” (p. 207). El insistă asupra faptului că aceste concordanțe nu se manifestă în „principiul de construcție morfologică”, ci mai mult în vocabular și frazeologie, ceea ce îl îndreptățește să denunțe ca „exagerată” procedura lui Kr. Sandfeld de a considera aceste limbi „ca o unitate lingvistică, comparabilă unităților care au la bază o origine comună” (p. 208—209). În felul acesta, întreaga problemă apare pusă, poate pentru prima dată, pe adevăratele ei baze. Th. Capidan subliniază

¹⁹ Th. Capidan, 1926/63, p. 22—24. Cf. și I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (română comună)*, București, Editura Academiei R. S. România, 1969, p. 21. (În *ibidem*, p. 14, i se obiectează lui Th. Capidan că „unitatea de limbă este substituită cu cea etnografică”, ceea ce ar constitui „o schimbare a conținutului termenilor”; concluziile autorului, *loc. cit.*, p. 24, preiau, însă, aproape integral, nu numai rezultatele, ci și modul de a gândi al lui Th. Capidan.)

²⁰ Th. Capidan se sprijină în acest punct (p. 176—179) și pe unele contribuții ale etnologului italian Giotto Dainelli, pe care le discută în DR, III, 1922—1923, p. 894—896.

clar că, în măsura în care se poate vorbi de un „aspect balcanic” al limbilor „sud-est europene”, acest aspect trebuie tratat ca un fenomen complex de „civilizație” și „mentalitate”. În consecință, explicația lui nu mai poate porni nici de la „substratul etnic” comun citorva dintre entități (G. Weigand) și nici de la „influența unificatoare” a culturii greco-bizantine (Kr. Sandfeld), ci trebuie să urmărească modul în care „contingențe” de ordin geografic și social-economic, asociate cu circumstanțe de ordin cultural, au contribuit, pe deasupra ireductibilității structurilor gramaticale, la formarea, în această zonă, a unei „unități de cultură și civilizație”. Fenomenul va trebui sondat, aşadar, în planul limbii, la nivelul organizărilor semantice, lexicale, unde se va putea detecta „același mod de a gândi asupra lucrurilor”, „aceeași concepție despre viață” (p. 12—13, 34—35, 206). Deși nu efectuează el însuși o explorare sistematică în această privință, lingvistul nostru indică, credem, în felul acesta, direcția de cercetare adecvată asupra fenomenului și îi stabilește premisele generale.

O formulare explicită, de principiu, a acestor premise generale și a trăsăturii fundamentale pe care o discutăm ne întâmpină în sectorul propriu-zis teoretic al operei lui Th. Capidan. Considerațiile sale de teorie a limbii (1943/177, p. 1—83) pot fi interpretate, după opinia noastră, și ca generalizări întemeiate pe propria activitate lingvistică, ilustrând, aşadar, ca și în cazul lui S. Pușcariu, efortul exemplar de formulare a unei concepții generale despre limbă pe baza achizițiilor particulare dobândite în experiența de cercetare²¹. Caracteristica cea mai constantă a teoretizărilor lui Th. Capidan este dată, de fapt, tocmai de atitudine de principiu pe care am desprins-o din întreaga sa activitate. Această atitudine coincide cu ceea ce învățase mai întâi de la Wilhelm Wundt, fostul său profesor la Leipzig, și — probabil, inițial, prin intermediul acestuia, — de la Steinthal și, mai ales, de la Humboldt (pe care îl recunoaște ca părinte spiritual, caracterizându-l în câteva pagini profunde ca „genial lingvist și cugetător”, „adevăratul întemeietor al curentului idealist în cercetările lingvistice, singurul care a văzut în diversitatea limbilor reflexul unei diversități spirituale . . .” — p. 29—32). Th. Capidan insistă mereu, în spiritul acestui patrimoniu ideatic „comun”, că fenomenul lingvistic nu există ca „ceva” (un „organism”) „independent” („în felul limbilor artificiale”), care ar avea „o realitate în sine”, și că nu există, în consecință, nici „legi” care să-i guverneze mișcarea (p. 2—3, 8, 10, 16—17, 30 ș.a.). Principiul său central va fi, aşadar, un postulat antineogramatic: „limba nu mai poate fi privită ca un simplu organism, ci ca o funcțiune” (p. 8). În natura ei fundamentală, limba îi apare, aşadar, lingvistului clujean ca o „activitate omenească” („caracteristic” umană), care nu există decît „în viața de relație”, „totdeauna în mijlocul unei societăți”, o „activitate”, în esența ei, „culturală”, ce se definește prin „realitatea ei funcțională” și, în ultimă instanță, „se produce numai din dorința individului de a comunica cu semenii săi” (p. 2—3, 5, 9 ș.a.). În consecință, „știința limbii” se impune ca o disciplină „fundamentală” ce trebuie concepută „atît ca studiu principal, cît și ca obiect auxiliar pe lângă celelalte discipline culturale” (p. 7, 8—10).

²¹ Apreciind că Th. Capidan nu este un „creator original” în teoria limbii, D. Macrea, 1965, restringe meritul lui în acest domeniu la „a căuta să stimuleze la noi interesul pentru studiile de lingvistică teoretică” (p. 161).

Această poziție de principiu constituie, credem, o premisă suficient de largă și de solidă pentru a-i fi oferit lui Th Capidan atât posibilitatea unei întemeieri conceptuale a contribuțiilor sale științifice particulare, cât și pe cea de elevare a unei teorii generale a limbii, care să depășească limitările grave ale principalelor direcții opuse din lingvistica epocii („obiectivismul abstract” al neogramaticilor, continuat în esență de F. de Saussure și „școala sociologică” franceză, și „subiectivismul individualist” al școlii „idealiste”, dominate de ideile lui B. Croce și K. Vossler ²²). Din păcate, lingvistul nostru nu poate surmonta, însă, arborarea eclectică, pe această bază, a unor teze opuse ale celor două curente și — nestăpînind îndeajuns un mod de gîndire dialectic — nu parvine la formularea unei concepții clare și coerente asupra „realității funcționale” fundamentale a limbii. Dincolo de sciziunile interne și de exagerările evidente din textul său teoretic, ceea ce ne interesează aici este, însă, faptul că lingvistul nostru se dovedește consecvent cu întreaga sa operă atunci cînd teoretizează aproape exclusiv aspectul istoric, evolutiv, al limbii. Deși definește uneori limba, sub raport „obiectiv”, ca un „sistem gramatical complet și coerent, alcătuit din cuvinte, forme și construcții gramaticale” (în care cuvintele sînt „semne cu valoare simbolică”, p. 5), Th. Capidan nu acceptă nici el, cum nu acceptase nici S. Pușcariu, celebra opoziție instaurată de F. de Saussure între unghiul de vedere „diacronic” și cel „static” în abordarea fenomenelor lingvistice, decît pentru a sublinia „treptata devenire”, „procesul de neconțință desfășurare” a limbii. Nici cealaltă dihotomie (*limbă-corbire*), propusă de „genialul lingvist și comparatist” care „a semănat [...] la cursuri ideile cele mai fecunde...” (1946/192, p. 40), nu va fi receptată, de altfel, ca o delimitare restrictivă a obiectului științei limbii, ci mai mult ca o distincție funcțională fundamentală: „trebuie să cunoaștem dubla funcțiune a limbii: ca instituție socială reprezentată printr-un sistem gramatical pe care fiecare dintre noi îl avem în conștiință, și ca vorbire individuală realizată prin aplicarea concretă a acestui sistem” (p. 18). Formula sintetizatoare prin care încearcă să integreze toate tezele generale îmbrățișate — cea a limbii ca „factor de creație în istoria și cultura națională” — este, iarăși, cum recunoaște chiar autorul în *Prefața la Limbă și cultură*, teza implicată care stă „la baza” tuturor studiilor sale. Dacă nu vom putea accepta, așadar, multe din considerațiile sale subiectivist-spiritualiste privind această „înalță funcțiune” sau accentul prea mare pus pe „voința și sentimentul individului”, ca factor în ultimă instanță „decisiv” în dinamica limbii, vom putea înțelege, în schimb, aceste teze în contextul mai larg al determinărilor care au orientat cercetările sale concrete asupra aromânilor și meglenoromânilor. Să remarcăm, în sfîrșit, că și contribuția sa teoretică cea mai dezvoltată și mai rezistentă se clădește direct și se sprijină tot timpul pe propria experiență de cercetare: studiul său asupra bilingvismului (p. 52—84; v. și 1940/142, p. 73—94) reprezintă, de fapt, prima încercare de sinteză în acest sens la noi. Th. Capidan teoretizează, cu elemente

²² Analiza critică dialectică a celor două direcții, întreprinsă în 1930, de V. N. Voloșinov, rămîne, după convingerea noastră, încă nedepășită (cf. *Marxism and the Philosophy of Language*, translated by L. Matejka and I. R. Titunik, New York and London, Seminar Press, 1973, p. 48—82).

proprii, distincția de principiu între bilingvismul „cult” („voit”) și cel „popular” („natural”). Disocierile sale îi permit, astfel, să demonstreze peremptoriu că o cunoscută teorie a romanistului croat Petar Skok, care extindea durata bilingvismului slavo-român până în secolul al XVI-lea, se bazează pe confuzia elementară a celor două tipuri de bilingvism. Pornind de la A. Meillet și de la propriile constatări, el ajunge să susțină, apoi, ca postulat fundamental pentru studiul contactelor lingvistice, așa-numitul astăzi principiu al „inegalei penetrabilități a diverselor compartimente ale limbii”, reformulat recent de teoria limbii la noi²³. Din păcate, teoretizarea sa nu este scutită, nici de data aceasta, de unele inconsecvențe și exagerări. Astfel încît, ca în toate scrierile sale, aportul principal al lui Th. Capidan trebuie căutat și aici, cum sesiza lingvistul american Uriel Weinreich, în „descripția riguroasă” a faptelor și „circumstanțelor”²⁴.

Dincolo de contribuția sa „pozitivă” și de rezolvările concrete propuse în diverse sectoare particulare, opera acestui mare lingvist se distinge, însă, cum am încercat să argumentăm aici, prin unitatea fundamentală de abitudine pe care o ilustrează și prin perspectivele pe care le deschide asupra unei abordări mai comprehensive a fenomenului lingvistic. Ea rămîne, așadar, nu doar un monument în istoria lingvisticii noastre, ci și un exemplu de permanentă actualitate.

THE LINGUISTIC WORK OF THEODOR CAPIDAN

(Abstract)

The paper attempts to define Capidan's contribution to the study of the Balkan Romance "dialects" (Aromanian and Meglenoromanian), history of the East Romance languages, linguistic relationships in South-East Europe, and theoretical linguistics. Three general and, at the same time, characteristic features are outlined: (1) *methodological positivism*, which is dissociated from the neogrammatical conception of language and is defined as a strategy imposed by the status of field research in the first decades of this century; (2) *genetic historicism*, determined by the general orientation of linguistic work in the Romanian cultural context and the necessity of filling out the "black box" of ancient history; (3) the fundamental tendency of *approaching the linguistic facts* not in isolation but as a *unitary complex*, which comprises *sociological, geographical and ethnological dimensions*. Capidan's work is considered, in this respect, as illustrating the general orientation of present-day research in ethnolinguistics and anthropology of language.

Septembrie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²³ Cf. *Tratat de lingvistică generală* (sub redacția acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald), București, Editura Academiei R. S. România, 1971, p. 287–295, 331–336.

²⁴ Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, ed. V. London—The Hague — Paris, Mouton and Co., 1967, p. 32.

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR LUI THEODOR CAPIDAN¹

1903

1. *Se învățăm pentru viață* (După Herder), in „Lumina” [Bitolia], I, 1903, nr. 4, p. 108—110.

1904

2. *Him aromâni?*, in „Lumina” [Bitolia], II, 1904, nr. 5, p. 144—147.

1905

3. *Însemnătatea dialectului nostru aromânesc*, in „Lumina” [Bitolia], III, 1905, nr. 4, p. 106—111.

1906

4. *Conservatismul dialectului nostru față de acela al limbei grecești*, in „Lumina” [Bitolia], IV, 1906, nr. 4, p. 97—101.
 5. *Dualismul limbei grecești*, in GB, I, 1906, nr. 6—7, p. 144—151.
 6. *Dualismul limbei române la aromâni*, in GB, I, 1906, nr. 8—9, p. 189—201.
 7. *Flexion des Substantivs und Verbums im „Codex Dimonic”*, in Jb, XII, 1906, p. 179—232.
 8. *O lămurire* [despre unitatea și mișcarea culturală a aromânilor], in GB, I, 1906, nr. 2, p. 35—39, nr. 3, p. 19—23.
- Recenzie : in RP, 1906, nr. 23, p. 3.

1907

Recenzii:

9. Gustav Weigand, *Bulgarische Grammatik* (J. Ambrosius Barth), Leipzig, 1907, in CLit, XLI, 1907, nr. 7, p. 738—739.
10. Gustav Weigand, *Rumänen und Aroumunen in Bulgarien*, in GB, I, 1907, nr. 10, p. 230—233.

1908

Recenzii:

11. „*Dreizehnter Jahrsbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*”. Herausgegeben von Prof. G. Weigand. Kommissionsverlag von J. Ambrosius Barth, Leipzig, 1908, in CLit, XLII, 1908, nr. 8, p. 185—191.

¹ Intocmită de Elisabeta Faiciuc.

1909

12. *Constantin Ucuta și începuturile de mișcare culturală la aromâni* (După o corespondență păstrată la Academia Română), în CLit, XLIII, 1909, nr. 7, p. 777—784; nr. 8, p. 876—882.
13. *Die nominalen Suffixe im Aromunischen*, în Jb, XV, 1909, p. 1—88.
Recenzii: G. Pascu, în BGRPh, 1920, p. 58—72*, și în RCr, I, 1927, nr. 3—4, p. 245—246.
14. *Reponse critique au Dictionnaire d'étymologie koutz-ovalaque de Constantin Nicolaidi*, Salonique, Établis Acquarone, 1909, 55 p.
Recenzie: P., în CLit, XLIII, 1909, nr. 11, p. 1240.

R e e n z i e :

15. [*Dictionarul etimologic aromănesc*, Atena, 1909, 598 p.], în CLit, XLIII, 1909, nr. 6, p. 675—678.

1910

16. *Megleno-românii*, în CLit, XLIV, 1910, nr. 1, p. 569—589.
17. *Sărună*, în „Lumina” [Salonic], I, 1910, nr. 11, p. 2—3.

1911

18. *Chestiunea aromânească după Constituție*, în CLit, XLV, 1911, nr. 8, p. 841—856.

1921

19. *Calques linguistiques*, în DR, I (1920—1921), 1921, p. 331—336.
20. *Ioan Carageani și românii din Suli*, în CTCr, II, 1921, nr. 16, p. 501—506.
21. *Originea vocativului în -le*, în DR, I (1920—1921), 1921, p. 185—209.
Recenzii: Ilie Bărbulescu, în „Arhiva”, XXIX, 1922, nr. 2, p. 270—273.
M. R., în „Romania”, XLVIII, 1922, nr. 189, p. 618.
G. Weigand, în BA, II, 1926, p. 262—263.
22. *O întâmpinare* [răspuns la recenzia lui G. Weigand din BA, II, 1926], în DR, IV, 2 (1924—1926), 1927, p. 1410—1412.
23. *Steagul lui Ștefan cel Mare*, în CTCr, II, 1921, nr. 10, p. 306—309.

R e e n z i i :

24. H. Barić, *Albanorumänische Studien. I. Teil*, apărut în *Zur Kunde der Balkanhalbinsel. 7 Quellen und Forschungen*. Sarajevo, Verlag des Instituts für Balkanforschung, 1919, în DR, I (1920—1921), 1921, p. 505—512.
25. Gustav Weigand, *XXI—XXV. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, herausgegeben von —, Leipzig, J. Ambrosius Barth, 1919, XIV+180 p. (*Die aromunischen Ortsnamen im Pindusgebiete*, p. 60—64 și 174—180), în DR, I (1920—1921), 1921, p. 417—422.
26. St. Wedkiewicz, *De quelques emprunts du slave occidental au roumain*, publicat în „Revue Slavistique”, T. VII, p. 111—132, Cracovie, 1915, în DR, I (1920—1921), 1921, p. 518—521.

1922

27. *Etimologii* [mpopoșnă — impopoșnă, arom. mărișescu, arom. scărkescu, megl. dărtoari; arom. discălnedzu, arom. luf, arom. nșesă, arom. zgurătescu, arom. mpîhur, arom. ancufăre], în DR, II (1921—1922), 1922, p. 626—632.
28. *Raporturile albano-române*, în DR, II (1921—1922), 1922, p. 444—554.

- Recenzii : M., in CLit, LV, 1923, nr. 5—6, p. 515—516.
 G. Pascu, in AR, IX, 1925, p. 303—315.
 I. Şiadbei in VR, XV, 1923, vol. LV, nr. 9, p. 340—341.
 G. Weigand, in BA, II, 1926, p. 272—281.
29. *Termeni pastorali de origine română in limbile balcanice*, in DR, II (1921—1922), 1922, p. 677—679.

Recenzii :

30. P. Cancel, *Despre „rumân” și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, Bucureşti, 1921, in DR, II (1921—1922), 1922, p. 806—810.
31. Norbert Jokl, *Vulgärlateinisches im Albanischen. Alb. bole „şarpe mare”* (Extras din „Zeitschrift für rom. Phil.”. XLI, p. 228—233), in DR, II (1921—1922), 1922, p. 810—811.
32. P. Skok, *Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjestâ* (Contribuţiuni la cercetările numerelor de localităţi sirbo-croate), publicat in „Rad” 224 (1921), p. 98—167, in DR, II (1921—1922), 1922, p. 811—814.
33. G. Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, p. 104—192, in DR, II (1921—1922), 1922, p. 801—806.
34. Gustav Weigand, *XXVI—XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig, 1921, in DR, II (1921—1922), 1922, p. 801—806.

1923

35. *Petru Maior și aromânii*, in JL, XII, 1923, nr. 4—5, p. 63—69.
 Recenzie : D. Găzdaru, in „Arhiva”, XXXIII, 1926, nr. 3—4, p. 292—293.

1924

36. *Dicţionarul macedo-român*, in PB, II, 1924, nr. 2, p. 25—27.
37. *Etimologii* [arom. *alinşescu* (dacor. *alici*), arom. *arâspease* (dacor. *râspas*), arom. *căllşunc*, arom. *cătândoraş*, *imbuşnă* (arom. *imbuşnă*), *infărână*, (in) *şierbăză*, *şieră*, arom. *ngurpil’edză*, arom. *nire*, arom. *nturindăre*, *ofări*, arom. *plătare*, *tărăboiu*, arom. *tulă*], in DR, III (1922—1923), 1924, p. 753—765.
38. *Pierderea înfiinţivului* [în limba română], in CLit, LVI, 1924, p. 241—243.
39. *Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influenţa română asupra limbii bulgare*, in DR, III (1922—1923), 1924, p. 129—238.
 Recenzii : Ilie Bărbulescu, in „Arhiva”, XXXIII, 1926, nr. 1, p. 66—75.
 N. Iorga, in RHSEE, I, 1924, nr. 4—6, p. 171—172.
40. *Răspuns la întrebările puse de d-l profesor S. Mehedinţi* [cu privire la situaţia social-politică și culturală a românilor din Balcani], in PB, I, 1924, nr. 12, p. 1—4.
41. *Românii din Peninsula Balcanică. Citeva consideraţiuni privitoare la trecutul aromânilor și meglenoromânilor, înainte de coborrea lor în sudul Peninsulei Balcanice*, in AIN, II (1923), 1924, p. 91—117 și in LC, p. 269—287 [cu modificări].
 Recenzie : I. Şiadbei, in VR, XVII, 1925, nr. 9, p. 458—459.
42. *Școala comercială din Salonic — Cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la înființarea ei*, in PB, II, 1924, nr. 5, p. 74—79.

Recenzii :

43. *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, urednik H. Barić, prof. la universitatea din Belgrad. Knjiga I SB. 1—2. 1923, Belgrad, in DR, III (1922—1923), 1924, p. 882—884.
44. H. Barić, *Etimološki i gramatički prilozi* (138—159), in DR, III (1922—1923), 1924, p. 886—887.
45. H. Barić, *sârbo-cr. balega și bulg. vatab*, in „Juznosloyenski Filolog”, anul V, p. 297—299, in DR, III (1922—1923), 1924, p. 900.
46. Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, cu un adaos de documente, folclor, glosar, fotografii, hărți (p. 132), in DR, III (1922—1923), 1924, p. 891—893.

47. B. Conev, *Etikovni vzaimnosti međdu Bělğari i Romāni* (extras din anuarul universității din Sofia, XV—XVI), Sofia, 1921, p. 158, în DR, III (1922—1923), 1924, p. 887—889.
48. Giotto Dainelli, *La regione balcanica*, sguardo d'insieme al paese e alle gente, Firenze, 1922, în DR, III (1922—1923), 1924, p. 894—896.
49. Giotto Dainelli, *I Kutzo-Valachi*, publicat în revista „Le vie d'Italia” (Anno XXVII, No. 2, p. 135), în DR, III (1922—1923), 1924, p. 893—894.
50. N. Jokl, *Vuks albanestische Liedersammlung, herausgegeben und mit sprachwissenschaftlich-sachlichen Erläuterung versehen*, apărut în *Zbornik-ul pentru A. Belić*, Belgrad (p. 33—86), în DR, III (1922—1923), 1924, p. 897—898.
51. Norbert Jokl, *Zur albanischen Sprachgeschichte* (34—46), în DR, III (1922—1923), 1924, p. 885—886.
52. S. Mehedinți, *Unde s-a născut poporul român*, publicat în „Tribuna românilor de peste hotare”. (Anul I, Nr. 3, p. 3—5), în DR, III (1922—1923), 1924, p. 896—897.
53. Tache Papahagi, *Antologie aromânească* (Din publicațiunile Casei Școalelor), București, 1922, în DR, III (1922—1923), 1924, p. 889—891.
54. Petar Skok, *Študije iz srpsko-hrvatskoga vokabulara*, publicat în „Rad. Jugosl. Akad. znan. i umjetn’”, Knjiga 222 (p. 114—136), în DR, III (1922—1923), 1924, p. 898—900.
55. K. Treimer, *Zur Rückerschliessung der illyrischen Götterwelt und ihre Bedeutung für die südslawische Philologie* (p. 27—33), în DR, III (1922—1923), 1924, p. 884—885.

1925

56. *Aromânismele din dialectul dacoromân și problemele care se leagă de ele*, în JL, XIV, 1925, nr. 8—10, p. 275—291 și în LC, p. 312—331 [cu modificări].
Recenzie: D. Găzdaru, în „Arhiva”, XXXIII, 1926, nr. 3—4, p. 292—295.
57. *Elementul slav în dialectul aromân*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare”, seria III, tom. II, mem. 4, 1925, p. 289—379.
Recenzii: G. C., în ML, II, 1925, nr. 21, p. 3.
C. D. Fort. [Ionescu], în AO, IV, 1925, nr. 2, p. 350.
Ion Foti, în „Viitorul”, XVIII, 1925, nr. 5151, p. 1—2.
Iorgu Iordan, în ZRPh, XLIX, 1929, p. 345—358.
N. Iorga, în RHSEE, II, 1925, nr. 4—6, p. 176—177.
St. Mladenov, în ASPH, XLI, 1927, p. 143—152.
Tache Papahagi, în GS, II, 1925—1926, fasc. 2, p. 394—402.
N. N. Răutu, în JL, XV, 1926, nr. 11—12, p. 281—283.
58. *Iuliu Valaori*, în PB, II, 1925, nr. 9, p. 200—202.
59. *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, 1925, VIII + 225 p. + 5 il. (Academia Română. Studii și cercetări, VII) [vezi și 82 și 115].
Recenzii: Alex. P. Arbore, în „Transilvania”, LVII, 1926, nr. 2, p. 86—89.
O. D. [Ionescu], în GS, II, 1925—1926, fasc. 2, p. 363—382.
C. D. Fort. [Ionescu], în AO, IV, 1925, nr. 20, p. 353—354.
Iorgu Iordan, în ZRPh, XLIX, 1929, p. 345—358.
N. Iorga, în RHSEE, II, 1925, nr. 4—6, p. 177—180.
Arnold Pancratz, în KVSL, L, 1927, nr. 1—2, p. 28—29.
T. Papahagi, în PB, III, 1925, p. 112—114.
Al Procopovici, în RF, II, 1928, nr. 1—2, p. 175—207 și în DR, IV, partea 1 (1924—1926), 1927, p. 38—66).
I. Șiadbei, în VR, XVII, 1925, nr. 9, p. 458—459.
C. Tagliavini, în StR, I, 1927, p. 129—130.
60. *Patriarhul aromân Ioasaph*; în PB, III, 1925, nr. 1, p. 316.

1926

61. *Mul'area și moartea* (Poveste în dialect meglenoromân), în FFr, I, 1926, nr. 1, p. 8—10.
62. *Românii din sudul Peninsulei Balcanice*. [Conferință ținută la 1 martie 1926; vezi SM, III, 1926, nr. 10, p. 184.]

63. *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926, 191 p. și în DR, IV, partea 1 (1924—1926), 1927, p. 183—352 [vezi și *infra*, 64, 97—99].
- Recenzii: Em. B.[ucuța], în GR, I, 1927, p. 74—76.
O. D.[ensusianu], în GS, III, 1927, p. 440 și 463—464.
T. G.[herman], în CS, V, 1927, nr. 1—2, p. 22—23.
H., în PB, IV, 1926, nr. 4—5, p. 80—81.
Iorgu Iordan, în ZRPh, XLIX, 1929, p. 345—358.
N. Iorga, în RHSEE, III, 1926, nr. 4—6, p. 113—115.
M. San-Marino, în „Familia”, I, 1926, nr. 5, p. 14—15.

1927

64. *Aromânii nomazi din Pind, Tesaliă, Acarnania, Etolia, Olimp, peninsula Calcidică și Veria* (extras din *Românii nomazi*), în AAr, 1927, p. 91—93. [vezi și *supra* 63].
65. *Românismul balcanic*, în RF, I, 1927, nr. 1—2, p. 155—165 și în LC, p. 257—269.
Recenzii: Al. P. Arbore, în „Transilvania”, LIX, 1928, nr. 1, p. 76.
N. Iorga, în RHSEE, V, 1928, nr. 4—6, p. 181—182.
66. *Sărăcăciani. Studiu asupra unei populațiuni românești grecizate*, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 923—959.
Recenzie: O. D.[ensusianu], în GS, III, 1927, p. 440.
67. *Scrierile lui D. Bolintineanu despre Macedonia, în Omagiu lui I. Bîanu din partea colegilor și foștilor săi elevi*, București, 1927, p. 79—90, și în LC, p. 374—387.
Recenzii: Al. P., în FFr, II, 1927, nr. 5, p. 152—153.
Al. P. Arbore, în „Transilvania”, LIX, 1928, nr. 1, p. 75—76.
Em. B.[ucuța], în GR, II, 1928, nr. 1, p. 16.
N. Iorga, în RI, XIII, 1927, nr. 10—12, p. 426.
68. *Vechimea și însemnătatea istorică a românilor din Peninsula Balcanică*. [Conferință ținută la 16 martie 1927; vezi PB, 1927, nr. 11—12, p. 251.]
69. *I. Dalametra* [necrolog], în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 1540.
- 69 a. Vezi *supra*, 22.

R e c e n z i i :

70. Hans Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen, auf Grund von Autoren und Inschriften*, Heidelberg, 1925, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 1269—1270.
71. Franz Baron Nopcsa, *Albanien, Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanien*, Berlin und Leipzig, 1925, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 1273—1275.
72. Pericle Papahagi, *Numiri etnice la aromâni*, în „Anal. Acad. Rom.” Seria III, Tomul III, p. 131—167, București, 1925, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 1275—1277.
73. *Românii din Macedonia* (Studiul lui St. Romansky: „Makedonskite Români”), în GR, I, 1927, nr. 3, p. 64—67.
74. P. Skok, *Des rapports linguistiques, slavo-roumains, III* (Prof. B. Conev, *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Români*, Sofia, 1921), publicat în „Slavia”, IV, (1925), pp. 128—138 și 325—346, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 1252—1264.
75. Rein van der Velde, *Thessalische Dialektgeographie*, Nijmegen — Utrecht, 1924, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 264—268.
76. Albrecht Wirth, *Der Balkan. Seine Länder und Völker in Geschichte, Kultur, Politik, Volkswirtschaft und Weltverkehr*, Ed. 4. Stuttgart — Berlin — Leipzig, 1924, în DR, IV, partea 2 (1924—1926), 1927, p. 1270—1272.

1928

77. [Etimologii] arom. *mire*, dacor. *miriște*; dacor. *pururea*, în RF, II, 1928, nr. 3, p. 280—283.
78. *Contribuția românilor la renașterea Albaniei*, în GR, II, 1928, nr. 1, p. 4—11.
79. *Elemente albaneze în dialectul aromân*, în RF, II, 1928, nr. 1—2, p. 102—107.
Recenzie: G. Pascu, în RCr, V, 1931, p. 67.
80. *Începutul învățurii românești la meglenoromâni* (Din *Meglenoromânii*, vol. II, Edit. Academia Română), în PB, VI, 1928, nr. 2—4, p. 43—46 [vezi și *infra*, 82].

81. *Macedoromânii. Situația lor după zece ani de la Unire*, în SM, V, 1928, nr. 22—24, p. 402—405.
82. *Meglenoromânii. II. Literatura populară la meglenoromâni*, 1928, VII + 220 p. (Academia Română. Studii și cercetări, VII) [vezi și supra 59, 80, infra, 115].
Recenzii: Alex. P. Arbore, în „Transilvania”, LIX, 1928, nr. 5, p. 422—423.
C. D. F. [ortunescu], în AO, VII, 1928, nr. 36, p. 170—171.
C. Tagliavini, în StR, III, 1928, p. 169—170.
R. T., în „Transilvania”, LIX, 1928, nr. 11, p. 935—936.
83. *Românii din Albania*, în GR, II, 1928, nr. 11, p. 195—209.
84. [Sub titlul comun *Românii și Albania*] *Școlile românești din Albania*, în GR, II, 1928, nr. 9, p. 163—167.
85. *Vechimea slavilor în Dacia*, în AAr, 1928, p. 34—37.

1929

86. *Etimologii* [dacor. *inflocos*, -oasă; dacor. *ingurlui*; dacor. *mirlți*; arom. *pârtică*; arom. *h'tma*], în DR, V (1927—1928), 1929, p. 472—477.
87. *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică*, în AIIN, IV (1926—1927), 1929, p. 175—194.
Recenzii: Em. B. [ucuța], în GR, II, 1928 [sic!], nr. 3, p. 54.
C. D. Fort. [unescu], în AO, VII, 1928 [sic!], nr. 39—40, p. 556—567.
N. Iorga, în RHSEE, V, 1928 [sic!], nr. 4—6, p. 167—169.

R e c e n z i i :

88. Grigore Nandriș, *Unitatea lingvistică a popoarelor slave*. Extras din „Codrul Cosminului”, II (1926), Cernăuți, 1927; Grigore Nandriș, *Les diphthongues à liquides dans les éléments slaves du roumain*. Extras din „Mélanges de l'École Roumaine en France”, II, 1927, în DR, V (1927—1928), 1929, p. 629—631.
89. Petar Skok, *Lingvističke beleške s puta po južnoj Srbiji* publicat în *Glasnik skopskog naučnog društva* (Bulletin de la société scientifique de Skoplje) Knjiga II, sveska 1—2, p. 277—288, în DR, V (1927—1928), 1929, p. 623—626.
90. Petar Skok, *La terminologie chrétienne en slave: l'église, les prêtres et les fidèles*, publicat în „Revue des études slaves”, Tome VII (1927), pp. 177—198, în DR, V (1927—1928), 1929, p. 626—629.

1930

91. *Din vechile rapoarturi lingvistice slavo-române*, în RMr, II, 1930, nr. 1, p. 1—12 și în LC, p. 215—227 [cu modificări].
Recenzii: Dumitru Crâncjălă, în „Arhiva”, XXXVII, 1930, nr. 3—4, p. 286—294.

1931

92. *Danil Mascopoleanul*, în *Închinare lui Nicolae Iorga. Cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 101—107, și în LC, p. 387—397.
93. *Fărșeroșii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, București, Cartea Românească, 1931, VI + 210 p. + 2 h., și în DR, VI (1929—1930), 1931, p. 1—210.
Recenzii: O. D. [ensusianu], în GS, V (1931—1932), 1932, fasc. 2, p. 377—380.
M., în GR, V, 1931, nr. 11—12, p. 155.
Șt. Romansky, în MP, VII, 1932, p. 209—220*.
A. R. [osetti], în RIR, II, 1932, fasc. 1, p. 331.
94. *Ideile lui Ioan Eliade Rădulescu despre dialectul românilor din Macedonia*, în RMr, III, 1931, nr. 1—2, p. 10—22.

R e c e n z i e :

95. Mehedintzi, S., *Coordonate etnografice. Civilizația și cultura*. Ac. Rom., Mem. Sec. Ist., Seria III, Tom. XI, Mem. 4, București, 1930, în RMr, III, 1931, nr. 1—2, p. 93—95.

1932

96. *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*; 1932, 576 p. (Academia Română. Studii și cercetări, XX) [vezi și *infra*, 117].
- Recenzii: Ion Breazu, în „Patria”, XV, 1933, nr. 20, p. 1–2.
 Teofil Bugnariu, în „Curentul”, VI, 1933, nr. 1867, p. 1–2; nr. 1870, p. 4.
 P. Ciureanu, în BIFR, I, 1934, p. 223–225.
 [C. D. Fortunescu], în AO, XII, 1933, nr. 65–66, p. 155.
 Chr. Geagea, în CCos, VIII (1933–1934), 1934, p. 520–524.
 Iorgu Iordan, în ZRPh, LVIII (1937–1938), p. 373–376.
 N. Iorga, în RI, XIX, 1933, nr. 1–3, p. 61–64 și în RHSEE, X, 1933, nr. 1–3, p. 76–77.
 T. Papahagi, în GS, VI (1933–1934), 1934, fasc. 1–2, p. 367–381.
 Șt. Pașca, în SM, X, 1933, nr. 5, p. 108–110.
 E. Petrovici, în GnR, I, 1933, nr. 1, p. 36.
 Sever Pop, în ȚB, VI, 1934, nr. 1, p. 79–87.
 S. Pușcariu, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 354–358.
 A. R. [osetti], în RIR, III, 1933, fasc. 1, p. 125.
97. *Cobortrea oilor la șes* (Extras din vol. *Românii nomazi*), în „Graiul”, I, 1932, nr. 3, p. 2–3 [vezi și *supra*, 63].
98. *Portul la aromâni* (din *Românii nomazi*), în „Macedonia”, VI, 1932, nr. 3–4, p. 56–58 [vezi și *supra*, 63].
99. *Românii nomazi* (*Suirea oilor la munte*), în „Graiul”, I, 1932, nr. 2, p. 2–3 [vezi și *supra*, 63].

1933

100. *Macedoromânii din punct de vedere social-cultural în Balcani*, în SM, X, 1933, nr. 3–4, p. 55–58.

R e c e n z i i :

101. Murnu, George, *Bair di Cântic Armănescu (Ritmuri macedonene)*, Marvan, București, 1933, în GnR, I, 1933, nr. 2, p. 106–107.
102. *Revista „Boabe de grâu”*, august 1933, în GnR, I, 1933, nr. 7, p. 356–358.
103. *Replcă la răspunsul d-lui Vlad Bănățeanu* [din GnR, II, 1934, nr. 1–2, p. 102–105], în GnR, II, 1934, nr. 1–2, p. 105–106.

1934

104. *Articolul la fărșeroși*, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 149–150.
105. *Elemente românești în limba albaneză*, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 151–154.
106. *Etimologii* [arom. *mălacăș*, megl. *zintunița*, arom. *pană* (pl. pane), *pănători*, arom. *oasă*, arom. *pălăria*, arom. *metură*, dacor. *căfăra*, dacor. *gogoasă*, alb. *dumbrê*], în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 124–131.
107. *Le jeu aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais*, în RIEB, I, Tom. I, 1934, p. 211–231.
- Recenzii: Sever Pop, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 272–275 și în GnR, III, 1935, nr. 1, p. 58–59.
 Sextil Pușcariu, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 357–358.
108. *Un lexicon grec-aromân-albanez*, în RI, XX, 1934, nr. 1–3, p. 20–21.
109. *Alexandru Philippide (1859–1933)* [necrolog], în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 652–655.

R e c e n z i i :

110. Geagea, Chr., *Elementul grec în dialectul aromân*. Extras din „Codrul Cosminului”, VII (1931), p. 228, Cernăuți, 1931, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 320–329.
111. Tache Papahagi, *Images d'Ethnographie Roumaine (daco-roumaine et aroumaine)*, tome premier. Editura Societatea cultural-națională Apostol Mărgărit, 1928. Tome deuxième, București, 1930, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 316.

112. Al. Procopovici, *Mic tratat de lingvistică generală*, Editura Revistei Filologice, P. XV + 175, Cernăuți, 1930, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 317–320.
113. Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan. Vol. II: *Introducere – gramatică – caracterizarea dialectului istroromân*, București, Editura Academiei Române, 1926, p. XV + 370 + 10 planșe cu 2 hărți. Vol. III: *Bibliografia critică – listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, Editura Academiei Române, 1929, p. 334, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 308–314.
114. Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, în „Grai și Suflet”, IV, p. 1–83 și 377–380, în DR, VII (1931–1933), 1934, p. 314–316.

1935

115. *Meglenoromânii. III. Dicționar meglenoromân*, [1935], 340 p. (Academia Română. Studii și cercetări, VII), [vezi și supra, 59, 82].

1936

116. *Din toponomastica românească în Epir (Grecia)*, în *Fraților Alexandru și Ion Lapedatu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p. 213–220.
117. *Ocupațiunea, locuința și portul aromânilor (Din Aromânii)*, în „Macedonia”, X, 1936, nr. 24, p. 1–2 [vezi și supra 96].
118. *Romanitatea balcanică*. Discurs rostit la 26 mai 1936 [...] cu răspunsul d-lui Sextil Pușcariu, 1936, 68 p. (Academia Română. Discursuri de recepțiune, LXVII), și în LC, p. 175–215 [cu modificări].
 Recenzii: Ilie Bărbulescu, în „Arhiva”, XLV, 1938, nr. 3–4, p. 293–297.
 Romulus Demetrescu, în PL, III, 1936, nr. 12, p. 592–596.
 George Mihail Dragoș, în „Arhiva”, XLV, 1938, nr. 1–2, p. 157–170.
 Maria Dumitrescu, în GS, VII, 1937, p. 332–333.
 M. Friedwagner, în LGRPh, LIX, 1938, nr. 7–8, p. 282–284*.
 C. D. F. [ortunescu], în AO, XVI, 1937, nr. 92–94, p. 466–468.
 Iulian Iura, în SR, II, 1937, nr. 1, p. 37–38.
 T. L. V., în „Lumina” [Grebena], I, 1936, nr. 4, p. 45–46.
119. *Un suffixe albanais en roumain [-ani]*, în RIEB, II, 1936, tome I – II (3–4), p. 130–136.

Recenzii:

120. *Revue Internationale des Études Balkaniques*. Directeurs: P. Skok (Zagreb), M. Budimir (Beograd), Beograd, 1934–1935, I-ère année. Tome I – II, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 219–221 și în „Balcania”, I, 1938, p. 262–264.
121. Mario Roques, *Le dictionnaire albanais de 1635 (Dictionarium Latino – Epiroticum per R. D. Franciscum Blanchum)*, Paris, 1932, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 215–216.
122. Mario Roques, *Recherches sur les anciens textes albanais*, Paris, 1932, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 214–215.
123. A. M. Seliščev, *Slavjansko naselenie v Albanii*, Sofija, 1931, în DR, VIII (1934–1935), 1936, p. 216–218.

1937

124. *Bogdan Petriceicu Hasdeu ca lingvist, indoeuropenist și filolog*, în RCI, VIII, 1937, p. 1–30 și în LC, p. 331–361.
 Recenzii: Ion Breazu, în DR, IX (1936–1938), 1938, p. 354–355.
 [C. D. Fortunescu], în AO, XVI, 1937, nr. 89–91, p. 200.
 Ovidiu Papadima, în „Gândirea”, XVI, 1937, nr. 10, p. 523.
125. *Importanța dialectelor pentru bogăția limbii române*, în „Conferența”, I (1936–1937), 1937, nr. 9 și 10, p. 11–16.
126. *Les macédo-roumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Péninsule Balcanique*, București, 1937, 78 p. + 2 h + 10 il. (Académie Roumaine. Connaissance de la terre et de la pensée roumaine, V).

- Recenzii : Florea Florescu, in SR, III, 1938, nr. 4-6, p. 274-275.
 N. G. [eorgescu], in AIN, VII (1936-1938), 1939, p. 772-773.
 N. Iorga, in RHSEE, XVI, 1939, nr. 4-6, p. 183.
 F. V. [aljavec], in SF, V, 1940, nr. 4, p. 1024.
 [C. D. Fortunescu], in AO, XVII, 1938, nr. 97-100, p. 399-400.
 127. *Le professeur Sextil Pușcariu*, in RTr, III, 1937, nr. 3, p. 281-291 și in LC, p. 361-374
 [in română și cu modificări].
 128. [Scrisoare către I. Caranica], in Caranica, Ioan, *130 de melodii populare aromânești*, Bucu-
 rești, Tipografia ziarului „Universul”, 1937, p. 3-4.

1938

129. *Basilica*, in BOR, LVI, 1938, nr. 1-4, p. 3-12; in RCl, IX-X (1937-1938), 1938, p.
 273-276 și in LC, p. 243-257.
 130. [Etimologie] *Fugat, -ă*, in „Balcania”, I, 1938, p. 245.
 131. *La romanité balkanique* (Comm. faite au IV Congrès International des Linguistes. Copen-
 hague, août 1936), in „Balcania”, I, 1938, p. 47-54.
 Recenzii : N. Iorga, in RHSEE, XVI, 1939, nr. 4-6, p. 171-172.
 D. Șandru, in RIR, IX, 1939, p. 469.
 132. *Românii din Albania*, in „Lumina” [Grebenă], III (1938-1939), nr. 1-4, p. 3-10.
 133. A. Meillet [necrolog], in DR, IX (1936-1938), 1938, p. 661-664.

Recenzii :

134. Bohuslav Havranek, *Românský typ perfecta factum habeo a *casus sum, *casus habeo v
 makedonských dialektch*. Extrait des Mélanges P. M. Haškovec. Brno, 1936,
 147-155, in „Balcania”, I, 1938, p. 261.
 135. Iorga, N., *Histoire des Roumains et de la Romanité orientale*. Vol. I-IV, Bucarest, 1937,
 in „Balcania”, I, 1938, p. 267-269.
 136. Löpeltmann, Martin, *Aus der Volksdichtung der macedonischen Rumänen*, Aorman - Verlag,
 Leipzig, 1934, in „Balcania”, I, 1938, p. 253.
 137. Pușcariu, S., *Études de Linguistique Roumaine*, Bucarest, 1937, in „Balcania”, I, 1938,
 p. 266.
 138. Tagliavini, Carlo, *Modificazioni del linguaggio nella parlata delle donne*, Extrait du volume :
Scritti in onore di Alfredo Trombetti, Milano, Ulrico Hoepli 1936 - XIV, 82 -
 142, in „Balcania”, I, 1938, p. 261-262.

1939

139. *Bilingvismul la români și modificările din limbă*, in CLit, LXXII, 1939, nr. 5, p. 509-
 532 și in LC, p. 52-84 [cu modificări].
 140. *Structura limbilor indo-europene*. După notele luate la cursul predat în anul școlar 1938 -
 1939, București, Universitatea din București, Facultatea de litere și filozofie,
 1939 [litografiat].

Recenzie :

141. Rosetti, Al., *Istoria limbii române*. II. *Limbile balcanice*. București, 1938, in RI,
 XXV, 1939, nr. 4-6, p. 171-175.

1940

142. *Le bilinguisme chez les Roumains*, in LL, I, 1940, nr. 1, p. 73-94.
 Recenzii : D. Macrea, in DR, X, 1941, p. 162-164.
 Al. Procopovici, in DR, X, 1941, p. 506-511.
 143. *Limba noastră națională. Limbă și Națiune. Limbă și mentalitatea unui popor*, in „Gîndirea”,
 XIX, 1940, nr. 3, p. 140-148 și in LC, p. 22-52 [cu modificări].
 144. *Limba noastră națională - Neologismul și tendințele ei actuale* -, in „Gîndirea”, XIX,
 1940, nr. 5, p. 337-344, și in LC, p. 22-52 [cu modificări].

145. *Notes d'étymologie roumaine* [mr. *hiarhică*, mr. *mărcat*, [dr. *hânsar*], în LL, I, 1940, nr. 1, p. 114—116.
146. *Sur „să” avec le subjonctif en roumain*, în LL, I, 1940, nr. 1, p. 100—102.
147. *Un lexique macédo-roumain en cinq langues, de 1821*, în LL, I, 1940, nr. 1, p. 102—111.
148. *Un mot préroman dans la langue roumaine* [macédo-roum. *adară* vb. I], în LL, I, 1940, nr. 1, p. 95—100.
149. *Un recueuil d'homélies (cazanie) en macédo-roumain*, în LL, I, 1940, nr. 1, p. 111—113.
150. *Nicolae Drăganu* [necrolog], în LL, I, 1940, nr. 1, p. 122—124.

Recenzii:

151. Gáldi, Ladislav, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939, 270 p., în LL, I, 1940, nr. 1, p. 117—119.
152. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΑΟΥ, ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ, *Τι εἶναι οἱ Κουτσοβλάχοι* (Que sont les Koutsovalaques). ἐν Ἀθήναις, 1939, 152 p., în LL, I, 1940, nr. 1, p. 120—121.
153. Lombard, Alf, *Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes*. Extrait. *Mélanges de linguistique et de littérature offerts à M. Emmanuel Walberg*, par ses élèves et ses amis scandinaves le 24. XII. 938, p. 186—209, în LL, I, 1940, nr. 1, p. 117—119.
154. Polenakovec, Haralampije, *Turski elementi u aromunskom dijalektu* (Eléments turcs du dialecte aroumain). Skopje, 1939, 22 p., în LL, I, 1940, nr. 1, p. 119—120.
155. Pușcariu, Sextil, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, XIV + 457 p., în LL, I, 1940, nr. 1, p. 121.

1941

156. *Les éléments des langues slaves du sud en roumain et les éléments roumains dans les langues slaves méridionales*, în LL, I, 1941, nr. 2, p. 199—214 și în LC, p. 227—242 [în română și cu modificări].
Recenzie: Al. Procopovici, în DR, X, 1941, p. 506—511.
157. *Die Mazedo-Rumänen*, Bukarest, Die Dacia-Bücher, 1941, 152 p. + 2 h. + 2 pl.
Recenzii: Victor Buescu, în RFd, IX, 1942, nr. 3, p. 701—702.
Redivivus, în DRv, II, 1942, nr. 3 p. 16.
F. V. [aljavec], în SF, VII, 1942, nr. 1/2, p. 332.
158. N. Iorga și români din sudul Peninsulei Balcanice, în RI, XXVII, 1941, nr. 1—12, p. 41—50.
159. *Les parlars roumains transdanubiens et leur importance historique*, în LL, I, 1941, nr. 2, p. 260—282.
Recenzie: Al. Procopovici, în DR, X, 1941, p. 506—511.
160. *Notes d'étymologie roumaine* [dr. mr. *mărat*, dr. *vărsal*, ar. *purintu*, -ă adj., mr. *vâncu*, dr. *omorit*, mr. *custu*], în LL, I, 1941, nr. 2, p. 284—290.
161. *Originea macedoromânilor. Răspuns d-lui Keramopoulos de la Academia greacă din Atena, referitor la originea greacă a macedoromânilor*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare”, seria III, tom. IX (1938—1940), 1941, mem. 2, p. 1—24.
Recenzii: Vladimir Dumitrescu, în CLit, LXXIII, 1940 [sic!], nr. 1, p. 75—76.
N. Iorga, în RHSEE, XVI, 1939 [sic!], nr. 10—12, p. 374.
162. *Poporul românesc din Macedonia*, în „Dacia”, I, 1941, nr. 2, p. 5 și în „Macedonia”, XV, 1941, nr. 98, p. 2—3.
163. *Românii din Peninsula Balcanică*, în RFd, VIII, 1941, nr. 11, p. 375—392 + 2 h.

Recenzii:

164. *Atlasul lingvistic român*, în RFd, VIII, 1941, nr. 7, p. 3—21 și în LC, p. 84—108 [cu modificări].
165. Dragomirescu, Gh. N., *Sintaxa propozițiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă* (Brașov, 1939), în în „Analele Academiei Române”. *Dezbaterile*, Tom. LX (1939—1940), 1941, p. 208—210.
166. Jaberg, Karl, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*, în LL, I, 1941, nr. 2, p. 320—322.
167. Murnu, Ilie, *Poveștile Pindului* (Contes du Pinde), București, p. 201, în LL, I, 1941, nr. 2, p. 323.

168. Rebreanu, Liviu, *Lauda țărânului român*. Discours de réception prononcé le 29 mai 1940 en séance publique solennelle. Académie Română, «Discursuri de recepțiune» LXXVII, București, 1940, 29 p., în LL, I, 1941, nr. 2, p. 319-320.
169. Rosetti, Al., *Istoria limbii române*. III. *Limbile slave meridionale*. București, 1940, 140 p., în LL, I, 1941, nr. 2, p. 308-312.
170. Ruffini, Mario, *La Scuola latinista rumena (1780-1871)*. *Studio storico-filologico*, Roma, 1941, XIX, 192 p., în LL, I, 1941, nr. 2, p. 323-324.
171. Pușcariu, Sextil, *Limba română*. vol. I. *Privire generală*, București, 1940, XIV + 457 p., în LL, I, 1941, nr. 2, p. 312-319.

1942

172. *Macedoromânii*. *Etnografie, Istorie, Limbă*, București, 1942, 270 p. + 5 h + 2 pl.
 Recenzii: C. C., în „Timocul”, IX, 1942, caietul 3, p. 69-71.
 Ilarie Crug, în HCC, III, 1942/43, nr. 1-3, p. 55-56.
 I. D. [Iaconu], în „Ethnos”, II (1942-1943), fasc. 1-2, p. 372-373.
 C. D. Fort. [Ionescu], în AO, XXI, 1942, nr. 119-124, p. 419.
 V. Mihordea, în RI, XXIX, 1943, nr. 1-6, p. 175-176.
 Petre Stroe, în RFd, IX, 1942, nr. 11, p. 481-482.
173. *Darstellung der ethnologischen Lage am Balkan mit besonderer Berücksichtigung der Macedoromänen (Aromunen)*, în SF, VII, 1942, nr. 3-4, p. 497-545.
 Recenzie: M. P. D., în „Balcania”, VIII, 1945, p. 327-328.
174. *Bertoni Giulio* [necrolog], în RFd, IX, 1942, nr. 8, p. 436-437 și în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 291-292.

1943

175. *Coup d'oeil sur les occlusives gutturales de la langue thrace*, în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 87-115.
176. *I Macedoromeni*, București, 1943, 298 p.
177. *Limbă și cultură*, București, 1943, 442 p.
 Recenzii: N. Bănescu, în RI, XXIX, 1943, nr. 7-12, p. 289-292.
 Tache Papahagi, în LL, III, 1946, nr. 1-2, p. 239-243.
178. *Noms de localités connus des Roumains de la Péninsule Balkanique*, în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 249-264.
179. *Simbioza albano-română și continuitatea românilor în Dacia*, în RFd, X, 1943, nr. 5, p. 243-270 și în LC, p. 139-174.
 Recenzie: Romulus Todoran, în „Transilvania”, LXXIV, 1943, nr. 5, p. 402-405.
180. *Un mot préroman en langue roumaine [carâmb]*, în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 224-227.
181. *Le vocatif mr. „Dumnîdzale”*, în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 244-248.
182. *Kristian Sandfeld* [necrolog], în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 292-293.
183. *Pericle Papahagi* [necrolog], în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 294-295.

Recenzii:

184. Gamillscheg, Ernst, *Zur Herkunftsfrage der Rumänen*, în LL, II, 1943; nr. 1-2, p. 284-287.
185. Meier, Harri, *Die Entstehung der romanischen Sprachen und Nationen*. Frankfurt sur le Main, 1941, 110 p., în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 287-288.
186. Vasmer, Max, *Die Slaven in Griechenland*. Berlin, Akademie der Wissenschaften, 1941, VIII + 350 p., în LL, II, 1943, nr. 1-2, p. 274-284.

1944

187. *Geagea Christea* [necrolog], în RFd, XI, 1944, nr. 3, p. 520-521.

- JL = „Junimea literară”, Cernăuți — Suceava, I, 1904 —.
- KVSL = „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”
Hermannstadt, I, 1978 —.
- LC = Capidan, Theodor, *Limba și cultură*, București, 1943, 442 p.
- LGRPh = „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie”, Leipzig, I, 1880 —.
- LL = „Langue et littérature”, București, I, 1940 —.
- „Lumina” [Bitolia] = „Lumina”, Bitolia, I, 1903 —.
- „Lumina” = „Lumina”, Grebena (Grecia), I, 1936 —.
- „Lumina” [Salonic] = „Lumina”, Salonic, I, 1909—1910 —.
- „Macedonia” = „Macedonia”, București, I, 1927 —.
- ML = „Mișcarea literară”, București, I, 1924 —.
- MP = „Makedonski Pregled”, Sofija, I, 1924 —.
- „Orbis” = „Orbis”, Louvain, I, 1952 —.
- „Patria” = „Patria”, Sibiu, I, 1919 —.
- PB = „Peninsula Balcanică”, București, I, 1923—1924 —.
- PL = „Pagini literare”, Turda, I, 1934 —.
- RCI = „Revista clasică”, Craiova, I, 1929 —.
- RCr = „Revista critică”, Iași, I, 1927 —.
- RF = „Revista filologică”, Cernăuți, I, 1927 —.
- Rfd = „Revista fundațiilor regale”, București, I, 1934 —.
- RHSEE = „Révue historique du sud-est européen”, București — Paris, I, 1924 —.
- RI = „Revista istorică”, București, I, 1915 —.
- RIEB = „Revue internationale des études balkaniques”, Beograd, I, 1934 —.
- RIR = „Revista istorică română”, București, I, 1931 —.
- RMr = „Revista macedoromână”, București, I, 1929 —.
- „Romania” = „Romania”, Paris, I, —.
- RP = „Românul de la Pind”, București, I, 1903 —*.
- RTr = „Revue de Transylvanie”, Cluj, I, 1934—1935 —.
- SF = „Südost Forschungen”, München, I, 1936 —.
- SM = „Societatea de miine”, Cluj, I, 1924 —.
- SR = „Sociologie românească”, București, I, 1936 —.
- StR = „Studi Rumeni”, Roma, I, 1927 —.
- „Timocul” = „Timocul”, București, I, 1934 —.
- „Transilvania” = „Transilvania”, Brașov — Sibiu, I, 1868 —.
- ȚB = „Țara Bârsei”, Brașov, I, 1929 —.
- „Viitorul” = „Viitorul”, București, I, [1908] —*.
- VR = „Viața românească”, Iași, I, 1906 —.
- ZRPh = „Zeitschrift für romanische Philologie”, Halle, I, 1877 —.

Notă: Trimiterile bibliografice însoțite de * n-au fost verificate, iar cele de sub numerele 23 și 128 ne-au fost comunicate de Mircea Borcilă.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ A LUI SEVER POP (III)*

DE

ROMULUS TODORAN

Sever Pop s-a remarcat ca un excepțional organizator și animator al activității lingvistice.

Îndată după apariția voluminoasei sale lucrări, *La dialectologie*, cu sprijinul Universității din Louvain, profesorul Sever Pop are posibilitatea să-și dovedească din plin spiritul său activ, întreprinzător, și să-și desfășoare apreciatul său talent organizatoric. Cu o neobișnuită putere de muncă, recunoscută încă din tinerețe, cu perseverența îndârjită a omului care vrea cu orice preț să ducă lucrurile pînă la capăt și cu un deosebit tact în relațiile cu colaboratorii, lingvistul român, în noul mediu universitar și științific, s-a impus ca o personalitate marcantă. În scurtă vreme, prin ceea ce a realizat, a dobîndit o largă apreciere în cercurile lingviștilor din diverse țări, încercînd de glorie universitatea belgiană la care și-a desfășurat activitatea.

Cu prestigiul pe care i-l acordau lucrările sale: *Atlasul lingvistic român* (partea I) și *La dialectologie*, o primă preocupare a lui Sever Pop a fost să creeze cadrul organizatoric necesar: un institut și o publicație periodică. În scurtă vreme, reușește să-și concretizeze planurile sale. La sfîrșitul anului 1951, el fondează *Centrul internațional de dialectologie generală* (*Le Centre international de Dialectologie générale*), al cărui buletin este revista „Orbis”.

Necesitatea creării unui centru internațional de dialectologie e formulată clar în 1950¹. Ea e motivată de nevoia colaborării între cercetătorii care studiază același domeniu lingvistic, pe de o parte, iar, pe de altă parte, între cei ce cercetează domenii învecinate. „Se știe astăzi că progresul într-un domeniu științific — afirmă Sever Pop — este în raport direct cu spiritul de colaborare care animă pe cercetători. Fără schimburi de idei, fără cunoașterea aprofundată a tot ce se petrece în alte domenii lingvistice, vecine sau mai îndepărtate, progresul studiilor dialectologice este de acum înainte aproape imposibil”². Peste doi ani, cînd Centrul a

* Vezi CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 159—169; XXIV, 1979, nr. 1, p. 5—15.

¹ Vezi Sever Pop, *La dialectologie*, I, p. XIV; II, p. 1176—1177. Pentru prima dată Sever Pop își exprimă ideea creării unui centru sau birou internațional lingvistic la Cel de-al treilea congres internațional de științe onomastice, ținut la Bruxelles, în 1949 (vezi idem, *Recueil* ..., p. 649).

² Sever Pop, *La dialectologie*, I, p. XIV.

luat ființă, întemeietorul lui precizează mai bine rosturile institutului: stabilirea unei colaborări strinse și fructuoase între lingviști, între centrele dialectologice sau lingvistice din diverse țări. Schimbul de idei va asigura progresul studiilor lingvistice și va diminua divergențele flagrante dintre curentele lingvistice contemporane. Centrul este „comun tuturor celor care se interesează de studiul limbajului uman și în special de graiurile populare”³. În privința adeziunii sau colaborării la activitatea Centrului și la revista acestuia, „nu este nici o restricție”, precizează Sever Pop⁴. Cercetătorii din domeniile învecinate (fonetică, onomastică, etnografie, folclor, istorie etc.) își găsesc locul în cadrul Centrului, fiindcă contribuțiile lor de multe ori pot să arăte „drumul cel bun” în cercetările lingvistice⁵. Printre obiectivele propuse, la început, de întemeietorul Centrului sînt: efectuarea unor anchete, pe scară mondială, privind anumite probleme speciale (ca, de exemplu: limbajul femeilor, frontierele lingvistice ș.a.), limbi mai puțin explorate, prezentarea celor mai remarcabile rezultate științifice în analiza limbajului uman, înfățișarea activității unor lingviști (inclusiv dialectologi) care, prin lucrările lor, au adus contribuții la progresul științei, redactarea unei enciclopedii lingvistice și realizarea unor hărți lingvistice privind unele concepte caracteristice vieții spirituale a mai multor popoare⁶.

Centrul internațional de dialectologie generală este conceput ca o grupare științifică⁷ și activează ca o societate științifică. El are membri, care au aderat la programul institutului și colaborează la lucrările colective sau la buletinul acestuia. În cadrul lui se țin comunicări științifice și conferințe. Planul său de muncă, cuprinzînd lucrări, mai ales de documentare lingvistică, reclamă înjghebarea unei largi colaborări pe plan mondial. În multe privințe, Centrul internațional de dialectologie generală seamănă, ca mod de organizare, cu Muzeul limbii române, institutul întemeiat de Sextil Pușcariu pe lângă Universitatea din Cluj, institut la care și-a început activitatea și s-a format Sever Pop. El însuși lasă să se întrevadă rolul acestui institut în conceperea Centrului: „Centrul internațional de dialectologie generală și programul său sînt concepute după lungi reflexii, ale căror începuturi își au obirșia în ședea mea la Roma și, poate, în subconștientul meu, în activitatea pe care am văzut-o desfășurîndu-se timp de optsprezece ani la Muzeul limbii române din Cluj”⁸.

Inițiativa creării Centrului apare într-un moment favorabil. De multă vreme se simțea nevoia cooperării internaționale în domeniul lingvisticii, ca, în general, în toate științele. După război, cooperarea între popoarele lumii, pe diverse planuri, apare ca o necesitate, devenind un factor de progres și de coeziune umană. Într-un asemenea climat, la momentul potrivit apare omul potrivit. Plin de entuziasm, cu elan și cu o inepuizabilă energie, Sever Pop devine inițiatorul, fondatorul, animatorul

³ Sever Pop, *Le Centre international de Dialectologie générale*, în „Orbis”, I, 1952, nr. 1, p. 8.

⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Vezi Sever Pop, în „Orbis”, I, 1952, nr. 1, p. 312.

⁷ Sever Pop numește Centrul „notre groupement scientifique” (vezi S. Pop, *Recueil...*, p. 667).

⁸ S. Pop, *Recueil...*, p. 673.

Centrului internațional de dialectologie generală, fermentul care încheagă o întinsă colaborare științifică, în vederea desfășurării unei multilaterale și bogate activități, mai ales de documentare lingvistică. În concepția sa, „instrumentele de lucru ale secolului al XX-lea trebuie să facă dovada unui interes științific care depășește frontierele politice și naționale; limbaajul uman oferă din acest punct de vedere un câmp de lucru deosebit de instructiv”⁹. Rezultatele depind în întregime de spiritul de colaborare care trebuie să-i anime pe lingviști¹⁰. Cea mai elocventă dovadă a necesității și oportunității organizării cooperării lingvistice internaționale de către Sever Pop o găsim în interesul cu care lingviștii din diverse părți ale lumii au privit inițiativele lui și rezultatele activității sale, primind să colaboreze, sub diverse forme, cu acesta. La puțină vreme după înființare, în 1953, Centrul număra 230 de membri, dintre care aproape 100 sînt romaniști¹¹, iar după nouă ani, în 1960, avea peste 500, din mai bine de 50 de țări¹². Printre aceștia se găsesc numeroși savanți cu reputație internațională, din Europa, America și Asia. Promovînd cooperarea internațională în domeniul științei limbii, activitatea desfășurată în cadrul Centrului de Sever Pop și colaboratorii săi a fost sprijinită de UNESCO și de Comitetul internațional permanent al lingviștilor.

Pentru a ne da seama cît de prețuite au fost inițiativa lui Sever Pop de a fonda acest institut internațional de lingvistică și bogata activitate desfășurată în cadrul lui, ne vom referi la aprecierile cîtorva lingviști de seamă. Alf Sommerfelt relevă admirația celor ce au vizitat Centrul pentru „activitatea neobosită” a lui Sever Pop și pentru „talentul său organizatoric”¹³, iar Antonio Griera consideră crearea Centrului și a revistei „Orbis” drept o „idee genială”¹⁴. Pentru Willem A. Grootaers, lingvistul român este „animatorul și organizatorul genial” al dialectologiei internaționale¹⁵. Nu mai puțin admirative sînt aprecierile romanistului german Hans Rheinfelder: „Sever Pop avu ideea într-adevăr genială de a crea un centru de dialectologie generală și, cu elanul extraordinar al însușirilor sale organizatorice, cu ajutorul instituțiilor și personalităților deschise spre necesitățile viitoare, el a știut să realizeze aceste proiecte la Louvain”¹⁶. Neobișnuita sa putere de muncă și calitățile sale excepționale de organizator, cum se poate constata, au impresionat profund pe numeroși lingviști.

În activitatea de documentare lingvistică, inițiată, organizată și impulsionată de Sever Pop în cadrul Centrului, fără îndoială, locul cel mai important îl ocupă *Enciclopedia lingvistică*.

⁹ *Ibidem*, p. 672.

¹⁰ Vezi *ibidem*, p. 658.

¹¹ Vezi *ibidem*, p. 656.

¹² Vezi *ibidem*, p. 667. O listă a colaboratorilor Centrului și a aceluia ce și-au exprimat adeziunea la programul lui de activitate, pînă în 1955, o găsim în *Prospectus 1955 (1)*, *Orbis. Bulletin international de documentation linguistique*, janvier 1952 — juin 1955, Louvain, Centre international de Dialectologie générale, f. a., p. 10—24.

¹³ Vezi „Orbis”, X, 1961, nr. 1, p. XI.

¹⁴ Vezi „Boletín de dialectología española” (Continuación del B.D.C.), tercera época, XXXVI, 1960, p. 72.

¹⁵ Vezi „Orbis”, X, 1961, nr. 1, p. XV.

¹⁶ Hans Rheinfelder, *Introduction la Sever Pop, Recueil...*, p. IX—X.

Ideea elaborării unei astfel de lucrări apare chiar de la întemeierea Centrului. Unul dintre punctele înscrise în programul institutului întemeiat de Sever Pop la Louvain este și „reunirea materialelor necesare redactării unei enciclopedii lingvistice”¹⁷. În concepția inițiatorului și redactorului ei, această vastă lucrare era proiectată să îmbrățișeze întreg domeniul lingvisticii, pe plan mondial, bizuindu-se pe o largă colaborare a lingviștilor din toată lumea, în primul rînd pe cea a membrilor Centrului. Nu cunoaștem îndeajuns de bine cum a fost concepută structura lucrării. Am fi putut fi informați despre aceasta dacă ar fi apărut proiectatul prospect al lucrării. Din chestionarele publicate de Sever Pop¹⁸ și din unele informații furnizate de el¹⁹, putem să ne facem o imagine, firește aproximativă, despre conținutul lucrării. *Enciclopedia lingvistică* urma să cuprindă lingviștii din toată lumea, indiferent de domeniul specialității lor, cu menționarea principalelor date biografice și a celor mai importante lucrări, precum și a inițiativelor științifice, a volumelor omagiale etc. Lucrarea trebuia de asemenea să includă periodicele lingvistice, cu toate datele bibliografice necesare. Cum rezultă din unele indicații date de Sever Pop, în *Enciclopedia* ar fi intrat și institutele și societățile de lingvistică, institutele de fonetică și arhivele fonogramice, limbile și dialectele vorbite pe glob²⁰, și în ea s-ar fi semnalat cele mai importante studii și monografiile asupra terminologiei agricole, a creșterii animalelor, pescuitului, asupra termenilor privind înrudirea, bolile etc. O astfel de lucrare, după concepția redactorului ei, „trebuie să menționeze de asemenea cele mai importante concepte, studiate după metoda geografiei lingvistice, adică cu ajutorul hărților lingvistice”²¹.

După cum se vede, *Enciclopedia lingvistică* este concepută ca o lucrare vastă, sub raportul tematicii, și de mari proporții. În câțiva ani, la Centrul internațional de dialectologie generală s-a adunat un imens material, ca răspuns la circularele și chestionarele trimise de Sever Pop în toată lumea. Cu colaboratorii institutului, sub directa îndrumare a lingvistului român, redactarea a început în 1953. Între timp, Sever Pop, singur sau în colaborare, a publicat lucrările de documentare lingvistică, înscrise în planul de lucru al Comisiei pentru ancheta lingvistică din cadrul Comitetului internațional permanent al lingviștilor, pe care le vom prezenta mai jos. Acestea, cum le apreciază el însuși, nu sînt decît anexe ale *Enciclopediei*²². Noi le-am considera mai degrabă (și, poate, mai exact) lucrări preparative ale vastei opere, în curs de elaborare. Acestora trebuie să le adăugăm materialele publicate în fiecare număr al revistei „Orbis”, în care se prezintă istoricul unor societăți sau institute lingvistice, dezvoltarea studiilor asupra unor limbi într-o perioadă determinată, portretele unor lingviști, ocazionate de aniversarea sau comemorarea lor, necroloage, cronici asupra congreselor și ale altor reuniuni științifice, date

¹⁷ Sever Pop, în „Orbis”, I, 1952, p. 312; vezi și Sever Pop, *Recueil...*, p. 667.

¹⁸ Vezi „Orbis”, II, 1953, p. 571-572.

¹⁹ Vezi Sever Pop, *Recueil...*, p. 668.

²⁰ Vezi *ibidem*, p. 669: „Plusieurs collègues ont bien voulu rédiger une série de bons articles, par exemple: F. Falc'hun, sur la Langue bretonne [...], G. Piccitto, sur *Il siciliano — dialetto italiano* [...]” și vorba de articole pentru *Enciclopedia*, care s-au publicat în „Orbis”.

²¹ *Ibidem*, p. 672.

²² Vezi *ibidem*, p. 670.

biobibliografice asupra colaboratorilor publicației, informații despre activitatea Centrului. Toate acestea sînt prețioase surse de documentare pentru *Enciclopedia lingvistică*.

Sever Pop, găsindu-se în fața unui neașteptat de bogat material informativ, pe care nu-l putea prelucra într-un timp scurt cu colaboratorii săi, s-a gîndit să redacteze mai întii o *Mică enciclopedie lingvistică*, cu înfățișarea mai sumară a datelor, urmînd ca, într-o viitoare ediție, în *Enciclopedia lingvistică* propriu-zisă, să fie prezentate pe larg²³.

În realizarea acestei lucrări, Sever Pop a fost încurajat de spiritul de colaborare promovat în cadrul Centrului, bucurîndu-se de sprijinul moral al comitetului de patronaj, care cuprinde savanți de mare autoritate în lingvistică, cu reputație internațională²⁴.

În 1955, Sever Pop a anunțat apariția unui prospect al lucrării, din care urma să rezulte conținutul și normele redactării ei. Din motive financiare, peste un an, el a renunțat la publicarea prospectului, proiectînd în schimb tipărirea primei fascicule din *Enciclopedie*. La Cel de-al IX-lea congres internațional de lingvistică romanică, ținut la Lisabona, în 1959, Sever Pop își exprima dorința arzătoare de a prezenta la Cel dintii congres de dialectologie generală, din 1960, „prima fasciculă a primei *Enciclopedii lingvistice*”²⁵, unul din rezultatele activității sale pe plan internațional. Dar din păcate nu și-a putut împlini această dorință. Moartea nu i-a îngăduit să vadă, măcar parțial, această operă publicată. Apariția ei ar fi sporit, fără îndoială, reputația sa internațională. Dacă lucrarea va apărea vreodată, i se vor recunoaște desigur, după cuviință, meritele lingvistului român.

O parte din materialul adunat pentru *Enciclopedia lingvistică* a fost valorificat de Sever Pop în *Encyclopédie de la Philologie romane. Langues et dialectes de la Roumanie*. Se pare că aceasta este lucrarea proiectată de autor în 1953, cînd semnaleză intenția de a alcătui o mică enciclopedie lingvistică romanică, cu mențiunea că preparativele pentru realizarea ei sînt „pe drumul cel bun”²⁶. După cum ne dăm seama, lucrarea citată este un curs universitar multiplicat. G. Straka o apreciază ca „o bună introducere în lingvistica și dialectologia romanică”²⁷.

Dacă, în 1960, nu a reușit să publice, precum spera, prima fasciculă din importanța sa lucrare, Sever Pop a publicat în schimb, în colaborare cu Rodica Doina Pop, în același an, *Encyclopédie linguistique. Membres du*

²³ Vezi *ibidem*, p. 668.

²⁴ Cităm citeva nume dintre cele mai cunoscute: A. Belić (Iugoslavia), A. Carnoy (Belgia), Y. R. Chao (S.U.A.), M. Cohen (Franța), G. Devoto (Italia), Th. Frings (R.D.G.), E. Gamillscheg (R.F.G.), A. Griaer (Spania), A. A. Hill (S.U.A.), K. Jaberg (Elveția), P. Kretschmer (Austria), A. Mazon (Franța), R. Menéndez Pidal (Spania), C. Merlo (Italia), B. Migliorini (Italia), W. Mitzka (R.F.G.), A. Monteverdi (Italia), J. Orr (Anglia), G. Rohlfs (R.F.G.), M. Roques (Franța), G. Serra (Italia), P. Skok (Iugoslavia), A. Sommerfelt (Norvegia), Misao Tôjô (Japonia), J. Vendryes (Franța), M. L. Wagner (S.U.A.), W. von Wartburg (Elveția) ș.a. Președintele de onoare al biroului de redactare este cunoscutul lingvist norvegian Alf Sommerfelt.

²⁵ Sever Pop, *Recueil...*, p. 673.

²⁶ *Ibidem*, p. 658.

²⁷ G. Straka, în „Revue de linguistique romane”, XXV, 1961, nr. 97—98, p. 214. Lucrarea amintită nu ne-a fost accesibilă. Ea e citată și în Sever Pop, *Recueil...*, p. 5. Aflăm de aici că a apărut la Louvain, Impr. offset Dewallens, în trei ediții: prima, în 1954—1955 (272 p. + 16 hărți), a doua, în 1956—1957 și a treia, în 1958—1959 (377 p. + 24 hărți).

Premier Congrès international de Dialectologie générale (Louvain-Bruxelles, 1960) (Louvain, 1960 ; 238 p.)²⁸. Lucrarea citată trebuie considerată ca fragmente din marea enciclopedie lingvistică, proiectată de Sever Pop, avînd-o pe şantier chiar de la înfiinţarea Centrului. Ea se înscrie printre lucrările preliminare ale acestei opere de largă documentare lingvistică, deosebit de necesară şi de o excepţională utilitate, pe care lingvistul român, cel mai indicat să o facă, n-a putut-o duce pînă la capăt.

În cadrul Centrului, Sever Pop a iniţiat două serii de publicaţii. Cea dintîi poartă titlul de *Travaux du Centre international de Dialectologie générale*, în care au apărut şase fascicule, toate legate de numele său, fie ca editor (vezi *Recueil Eugène Tisserant*, Louvain, 1955), fie ca autor. Se impune a fi reţinută lucrarea, în colaborare cu Rodica Doina Pop, Jules Gilliéron. *Vie, enseignement, élèves, oeuvres, souvenirs*, cu o prefaţă de Pierre Chantraine (Louvain, 1959 ; 196 p.). Ocazionată de împlinirea a o sută de ani de la naşterea întemeietorului geografiei lingvistice, printre elevii cărui se numără şi Sever Pop, lucrarea menţionată vrea să fie nu numai un omagiu de recunoştinţă şi admiraţie pentru activitatea marelui lingvist, unanim recunoscută astăzi, ci şi un aport la o mai bună cunoaştere a omului şi a operei sale. Autorii îi schiţează biografia, îi prezintă activitatea didactică, întocmesc lista elevilor săi la *École pratique des Hautes Études* în perioada celor 43 de ani de învăţămînt, îi analizează cele două atlase lingvistice (al Franţei şi al Corsicei), publicînd chestionarele după care s-au alcătuit, îi relevă cele mai importante principii ale doctrinei sale lingvistice şi îi alcătuiesc bibliografia lucrărilor. În partea finală a volumului sînt publicate, ca anexă, cîteva contribuţii în care se aduc unele date biografice noi (autor : G. Redard) sau sînt evocate amintiri de către foştii săi elevi (A. Griera, G. Bottiglioni, J. U. Hubschmid şi Sever Pop).

Cea de a doua serie — *Biographies et Conférences* — cuprinde, pînă în 1960, 24 de titluri. Cele mai multe dintre acestea se referă la biobibliografia unor colaboratori ai Centrului. Sever Pop semnează lucrări în care sînt prezenţi lingvişti de prestigiu, ca : A. Griera, A. Sommerfelt, A. Badia Margarit, H. Moser, W. A. Grootaers, Christine Mohrmann, H. Riefelder ş.a. În cea mai mare parte, lucrările din această serie se înscriu în rîndul celor de documentare, auxiliare proiectatei *Enciclopedii lingvistice*.

Una dintre cele mai de seamă realizări ale Centrului — poate cea mai de seamă — este revista „Orbis”, care poartă subtitlul de „buletin internaţional de documentare lingvistică”. Acest periodic, cu o apariţie de două fascicule pe an, a contribuit în mare măsură la înfăptuirile obiectivelor din programul de activitate al Centrului. Prin el sînt atraşi noi membri şi colaboratori ai institutului de la Louvain şi se cimentează spiritul de cooperare internaţională în cercetarea lingvistică.

Revista „Orbis” impresionează prin marea varietate a problemelor tratate, privind diverse limbi, pe plan sincronie şi diacronic. Orientîndu-ne după rubricile buletinului, vom cita, fără a le epuiza, temele în care se pot încadra studiile, articolele, notele etc. publicate : limbajul femeilor,

²⁸ Lucrarea a apărut ca a VI-a fasciculă în seria *Travaux publiés par le Centre international de Dialectologie générale*.

frontiere lingvistice, anchete lingvistice, atlase lingvistice și onomastice, geografie lingvistică, limbi literare și dialecte, lingvistică și psihologie, lexicografie, semantică, etimologii, fonetică, sintaxă, arhive sonore, cronici lingvistice și dialectologice, centre de lingvistică, dialectologie, toponimie și folclor, documente lingvistice, congrese și reuniuni științifice, bibliografie, portrete, necroloage, comemorări, colaboratorii revistei, cronica Centrului ș.a.

Chiar de la apariția ei, revista „Orbis” s-a impus ca unul dintre cele mai bune periodice cu profil lingvistic, servind ca nici o altă revistă similară drept mijloc de intensă colaborare științifică internațională. În paginile ei se întinsec numeroase studii și articole, dintre care unele, cele mai multe, se ocupă de probleme lingvistice concrete din diverse limbi, iar altele dezbat probleme teoretice și metodologice sau cu astfel de implicații. „Orbis” — cum just observă G. Straka — dintr-un simplu « buletin de documentare lingvistică », conceput astfel de fondatorul și redactorul ei, „a devenit o mare revistă de lingvistică generală”²⁹. Sub redacția lui Sever Pop, din „Orbis” au apărut 9 volume (vol. I—IX, 1952—1960), adică 18 fascicule, totalizând un număr de 5609 pagini. Revista s-a bucurat, grație redactorului ei, de colaborarea unui important număr de lingviști din numeroase țări³⁰.

Sever Pop a depus o activitate bogată, cu pasiunea care-l caracteriza, în cadrul Comisiei pentru ancheta lingvistică (*Commission d'Enquête linguistique*), subordonată Comitetului internațional permanent al lingviștilor. Ales în această comisie în urma publicării lucrării sale *La dialectologie* și după înființarea Centrului internațional de dialectologie generală, la al VII-lea Congres internațional al lingviștilor de la Londra (1952), el a îndeplinit, pînă la moarte, funcția cea mai importantă, de secretar³¹. Comisia pentru ancheta lingvistică a luat ființă la primul congres internațional al lingviștilor (Haga, 1928), care a atras atenția asupra necesității studierii cît mai complete a limbilor și dialectelor din toate țările, recomandînd metodele geografiei lingvistice: anchetele pe teren și cartografierea materialului lingvistic.

Ca secretar al Comisiei, Sever Pop alcătuiește ample planuri de activitate, care cuprind proiecte de lucrări și acțiuni menite să constituie drept instrumente de documentare pentru cercetători și, în același timp, elemente utile pentru istoria lingvisticii. Amintim cîteva din obiectivele propuse: inventarierea tuturor chestionarelor lingvistice și întocmirea unei bibliografii sistematice a lor, alcătuirea

²⁹ G. Straka, *loc. cit.*

³⁰ Cităm pe cîteva dintre colaboratorii revistei în ordine alfabetică, cu precizarea că selectarea lor are un caracter subiectiv: M. Alvar, A. Badía Margarit, K. Baldinger, E. Blanquaert, Ch. Champroux, J. Cantineau, A. Carnoy, M. Cohen, R. I. Mc. David jr., A. Dauzat, M. Deanović, M. Durand, J. Fourquet, G. Francescato, Ch. Th. Gossen, G. Gougenheim, A. Griera, W. A. Grootaers, P. Ivić, H. Lüdtke, C. Merlo, B. Migliorini, W. Mitzka, O. Parlangeli, M. Pavlović, V. Polák, S. Pop, B. Pottier, E. Pulgram, C. E. Reed, M. Roques, Fr. Schürr, J. Séguy, A. Sommerfelt, G. Straka, S. Ullmann, J. Vendryes, M. L. Wagner, A. J. Van Windekens ș.a.

³¹ Din Comisie au făcut parte: M. Cohen, P. Rivet, L. Tesnière (Franța), B. Terracini (Italia), A. Sommerfelt (Norvegia), E. Dieth, W. Schmidt (Elveția), F. Norman, John Orr (Anglia), Chr. Mohrmann (Olanda) ș.a.

unei colecții de chestionare publicate și a unei colecții de chestionare nepublicate, microfilmate, inventarul arhivelor fonografice mondiale, inventarul limbilor de pe glob, studiul de urgență al limbilor pe cale de dispariție, inventarul institutelor de lingvistică din lume, indexul hărților lingvistice privind limbile ale căror graiuri au fost cartografiate, redactarea unei serii de hărți lingvistice privind Europa, Orientul Mijlociu și Africa de Nord, în vederea alcătuirii unui atlas lingvistic al lumii ș.a.

Într-un răstimp scurt, de numai opt ani, în cadrul și cu colaborarea Centrului internațional de dialectologie generală, Sever Pop a reușit să înfăptuiască unele din obiectivele menționate. Lucrările realizate de el pun din nou în evidență spiritul său întreprinzător și capacitatea sa organizatorică, manifestată mai ales în înjgheburile unei fructuoase colaborări internaționale.

Cea dintâi lucrare elaborată de Sever Pop sub auspiciile Comisiei pentru ancheta lingvistică este *Bibliographie des Questionnaires linguistiques* (Louvain, 1955; 169 p.)³². Atribuindu-i un sens mai larg termenului de chestionare lingvistic, autorul a alcătuit pentru prima oară un inventar al chestionarelor lingvistice și „al altor mijloace de anchete întrebuințate de cercetători”³³, de la 1394 pînă în 1954. Criteriul adoptat este cel cronologic, care — i se pare autorului — dă posibilitatea de a evidenția mai bine dezvoltarea istorică. Scopul lucrării e precizat astfel în introducere: „Se pune mai întâi chestiunea de a salva de la uitare ceea ce mai rămîne încă din mijloacele întrebuințate de pionierii studiilor noastre lingvistice, de a indica cronologic numeroasele încercări de studiere a limbajului într-un mod mai aprofundat și de a ușura sarcina celui care va scrie într-o zi istoria mai amănunțită a disciplinei noastre”³⁴. La baza acestei lucrări, se găsește, în bună parte, materialul prelucrat în *La dialectologie*.

De o utilitate asemănătoare este și *Instituts de Phonétique et Archives phonographiques* (Louvain, 1956; XVIII + 408 p.)³⁵. Lucrarea este elaborată de Sever Pop cu colaborarea a numeroși cercetători (în număr de 38) și prezintă date, uneori mai detaliate, alteori mai sumare, despre activitatea laboratoarelor de fonetică, în general, și despre arhivele fonogramice, în special, din 59 de centre științifice, repartizate în cinci continente. Firește, cele mai numeroase sînt din Europa. Pe lângă referințele istorice, fără îndoială importante dintr-un anumit punct de vedere, cercetătorul interesat găsește în lucrare informații utile despre interesul pentru înregistrarea vorbirii (populare, în primul rînd), echipamentul tehnic, organizarea arhivelor sonore etc., putînd reține ceea ce constituie elemente de progres de la un centru la altul, sub raportul scopului și al metodelor întrebuințate.

De aceeași factură și utilitate documentară este *Premier répertoire des instituts et des sociétés de linguistique du monde* (Louvain, 1958; 294 p.), pe care Sever Pop o publică în colaborare cu Rodica Doina Pop și cu

³² Comité International Permanent des Linguistes. Publications de la Commission d'Enquête linguistique, VI.

³³ Sever Pop, *Bibliographie des Questionnaires linguistiques*, Louvain, 1955, p. 3.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Comité International Permanent des Linguistes. Publications de la Commission d'Enquête linguistique, VII.

contribuția a 196 de lingviști ³⁶. Importanța acestei lucrări este subliniată de autorul însuși : ea mijlocește cunoașterea stadiului de cercetare a problemelor lingvistice în diverse centre științifice ale lumii și oferă posibilitatea stabilirii unei colaborări mai strinse între lingviștii care activează în același domeniu ³⁷.

Ultima lucrare din seria celor elaborate de Sever Pop în cadrul Comisiei pentru ancheta lingvistică este *Atlas linguistiques européens. Domaine roman. Répertoire alphabétique des cartes*, în colaborare cu Rodica Doina Pop, cu prefața lui Alf Sommerfelt (Louvain, 1960; 170 p.) ³⁸. Lucrarea menționată a fost concepută în mai multe volume. Volumul de față prezintă, pe lângă un scurt istoric al creării și activității Comisiei, cu ocazia împlinirii a trei decenii de la înființarea ei, datele esențiale asupra atlaselor lingvistice romanice, extrase din *La dialectologie* și întregite cu informații noi. Istoria prescurtată a acestor importante lucrări lingvistice din domeniul romanic, cu reliefarea metodologiei lor, este însoțită de un repertoriu alfabetic al hărților principalelor atlase. Din păcate, publicarea acestui valoros instrument de lucru, foarte necesar cercetărilor comparative pe plan romanic, s-a oprit la litera B, din lipsă de fonduri și, apoi, din cauza morții autorului, acesta avînd în proiect să publice un al doilea volum, cu prezentarea atlaselor lingvistice nonromanice și publicarea repertoriului hărților acestor atlase ³⁹.

Într-o perioadă scurtă, de numai nouă ani, Centrul internațional de dialectologie generală, sub conducerea lui Sever Pop, a înregistrat un bilanț bogat în realizări : 18 fascicule din „Orbis”, 6 volume publicate în colecția *Travaux publiés par le Centre...*, 4 volume în colecția *Publications de la Commission d'Enquête linguistique (sous-division du Comité international permanent des Linguistes)* și 24 de volume în Colecția *Biographies et Conférences*. Notorietatea și prestigiul pe care i l-au adus lucrarea sa *La dialectologie* și fecunda activitate a Centrului i-au permis lui Sever Pop să ia o nouă inițiativă : organizarea primului congres internațional de dialectologie generală, prin care se deschide o nouă serie de congrese în domeniul lingvisticii. Reunind peste 300 de lingviști, mai ales dialectologi, din toată lumea, congresul s-a ținut la Louvain și Bruxelles între 21 și 27 august 1960, cu un „remarcabil” și „răsunător” succes ⁴⁰. În cele 4 volume din *Communications et rapports du Premier Congrès international*

³⁶ Comité International Permanent des Linguistes. Publications de la Commission d'Enquêtes linguistique. VIII. Lucrarea nu ne-a fost accesibilă.

³⁷ Sever Pop, *Recueil...*, p. 671 : „Les chercheurs qui ne se bornent pas à soigner leur propre «jardin» — c'est-à-dire leur propre domaine de recherche — peuvent à présent prendre connaissance de ce qu'on fait ailleurs et des problèmes étudiés; ils peuvent établir immédiatement une collaboration plus étroite avec les collègues étudiant les mêmes problèmes et s'inspirer réciproquement”.

³⁸ Comité International Permanent des Linguistes. Publications de la Commission d'Enquête linguistique. IX.

³⁹ Vezi Sever Pop, *Recueil...*, p. 672.

⁴⁰ Vezi P. Gardette, în „Orbis”, X, 1961, nr. 1, p. XIV; A. Griera, în „Boletín de dialectología española” (Continuación del B.D.C.), tercera época, XXXVI, 1960, p. 72.

de *Dialectologie générale...*, organisé par Sever Pop⁴¹ sînt dezbătute de specialiști probleme dintre cele mai variate, adesea de pe pozițiile lingvisticii moderne. Ele constituie cea mai bună dovadă a succesului pe care l-a înregistrat Congresul.

„Acest Congres din 1960 — afirmă un participant și colaborator al Centrului — era cea mai directă justificare a dreptului la existență a *dialectologiei generale*, presimțită, întrevăzută, recunoscută, cerută, stabilită de acest mare filolog român”⁴².

Privită în ansamblu, activitatea lingvistică a lui Sever Pop se remarcă prin amploarea și valoarea ei utilitară. Predominantă în imensa sa activitate este metodologia lingvistică, sub aspectele ei teoretic și practic, cu specială privire la cercetarea dialectală. Descriind, pînă în detalii, metodele întrebuintate în studierea dialectelor, pe plan mondial, lucrările sale constituie surse importante pentru cunoașterea istoriei lingvisticii, în general, și a dialectologiei, în special. În *Atlasul lingvistic român* (partea I), opera sa fundamentală, Sever Pop a aplicat creator metodele moderne ale geografiei lingvistice. Pe baza propriului său material, în cea mai mare parte inedit, el a abordat din perspectivă spațială, cu dese referiri istorice, probleme privind limba română, cu scopul de a releva importanța *Atlasului* pentru studiul limbii române și de a confirma și dezvolta principiile geografiei lingvistice prin materialul lingvistic românesc. În general, lucrările lui Sever Pop cuprind o mare bogăție de date științifice, sistematic prezentate, fapt care le conferă o importanță particulară în documentarea lingvistică. Prin toate aceste laturi ale activității sale științifice, Sever Pop și-a cucerit un loc de seamă în lingvistica românească și și-a înscris numele în istoria lingvisticii mondiale, aducînd o notă aparte în cadrul scolii lingvistice clujene, al cărei reprezentant a fost și a rămas pînă la sfîrșitul vieții.

L'ACTIVITÉ LINGUISTIQUE DE SEVER POP

(Résumé)

L'auteur fait une présentation globale de l'activité linguistique déployée par Sever Pop.

Formé par l'école linguistique de Cluj, dont le fondateur et promoteur a été Sextil Pușcariu, Sever Pop a élaboré sous la direction de celui-ci l'*Atlas linguistique roumain* (Ière partie) unanimement apprécié pour ses principes méthodologiques.

La plupart des études de linguistique publiées par Sever Pop touchent au domaine de la lexicologie. A l'aide du matériau fourni par son propre Atlas il y aborde des problèmes d'onomasologie (terminologie du cheval, termes pour désigner *țig, os, burtă, nas*, etc.). Il con-

⁴¹ Publicate de A. J. Van Windekens, după moartea lingvistului român: *Première partie: Introduction, linguistique générale, dialectologie*, Louvain, 1964; *Deuxième partie: Atlas et géographie linguistiques*, Louvain, 1964; *Troisième partie: Phonétique, contacts de langues et emprunts lexicaux, problèmes linguistiques*, Louvain, 1965; *Quatrième partie: Rapports sur les activités linguistiques et dialectologiques*, Louvain, 1965. Cele patru volume menționate, cu un total de 1116 pagini, au apărut în colecția *Travaux publiés par le Centre...*, fasciculele VII—X.

⁴² Hans Rheinfelder, *Introduction la Sever Pop, Recueil...*, p. 10.

vient également de citer ses contributions à l'étude de certains phénomènes phonétiques (tels que le rhotacisme) et morphologiques (tels que la iotacisation dans les verbes roumains et le pluriel de *mină*). Sever Pop a fait aussi des recherches de toponymie et a publié une grammaire de la langue roumaine.

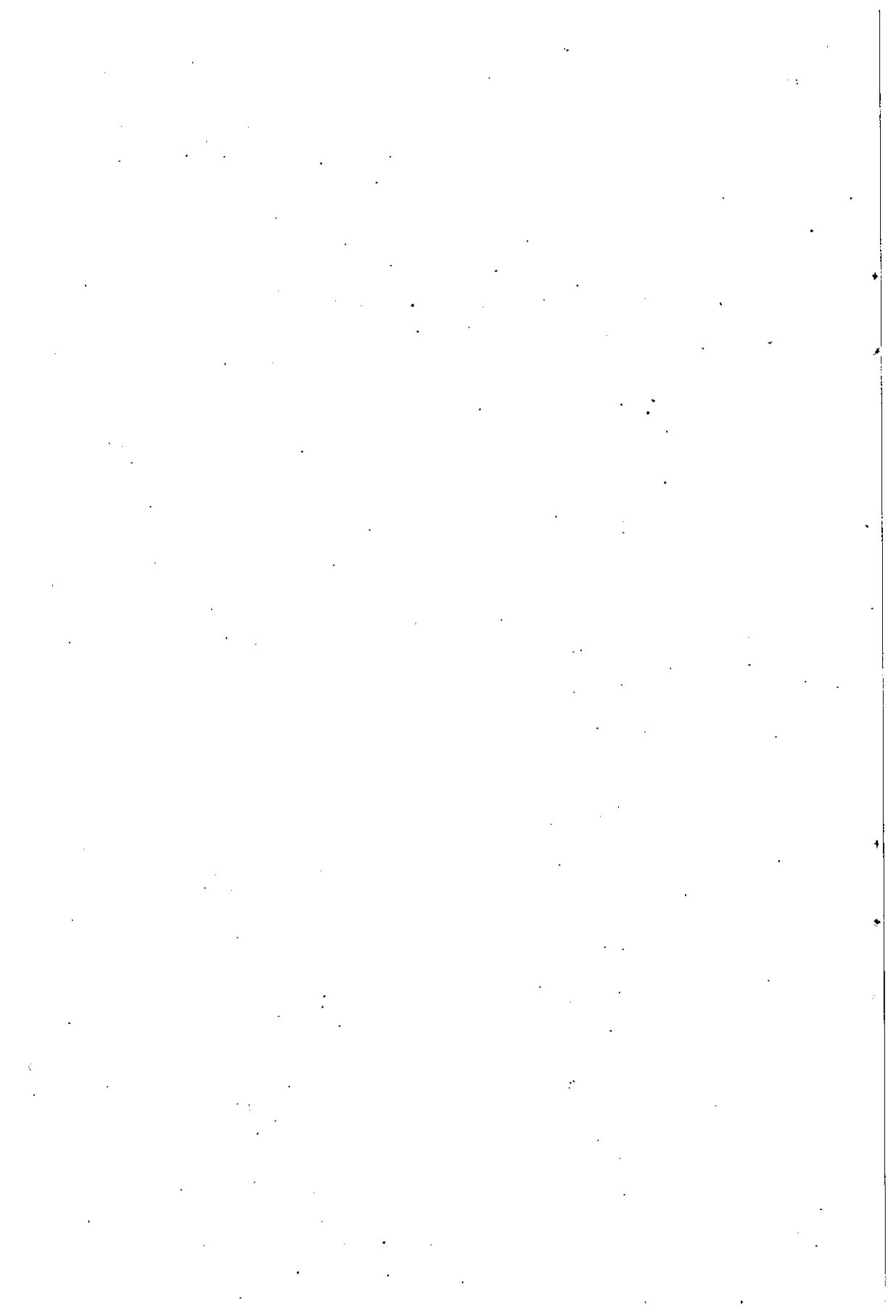
Ses travaux de méthodologie des recherches dialectales sont d'une grande importance et constituent en même temps de précieuses contributions à l'histoire de la dialectologie et la linguistique en général (: *Buts et méthodes des enquêtes dialectales* et *La dialectologie*, 2 vol.).

Le linguiste roumain s'est montré un excellent organisateur et animateur de l'activité linguistique. Il a fondé et dirigé le Centre international de Dialectologie générale sous les auspices de l'Université de Louvain, prenant pour modèle, à maints égards, le Musée de la langue roumaine de Cluj. Le bulletin de cet institut de coopération scientifique internationale, dont le prestige est bien connu, c'est la revue « Orbis ». Elu en 1952 secrétaire de la Commission d'Enquête linguistique régie par le Comité international permanent des linguistes, Sever Pop joint l'activité du Centre à celle de la Commission, rédigeant, seul ou avec des collaborateurs, des ouvrages de documentation linguistique extrêmement utiles. Quelques-uns de ces ouvrages mettent partiellement en valeur l'énorme quantité de matériaux réunis en vue de l'élaboration de la grande *Encyclopédie linguistique*, qu'il avait projetée et qui était déjà en chantier. En 1960 il organise le premier congrès international de dialectologie générale.

Par ses travaux de géographie linguistique, de méthodologie de recherches dialectales et de documentation linguistique, Sever Pop fait figure à part parmi les représentants de l'école linguistique de Cluj à laquelle il est resté fidèle toute sa vie, faisant en même temps inscrire son nom dans l'histoire de la linguistique mondiale.

Aprilie 1978

Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ÎN SECOLELE IX—XV. DERIVAREA CU SUFIXE

DE

IOANA ANGHEL și FELICIA ȘERBAN

Materialul prezentat aici era destinat să facă parte dintr-o lucrare de sinteză, redactarea lui definitivă datînd din 1973¹. Este urmărită în primul rînd prezentarea sistemului, componentele fiind ordonate ca atare; materialul lexical înregistrat documentar în Muntenia și Moldova a fost completat cu cel din Transilvania, iar pentru suplinirea unor lipsuri în atestare s-a recurs la reconstituire². Exemplele includ atît cuvinte moștenite sau împrumutate, care au putut duce la crearea sufixului românesc și care indică posibilitatea formării sufixului, cît și derivate românești certe sau presupuse; alăturarea formei corespunzătoare din latină sau slavă nu înseamnă întotdeauna indicarea etimonului; ordinea în care sînt puse încearcă să dea unele indicații în primul rînd asupra vechimii și apoi, în limita posibilităților, asupra productivității lor. Presupunînd că derivatele de la teme latine cu sufixe moștenite se puteau forma de timpuriu, exemplele sînt dispuse după acest criteriu, ținînd seama de existența lor în dialecte sud-dunărene și de noțiunile denumite³; dar această ordine a derivatelor nu reflectă decît cu mare aproximație vechimea lor.

1. FORMAREA NUMELOR

1.1. Formarea substantivelor

1.1.1. De la teme verbale

1.1.1.1. Abstracte

-*ătur-*, -*itur-*, -*ur-*: *arsură*, top. *Arsurile* (1451, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 179; lat. *arsura*); *crăpătură*, arom. *cripătură*, top. *Crepăturėnii* (1458, Bogdan, *D. Șt.* I, p. 24; lat. *crepatura*); *ruptură*, megl. *ruptură*, antrop.

¹ Între timp au apărut alte lucrări asupra lexicului românei vechi și asupra formării cuvintelor. Dintre acestea menționăm: G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, București, 1974; V. Nestorescu, *Aspecte ale formării cuvintelor în limba română veche (sec. XIV—XVI)*, în *SCL*, XXVII, 1976, nr. 4, p. 377—388; nr. 5, p. 493—514; *Formarea cuvintelor în limba română*. Vol. II. *Prefixele*, [București], 1978. Informațiile preluate din aceste studii vor fi semnalate în note.

² Cf. Ioana Anghel și Felicia Șerban, *Probleme ale reconstituirii sistemului de derivare al limbii române dintre secolele al IX-lea și al XV-lea*, în *CL*, XIX, 1974, nr. 1, p. 67—75.

³ Cf. A. Graur, *Mots „reconstruits” et mots attestés*, în *BL*, II, 1934, p. 11—20.

Ruptura (1434, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 374); *tăietură*, arom. *tă'itură*, megl. *tă'atură*, top. *Tăitură* (1438, idem, *ibidem*, II, p. 29); *cîrligătură*, top. *Cră ligatură* (1426, idem, *ibidem*, I, p. 179);

-*ăciun-*, -*iciun-*: *cumenecăciune* (lat. **communicatio*, -*onis*); *fătăciune*, top. *Fătăciune* (1437—1438, traducere din 1728, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 148; lat. *fatatio*, -*onis*); *imputăciune* (lat. *imputatio*, -*onis*); *închinăciune*, arom. *încl'înăcune*, megl. *âncînăţuă* (lat. *inclinatio*, -*onis*); *rugăciune*, arom. *rugăcune* (lat. *rogatio*, -*onis*). Formează în limba română derivate de tipul: *stricăciune*, megl. *stricăcuni*;

-*inţ-*: *credinţă* (lat. **credentia*); *putinţă* (lat. *potentia*);

-*oar-*: *alboare* (lat. *albor*, -*oris*); *duroare* (lat. *dolor*, -*oris*); *lîngoare*, arom. *lăngoare* (lat. *languor*, -*oris*); *lucoare* (lat. *lucor*, -*oris*); *vîlvoare* (lat. **volvor*). Formează derivate de tipul: *răcoare*, arom. *ar(ă)coare*; *reçare*;

-*et*: *geamăt* (lat. *gemitus*); *freamăt* (lat. *fremitus*); *sunet* (lat. *sonitus*). Formează derivate de tipul: *bocet*, arom. *boçait*;

-*ămînt*, -*emînt*, -*imînt*: (*a*)*coperemînt*, arom. *acupirîmîndu*, megl. *cupirîmentu* (lat. *co(o)perimentum*); *jurămînt* (lat. *iuramentum*); (*în*)*căltămînt*, megl. *âncăltămînt* (lat. *calciamentum*); *legămînt*, arom. *ligamîntu* (lat. *ligamentum*); *veşmînt*, arom. *veştîmintu*, megl. *viştîmint* (lat. *vestimentum*). Formează derivate de tipul: *aşezămînt* (pentru răspîndirea cuvîntului în dacoromână, vezi DA);

-*eal-*: s-a considerat unanim că acest sufix se datoreşte influenţei slave, dar nu s-a putut stabili exact care cuvinte au mijlocit intrarea lui în limba română⁴. După cum arată Al. Graur, cuvintele slave terminate în *-eli* sînt mai potrivite ca sens pentru derivatele româneşti, dar nu există nici un prototip clar⁵. Derivate cu sufixul *-eal-*: *opinteală*, antrop. *Opinteală* (1497, Bogdan, *D. şt.* II, p. 115); *tocmeală* (1477, Djamo-Diaconiţa, *L. doc.*, p. 367);

-*iî-*⁶ formează derivate de tipul *bucurie* (cuvînt de circulaţie generală în dacoromână; vezi ALR II 3 693);

-*aniî-*⁷: *danie* (1456, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 575; slavonul ДАНИЕ).

⁴ Cf. O. Densuşianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, I, 1901, p. 250; G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 236; Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e şi o accentuaşi în poziţiile ă, e, iaşi*, 1920, p. 82; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 323.

⁵ A. Graur, *Notes sur les diphtongues en roumain*, în BL, III, 1935, p. 35—36; idem, *Note étimologiques*, în SCL, VII, 1956, nr. 3—4, p. 272.

⁶ Derivate cu aceeaşi valoare în dialectele sud-dunărene: arom. *bucuril'e*, megl. *bucuril'ă*; megl. *curunil'ă*.

⁷ Atît sufixul *-aniî-* cit şi *-eniî-* au intrat în limba română pe cale cărturărească (cf. E. Petrovici, *Les éléments d'origine savante en roumain et les suffixes -annie, -enie*, în „Balcania”, I, 1938, p. 84).

1.1.1.2. Nume de agent

-ător⁸, -itor : *croitor* (1448, idem, *ibidem*, p. 342); *păzitor* (1481, Djamo-Diaconiță, *L. doc.*, p. 361);
-ar⁹ formează derivate de tipul *sugar*, arom. *sugar*, megl. *sugar*.

1.1.1.3. Nume de instrument și numele locului acțiunii

-ătoar-, -itoar-, -ător, -itor, detașate din cuvinte ca : *cheotoare* (lat. **clavatorium* și **clavatoria*¹⁰); *cuptor*, arom. *cuptor*, istr. *cuptor(u)* (lat. *cocitorium*). Formează derivate de tipul : *rășchitor*, arom. *arășcl'itor*, *arășkitor*, megl. *rășcl'itor*;
-il¹¹ (f.) : *tocilă* (bg. *točilo*¹²).

1.1.2. De la teme nominale

1.1.2.1. Abstracte

-ătat- : *bunătate*, arom. *bunătate*, megl. *bunătati* (lat. *bonitas*, -*tatis*) ; *greutate* (lat. **greventas*, -*tatis*) ; *sănătate*, arom. *sănătate*, megl. *sănatați* (lat. *sanitas*, -*tatis*) ; *vecinătate* (lat. *vicinitas*, -*tatis*) ; *dreptate*, *direptate*, arom. *driptate*, megl. *diriptati*, antrop. *Direptate* (1430—1550, Constantinescu, DO, p. 267) ; *strîmbătate*, arom. *strîmbătate*, top. *Strîmbatași* (1480, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 273) ;

-eaț-¹³ : *albeață*, arom. *albeață*, megl. *albeață* (lat. **albitia* = *albities*) ; *negreață*, megl. *nigreață* (lat. *nigritia*). Formează derivate de tipul *dulceață*, arom. *dulțeață*, megl. *dulțeață* ; *verdeață*, megl. *virdeeață* ;

-ur- : *strîmtură*, arom. *strîmtură*, top. *Strîmtura* (1428, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 233) ;

-im- în limba latină, atît -*imen* cît și -*ămen* formau abstracte de la teme verbale¹⁴. Pe cînd -*ămen* a fost moștenit de toate limbile romanice, -*imen* a creat un sufix productiv mai ales în română¹⁵. Nu se cunoaște nici un cuvînt românesc terminat în -*ime* sau -*ame*, al cărui etimon latin să fie atestat¹⁶. Derivate pe teren românesc : *lungime*, arom. *lungime*, megl. *lundîmi* ; *înălțime*, arom. *nălțime* ; -*am-* derivînd abstracte s-a păstrat numai în aromână : *amărime* ; *dulțime* ;

⁸ În legătură cu detașarea acestui sufix din cuvinte de origine latină, vezi A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 105—113 ; Al. Rosetti, *Istoria...*, p. 164 ; ILR, II, p. 177—178.

⁹ Pentru originea sufixului, vezi 1.1.2.3.

¹⁰ Cf. CDDE.

¹¹ În unele cuvinte românești -*il-* servește pentru acomodarea unor cuvinte străine terminate în *l* sau *r* (cf. Mioara Avram, *Sufixele românești -ilă masculin și -ilă, -ilă feminin*, în SMFC, II, p. 165) ; *șindilă* (1496—1507, Bogdan, *Glos.*, p. 227).

¹² Cf. G. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 28.

¹³ În legătură cu sufixul -*eaț-*, vezi Iorgu Jordan, *Distongarea...*, p. 56 ; Magdalena Popescu-Marin, *Evoluția sufixului -e(a)ță, -e(a)șe în limba română*, în *Omagiul lui Alexandru Rosetti, la 70 de ani*, București, 1965, p. 719—722.

¹⁴ W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. II, § 443.

¹⁵ Cf. Elena Carabulea, *-ame și -me în limba română*, în SMFC, I, p. 65.

¹⁶ Cf. A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL, V, 1937, p. 65.

-iș¹⁷, -ării: în limba română, cuvintele terminate în -ie sînt fie împrumutate din greacă sau slavă, fie derivate pe teren românesc: *mărturie*, arom. *mărtirie*, *mărturie* (cca 1433—1437, Bogdan, *Relațiile*, p. 251; cf. gr. μαρτορία, bg. *martorija*); *veselie*, arom. *văsălie*, istr. *vesel'ě* (bg. *veselie*); *cășărie* „impozit din caș” (1498, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 464).

1.1.2.2. Colective

-*et*: *cornet*, megl. *curnet*, top. *Cornășel* (1492, *ibidem*, p. 374; lat. *cornetum*); *frășinet*, arom. *frăpsinet*, top. *Frasinet* (1401—1406, *ibidem*, p. 56; lat. *fraxinetum*); *nucet*, top. *Nucet* (1402—1403, *ibidem*, p. 58; lat. *nucetum*); *spinet*, top. *Spinet* (1421, *ibidem*, p. 98); *brădet*, megl. *brădet*, top. *Bradet* (1498, *ibidem*, p. 466);

-*am*: colective derivate cu acest sufix se cunosc puține în dacoromână (*mișelame*; *voinicame*¹⁸), cu excepția Banatului¹⁹ (*pedestrame*; *prostame*²⁰; *boiamă*; *căpramă*; *fel'amă*; *furnicamă*; *găinamă*; *iepuramă*; *oiamă*). Sufixul este productiv în aromână²¹: *alginame*; *aușame* „bătrîni mulți”, *bărbătame*; *fișurame*;

-*im*- formează derivate de tipul *mulțime* (pentru răspîndirea cuvîntului în dacoromână, vezi DLR);

-*ai*²²: *măruntaie* (lat. *minutalia*); *fierătaie* (lat. **ferratalia*); arom. *minuțal'e* „mărunțiș” (lat. **minutalia*);

-*in*:- în latină, sufixul -*ina* era diminutival (*radicina* > rom. *rădăcină*) și moțional (*gallina* > *găină*); sufixul s-a moștenit în unele limbi romanice (cf. G. Pascu, *Sufixele...*, p. 209). În slavă, -*in*- derivă colective, abstracte, diminutive și augmentative (Al. Rosetti, *Istoria...*, p. 324). Sufixul -*in*- formează în limba română derivate ca *stupină*²³.

-*iș*²⁴: *aniniș*, top. *Aniniș* (circa 1392, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 40); *cărpiniș*, top. *Karpenys* (1405, Suci, *Diçt. ist. loc.* I, p. 128); *păltiniș* (1410, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 75); *răchitiș*, top. *Răchitiș* (1452, *idem, ibidem*, II, p. 432).

1.1.2.3. Nume de persoane care exercită o meserie

-*ar*: *aurar* (1484, Bogdan, *Glos.*, p. 27; lat. *aurarius*); *fierar*, arom. *hirar*, megl. *ierar* (lat. *ferrarius*); *morar*, arom. *murar*, megl. *murar* (lat.

¹⁷ În legătură cu originea sufixului, vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire...*, II, § 405, 406; Elena Slave, *Sufixele -ie, -ărie*, în SMFC, III, p. 163 ș.u.; ILR, II, p. 179—180.

¹⁸ Ambele cuvinte mai apar încă la Coresi (cf. Elena Carabulea, *art. cit.*, în SMFC, I, p. 67).

¹⁹ Cf. G. Pascu, *Sufixele...*, p. 14—15.

²⁰ Ambele atestate de Anonymus Caransebesiensis.

²¹ Cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 513.

²² Pentru originea sufixului, vezi ILR, II, p. 180.

²³ Inițial, exemplul a fost dat pe baza răspîndirii lui în dialectul dacoromân (cf. Ioana Anghel și Felicia Șerban, *art. cit.*, p. 72—73), dar cuvîntul a fost identificat într-un document slavon din 1502 (G. Mibăilă, *Dicționar...*, p. 160).

²⁴ Ov. Densusianu atribuie sufixului -*iș* substantival o origine sîrbă (scr. *gustiš, ocoliš*), la care s-a adăugat contribuția maghiarei (*Histotre...*, I, p. 364).

molarius); *păcurar*, arom. *picurar*, megl. *picurar*, istr. *pecurâru* (lat. *pecorarius*); *pescar*, arom. *piscar* (lat. *piscarius*); *porcar*, arom. *purcar*, megl. *purcar*, antrop. *Porcar*, *Purcar* (1473, Bogdan, *Glos.*, p. 189; lat. *porcarius*); *cliucear* (1469, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 229²⁵; slavonul *кличаръ*); *cărbunar*, top. *Karbonal* (1424, Suci, *Diçf. ist. loc.* I, p. 127); *cenuşar* „scriitor de cancelarie, copist” (circa 1437, Bogdan, *Glos.*, p. 40); *portar* (1474, idem, *ibidem*, p. 90); *uşar* (1482, Bogdan, *D. Ţt.* I, p. 262); *blidar* (1459, idem, *ibidem*, p. 27); *dişmar* (1464, Djamo-Diaconiţa, *L. doc.*, p. 366); *ploscar* (1443, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 120); *cărcimar*, top. *Cărcimari* (1464, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 216); *ducatar* „care bate ducăţii” (1433—1440, Djamo-Diaconiţa, *L. doc.*, p. 366);

-aş : în ceea ce priveşte originea acestui sufix, se consideră că derivatele în -aş de origine maghiară şi slavă s-au suprapus în limba română unui element mai vechi²⁶ : *armaş* (circa 1456—1459, Djamo-Diaconiţa, *L. doc.*, p. 363); *băiaş*, antrop. *Băeşescul* (1499, Bogdan, *D. Ţt.* II, p. 135);

-nic : *hotarnic* (1406, Djamo-Diaconiţa, *L. doc.*, p. 366).

1.1.2.4. Numele locului

-ar : *furnicar*, megl. *furnigar*, istr. *furnigâr* (lat. *formicarium*); *grînar*, arom. *grînar* (lat. *granarium*). Formează derivate de tipul *viespar*, arom. *gîspar*;

-iî-, -ării- : *cerbărie*, top. *Cerbăreni* (1475, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 464);

-ăreş : *căprăreaţă* „loc unde pasc sau se odihnesc caprele”, arom. *căpărleaţă*, top. *Căprăreţa* (1500, *ibidem*, p. 483; lat. *capraricia*²⁷);

-iş- introdus prin cuvinte ca : *grădişte*, top. *Grădişte* (1464, *ibidem*, p. 216; bg. *gradište*); *prihodişte*²⁸ (1491, Bogdan, *D. Ţt.* I, p. 488; bg. **prêchodište*); *selişte*, istr. *selişte* (1374, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 18; 1434, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 383), top. *Zelesthe* (1468, Suci, *Diçf. ist. loc.* I, p. 31; bg. *selişte*). Formează derivate de tipul *cînepişte* (pentru circulaţia cuvîntului în dacoromână, vezi ALR II 5966);

-niş- formează derivate de tipul *clopotnişă*²⁹.

²⁵ Cf. şi N. Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, 1968, p. 284.

²⁶ Cf. S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în DR, IV, 1927, p. 1369; A. Graur, *Nom d'agent...*, p. 86.

²⁷ Cf. H. Mhăescu, *E Indreptăţită reconstituirea?*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti...*, p. 568.

²⁸ Cf. E. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 238.

²⁹ În legătură cu formarea sufixului, vezi Al. Graur, *Etimologii româneşti*, [Bucureşti], 1963, p. 30—34. Şi în acest caz am încercat să demonstrăm productivitatea sufixului şi existenţa acestui derivat în sec. XV (cf. Ioana Anghel şi Felicia Şerban, *art. cit.*, p. 74), constatînd ulterior că este înregistrat în documente (V. Nestorescu, *Aspecte...*, p. 508).

1.1.2.5. Apartenența la un loc sau la un grup

-ean³⁰: *rîmlean* (cf. v. sl. *rimljane*); *cîmpean*, antrop. *Cîmpean* 1456, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 798); *curtean*, top. *Curteni* (1464, Bogdan, *Glos.*, p. 151); *mărginean*, top. *Martsinen* (1437; Suciș, *Dict. ist. loc.* I, p. 386); *Mărginêni* (1440, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 65); *muntean* (1480, Bogdan, *D. Șt.* II, p. 356); *ungurean*, antrop. *Ungurênu* (1409, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 64).

1.1.2.6. Posesorul unei calități

-ar: *brumar*, arom. *brumar*, antrop. *Brumar* (1447, Bogdan, *Glos.*, p. 240; lat. *brumarius*³¹);

-îl- (m.)³²: antrop. *Narilă* (1443, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 160); *Șutilă* (1454—1455, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 195); *Zorilă* (1452, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 413).

1.1.3. De la teme adverbiale

Apartenența la un loc

-ean: *giosean*, top. *Giosani* (1486, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 319).

1.2. Formarea adjectivelor

1.2.1. De la teme substantivale

1.2.1.1. Calitatea

-os: *friguros* (lat. *frigorosus*); *păros*, arom. *piros*, megl. *piros* (lat. *pilosus*); *bărbos*, arom., megl. *bărbos*, antrop. *Barbos* (1426, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 182); *găunos*, top. *Găunosa* (1448, idem, *ibidem*, II, p. 323); *ruginos*, top. *Rugyinölcz* (1411, Suciș, *Dict. ist. loc.* II, p. 87), *Ruginoc* (1440, idem, *ibidem*); *părăginos*, top. *Парăгinoși* (1484, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 310);

-atic, -atec: *iernatic*, arom. *arnatic*, megl. *iernatic* (lat. *hibernaticus*); *lunatic* (lat. *lunaticus*); *văratec*, cf. top. *Văratecul* (tradus на лѢТОКНИЩѢ, 1429, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 275; vezi și ALR II 5358);

³⁰ Pluralul -eni este frecvent atestat în formarea toponimelor. După cum arată Al. Graur, forma -ean este refăcută după pluralul în -eni, intrat în limbă prin pluralul unor cuvinte slave indicând naționalitatea, starea socială (*Nom d'agent...*, p. 64 ș.u.).

³¹ Cf. H. Mihăescu, *E. Indreptățită...*, p. 568.

³² „Sufixul -lo” formează în slavă nume de agent, numele purtătorului unei calități și nume proprii. De aici provin valorile lui -ilă (cf. Mioara Avram, *Sufixe...*, p. 174). Pentru o presupusă legătură cu sufixele trace -ila și -ata, vezi S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, București, 1926, p. 308.

-esc³³: *domnesc*, arom. *dumnescu*, megl. *dumnesc*, cf. top. *Domnești* (1472, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 236);

-in³⁴: arom. *uin* „de oaie” (lat. *ovinus*). Formează derivate ca: megl. *sicărină* „de seară”; megl. *mil'ină* „de mei”;

-at³⁵: *costișat* „pieziș”, antrop. *Costișatul* (1486, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 185); *buzat*, top. *Buzați* (1470, Bogdan, *Glos.*, p. 136); *vrîstat*, antrop. *Vrîstat* (1491, idem, *ibidem*, p. 243);

-aș: *vrăjmaș* (1421, idem, *ibidem*, p. 119; cf. și Djamo-Diaconiță, *L. doc.*, p. 277);

-eș³⁶: *gureș*, antrop. *Gureș* (1467, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 224; 1495, Bogdan, *D. Șt.* II, p. 79);

-nic corespunde slavului -*nik*: în slavă exista un sufix -*ik*-, cu care se formau substantive de la temele adjectivelor derivate cu -*in*³⁷. În română sufixul -*nic* apare în special în structura unor adjective: *grouznic*, *trainic*, *vrednic* (pentru răspindirea acestor cuvinte în dacoromână, vezi DA, DLR — manuscris — și ALR II, s.n, vol. V, h. 1239);

-eț: *goleț*, top. *Goliecz* (1468, Suci, *Dict. ist. loc.* I, p. 268); *pădureț*, top. *Padureț* (1498, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 464);

-ač-: *stîngaci*, antrop. *Stîngaciu* (1426, Bogdan, *Glos.*, p. 201);

-an³⁸: *golan* „sărac” (bg. *golan*); *bălan*, antrop. *Balan* (1431, Costăchescu, *Doc. mold.* I, p. 315);

-av: *ghizdav*, antrop. *Ghizdavuț* (1486, *Doc. Rom. hist.* B I, p. 316; bg. *gizdav*); *gîrbav*, antrop. *Gîrbov* (1442, Costăchescu, *Doc. mold.* II, p. 88; bg. *gîrbov*).

1.2.1.2. Asemănarea

-iu³⁹: *gălbui* (lat. *galbineus*); *cînepiu* (lat. **canapineus*).

³³ În tracă sufixul -*isk*- deriva de asemenea adjective denominative, care indicau originea apartenența (cf. A. Graur, *Mélanges linguistiques*, vol. I, Paris — București, p. 71—84; Al. Rosetti, *Istoria...*, p. 226; ILR, II, p. 363). Vezi și E. Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -esc* (pl. -ești), în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 33—34.

³⁴ Derivatele în -*in* arată apartenența, materia și sint uneori substantivate. La formarea sufixului au contribuit și lat. -*enus* și -*ianus*: *fiin*, arom. *hil'in* (lat. **filitanus*). Cf. G. Pascu, *Sufixele...*, p. 209.

³⁵ Sufixul a fost moștenit în cuvinte ca *bărbaț*, arom. *bărbaț*, megl. *bărbaț*, istr. *barbăt*.

³⁶ Proveniența acestui sufix în limba română este legată de a sufixului -*aș* (cf. Al. Rosetti, *Istoria...*, p. 419).

³⁷ Cf. I. Pătruț, *În legătură cu penetrabilitatea sistemelor lingvistice*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 234.

³⁸ În slavă, sufixul -*an*- forma substantive deverbale și denominale, designind posesorul unei calități (cf. F. Miklosich, *Vergleichen Grammatik der slavischen Sprachen*. II. *Stammbildungslehre*, Heidelberg, 1926, p. 124). În română, -*an* se atașează numai la nume (cf. S. Pușcariu, *Contribuții la studiul derivațiunii*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XXXIII, 1911, Memoriile Secțiunii literare, p. 232).

³⁹ Pentru originea sufixului, vezi Al. Rosetti, *Istoria...*, p. 164; ILR, II, p. 182—183; Fulvia Ciobanu, *Originea sufixului adjectival -iu*, în SMFC, VI, p. 69—82. Părerea lui I. -A. Candrea, după care -*iu* continuă lat. -*ineus*, este sprijinită de materialul ALR, care atestă de asemenea conservarea unei forme mai vechi: *căprii* (formă de plural, ALR I 31/61, 80, 285, 290, 298, 305; DA consideră că este continuatorul lat. **caprineus*, pe cînd CDDE și Al. Cioreanescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, La Laguna, 1958—1961, îl trec printre derivatele românești); *mijloști* (formă de singular, ALR II 5124/2). S. Pop notează și un *gălbui* (ALR I 31/320), referitor la culoarea ochilor. Forma *mijlocin* din Banat și sudul Transilvaniei (cf. DLR tom VI, litera M) se poate explica prin depalatalizarea lui *n*, obținîndu-se astfel opoziția diezat—nediezat pentru a diferenția singularul de plural. Și pentru *căprii* există un singular refăcut *căprin* (ALR I 31/295).

1.2.2. De la teme verbale

Calitatea

- ător : urlător, top. *Urlătorile* (1489, Bogdan, *Glos.*, p. 243);
 -os : formează derivate de tipul *tăios*, arom. *tăl'os*;
 -eț : *iubeț* (bg. *ljubec*). Formează derivate de tipul *îndrăzneț*. Pentru răspîndirea geografică a cuvintelor, vezi DA;
 -ac⁴⁰ : formează derivate de tipul *trăgaci* „care trage”, „bun de ham” (vezi DLR — manuscris).

Pentru a nu depăși proporțiile unui articol de revistă, derivarea cu sufixe în interiorul aceleiași părți de vorbire, formarea adverbelor, formarea verbelor, derivarea cu prefixe și alte mijloace de formare a cuvintelor nu au fost incluse în materialul publicat aici.

ABREVIERI

- antrop. = antroponim
 Bogdan, *Glos.* = D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946.
 Bogdan, *D. Șt.* = I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I—II, București, 1913.
 Bogdan, *Relațiile* = I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, București, 1905.
 Constantinescu, DO = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, [București], 1963.
 Costăchescu, *Doc. mold.* = M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înaintea de Ștefan cel Mare*, vol. I—II, Iași, 1931—1932.
 Djamo-Diaconiță, *L. doc.* = Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV—XV*, București, 1971.
Doc. Rom. hist. B I = *Documenta Romaniae historica*, B. Țara Românească, vol. I(1247—1500), întocmit de P. P. Panaitescu și D. Mîoc, București, 1966.
 Suciu, *Dicț. ist. loc.* = C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I—II, București, 1966—1968.
 top. = toponim

Aprilie 1979

Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁴⁰ Sufixul ar putea fi continuatorul sufixului latinesc *-ax, -acis* (*fugax*), întărit prin contribuția unor cuvinte slave formate cu sufixul *-ac* (cf. S. Pușcariu, *Contribuții...*, p. 225—227), dar și de proveniență exclusiv slavă (cf. ILR, II, p. 182).

DIN TERMINOLOGIA PORUMBULUI: TERMENI PENTRU NOȚIUNEA 'ȘTIULETE'

DE

VIOREL BIDIAN

Vom încerca să facem câteva observații asupra felului cum au apărut termenii pentru noțiunea 'știulete' în graiurile dacoromâne, precum și asupra succesiunii lor în timp, bazați pe materialul extras din ALR I, ALR II și din unele dintre atlasele lingvistice românești pe regiuni (al Banatului, al Olteniei, al Transilvaniei și cel al Maramureșului)¹.

Cercetarea termenilor care desemnează noțiunea 'știulete' e interesantă cu deosebire sub aspectul formării lor, al mijloacelor la care vorbitorii au apelat pentru a denumi o noțiune referitoare la o realitate nouă, cunoscându-se faptul că porumbul (*zea mais*), azi de importanță majoră în agricultura țării noastre, se cultivă la noi doar din secolul al XVII-lea. În Transilvania cultura porumbului datează din primele decenii ale secolului amintit, pentru ca spre 1700 planta să fie cultivată și în Muntenia și Moldova, în aceste două provincii din urmă probabil adusă de peste Carpați².

Deși răspîndirea culturii porumbului a fost dificilă și lentă (în Transilvania, după 1650, ea fiind chiar interzisă prin lege de mai multe ori), suprafețele ce i-au fost destinate au crescut tot mai mult, căci a ocupat treptat un loc central în alimentația țăranilor, înlocuind meiul³. În zilele noastre, folosirea porumbului în alimentația omului, dar mai cu seamă ca hrană pentru animale și ca sursă de materie primă în industria alimentară, a făcut ca această plantă să se cultive pe suprafețe mai mari chiar decît cele destinate grîului.

În atlasele lingvistice amintite am urmărit și termenii pentru alte noțiuni din terminologia porumbului: 'coceanul știuletelui, știulete fără boabe', 'păpușă (de porumb)', 'strujan', 'porumb' (planta) sau din afara

¹ ALR II, s. n., vol. I, h. 108; ALR I, material nepublicat, chestiunea 903; NALR-Banat, ALRR-Mar., NALR-Trans., chestiunea 1003, NALR-Olt., vol. III, h. 434.

Considerații asupra unora dintre termenii de care ne vom ocupa au mai fost făcute, mai ales de Vitale Sorbală, *Despre originea termenilor ciocălu, mămăligă și ciocelej în limba română*, în SCL, XXII, 1971, nr. 2, p. 167-173; Ioan Gușia, *Cucuruz 'mais' dans l'Europe Centrale*, în *Verhandlungen des zweiten internationalen Dialektologenkongresses*, Marburg / Lahn, 5-10 sept. 1965, vol. I, Wiesbaden, 1967, p. 302-318; Marius Sala, *În legătură cu denumirea porumbului în limba română*, în FD, 1958, p. 181-187, și Maria Rădulescu, *Raporturi lingvistice bulgăro-române*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 715-720.

² Cf. Constantin C. Giurescu, *Datele introducerii porumbului și bumbacului în agricultura românească*, în idem, *Probleme controversate în istoriografia română*, [București], [1977], p. 125.

³ Cf. B. P. Hasdeu, *Originile agriculturii la români*, în „Columna lui Traian”, 1874, nr. 3, p. 49 și urm.; Ioan Gușia, *op. cit.*, p. 305, 306.

acestei terminologii ('cucuruz de brad', 'cocean de măr' etc.), pentru că unele dintre denumirile pentru 'știulete' apar și la aceste noțiuni.

Graiurile dacoromâne cunosc un mare număr de termeni care denumesc noțiunea 'știulete', dar în fiecare grai este folosit, obișnuit, un singur termen. Sînt relativ puține cazurile cînd există doi sau trei termeni în aceeași localitate. Cel mai adesea asemenea localități se află la limita a două arii de denumiri pentru această noțiune. Mai rare sînt situațiile în care s-a precizat că unul dintre termeni este recent sau vechi (cazuri mai frecvente întîlnind în atlasele pe regiuni) sau în care termenii notați provin de la informatori diferiți.

Mulți dintre cei 26 de termeni pentru 'știulete' notați de anchetatorii ALR I și II, la care se adaugă alți patru notați în atlasele lingvistice române pe regiuni (al Olteniei, al Banatului și al Transilvaniei), au și alte sensuri, desemnînd noțiuni, foarte adesea, chiar referitoare la porumb. În general însă, în același grai un termen desemnează de regulă o singură noțiune, iar cînd desemnează mai multe anumiți determinanți de care e însoțit ajută la evitarea confuziilor.

Un număr atît de mare de termeni pentru o noțiune foarte importantă din terminologia porumbului poate să surprindă. Trebuie însă avut în vedere faptul că această terminologie s-a format independent în provinciile românești și chiar în diferite regiuni ale acestora, în mediu țărănesc, puțin expus, la acea vreme, influenței limbii literare, deci unui factor lingvistic unificator. În afară de aceasta, vorbitorii diferitelor graiuri românești (ca și ai altor idiomuri de altfel) nu-și formează întotdeauna idei identice despre aceleași realități, nu analizează la fel obiectele lumii materiale. Astfel, în unele graiuri termenul *ciocan* (în altele *cocean*) denumește atît știuletele cu grăunțe pe el, cît și știuletele gol, fără grăunțe, vorbitorii marcînd lingvistic diferența dintre obiectele corespunzătoare, atunci cînd împrejurările o cer, prin determinanți (*ciocan despoiat*, *cocean curat* etc.), în timp ce majoritatea graiurilor dacoromâne au termeni diferiți pentru aceste realități.

Avînd în vedere faptul că în procesul cunoașterii umane, ale cărui rezultate se obiectivizează și se reflectă în limbă, ne apropiem de ceea ce este nou prin intermediul experienței deja dobîndite, este firesc ca uneori oamenii să denumească lucruri noi cu termeni vechi, existenți în limbă. Este și cazul terminologiei privitoare la porumb, în constituirea căreia, ca sursă de bază, se află vocabularul limbii comune. Desigur că în denumirea unor noțiuni pentru obiecte noi, mai ales în cazul celor aduse din alte țări (cum e și porumbul), se recurge uneori la cuvinte noi, la semnificanți noi, creați prin mijloacele interne ale limbii (mai ales prin derivare cu afixe și prin compunere) sau împrumutați din alte limbi.

Majoritatea termenilor pentru 'știulete' provin din limba comună, în urma transferului unei denumiri vechi (desemnînd o noțiune pentru un obiect vechi) la o noțiune corespunzînd unui obiect nou, pe baza asemănării obiectelor respective sau pe baza unor contingente între acestea. Folosirea termenilor din limba comună ca termeni specializați în această terminologie s-a făcut de cele mai multe ori prin apropieri metaforice.

Dintre termenii care desemnează noțiunea 'știulete' cei mai vechi par a fi *cucuruz*, *porumb* și *păpușoi*. Primii doi s-au născut în urma com-

parării fructului porumbului cu fructul bradului, *cucuruzul*, respectiv cu pasărea *porumb* (al cărei nume a devenit apoi în unele graiuri *porumbel*), asociații la baza cărora a stat forma acestor obiecte⁴. *Păpușoi* este un derivat din *păpușă* „știulete de porumb nedevelopat, păpușă” + suf. -oi. Toți acești trei termeni au trecut apoi să denumească și planta în ariile în care ei desemnau ‘știuletele’. Doar în nordul Crișanei, în Maramureș și în nordul Transilvaniei numele mai vechi al plantei, *mălai*⁵, s-a păstrat, *cucuruz* desemnând aici doar fructul. Polisemantismul termenilor *cucuruz* (în restul Transilvaniei, sudul Crișanei și în Banat), *păpușoi* (în Moldova și Dobrogea de nord) și *porumb* (în Oltenia, Muntenia și sudul Dobrogei), fiecare având sensul „știulete” și „porumb” (planta), a favorizat apariția unor termeni noi pentru fruct. În sudul Transilvaniei, în aria în care știuletele e numit *tuleu* (*tulău*) (denumirea pentru plantă fiind *cucuruz*), e posibil ca numele plantei să fi venit dinspre Banat și *tuleu* (*tulău*) să nu fi înlocuit un *cucuruz* „știulete”, de la care s-ar fi dat numele plantei. Presupunem că *tuleu* (*tulău*) „știulete” s-a putut forma, cel puțin în Transilvania, prin analogie cu fructul bradului, numit astfel în această arie, compararea nefăcându-se în sens opus, cum susține Marius Sala⁶.

Cucuruz „știulete” în Transilvania, sudul Crișanei și Banat a mai fost concurat și de alți termeni. Astfel, în Transilvania, la nord de aria *tuleu*, unde planta e numită *cucuruz* (cu excepția unui punct unde apare *mălai*), a pătruns, probabil dinspre Moldova, termenul *ciucalău*, *ciocalău* (în legătură cu care împărtășim părerea lui Al. Ciorănescu⁷ că e un derivat din *cioc*, *ciocăc*). În sud-vestul Transilvaniei *cucuruz* „știulete” a mai fost înlocuit de *rod* (nume generic dat mai ales fructului produselor vegetale cultivate), *dudulean* și *duduleu* (care în zonă au și sensul „cocan, știulete curățat de grăunțe”, derivat probabil din *dudă* „țevă”). *Dudulean* „știulete” a fost notat în mai multe puncte din Țara Hațegului, în ancheta pentru NALR—Transilvania. În Munții Apuseni apare în cite o localitate și *ciompleu* (ca al doilea termen fiind înregistrat *tuleu*), neconfirmat de NALR—Transilvania, termen pe care îl considerăm ocazional, întâmplător, și *tulean* (derivat de la *tuleu*, cunoscut în arie cu sensurile „știulete” și „cucuruz de brad”).

În Banat, aria lui *cucuruz* „știulete” a fost fragmentată prin apariția mai multor termeni: *cănuț*, *ziap* (a căror origine ne este necunoscută), *cioclod* și *tuluț*. Ultimii doi termeni sînt mai cunoscuți în Banat în aceste arii cu sensul „știulete gol, curățat de grăunțe”, de unde s-a putut ajunge ușor la noul sens. În sudul Banatului, în două localități, precum și într-o localitate din sudul Crișanei, știuletele e numit *păpușă*, termen frecvent în aceste graiuri cu sensul „păpușă, știulete pînă nu are mătase”. În localitatea din Crișana și într-una din cele două din sudul Banatului, *păpușă* este notat alături de *cucuruz*, ceea ce ne face să credem că înlocuirea lui *cucuruz* „știulete” este în curs de înfăptuire. *Tulpanu cu bobile*, înre-

⁴ Unii cercetători consideră că în cazul lui *porumb* la baza comparației a stat culoarea obiectelor respective.

⁵ Cf. Marius Sala, *op. cit.*, p. 182.

⁶ *Ibidem*, p. 186.

⁷ *Diccionario Etimológico Rumano*, La Laguna, 1958—1966, s.v. *ciocalău*.

gistrat într-un singur punct din sudul Banatului, alături de *cucuruzu cu bobile*, nu mai apare în anchetele pentru NALR — Banat.

În Crișana, în aria în care planta e numită *tenchi*, termen relativ nou, care l-a substituit pe *mălai*, în multe puncte și *cucuruz „știulete”* a fost înlocuit de *tenchi* (în cite un punct *tenchi cu gușorcă*, *tenchi cu pănușie*, *gușorcă*, *pănușie* avind sensul „pănușă”). În două localități a fost înlocuit de *ciocan* (mai cunoscut în regiune cu sensul de „știulete gol, curățat de grăunțe”).

În Moldova, *păpușoi*, *popușoi* „știulete”, după ce a început să denumească și planta, a pierdut teren în fața altor termeni. El se mai păstrează în jumătatea de nord a Moldovei, dar și aici (ca și în nordul Dobrogei) termenul este în regres, impunându-se tot mai mult mai noul *ciocalău*, *ciucalău*. Tot în nordul Moldovei a fost notat, în două localități, *păpușă* (acest sens a apărut, credem, la fel ca în Banat).

Termenul *păpușoi* în sudul Moldovei, *porumb* în estul Munteniei și în Dobrogea, precum și *cucuruz* sau, mai puțin probabil, *tuleu* din sud-estul Transilvaniei, toți cu sensul ‘știulete’, au fost înlocuiți de *știulete* (variante *ștulete*, *uștulete*) sau *știuleu* (*ștuleu*). Scriban, în dicționarul său⁸, consideră că *ștulete*, *știulete*, *ștuleu* sint variante ale lui *tuleu*. Numai că, după cunoștința noastră, *tuleu* nu este cunoscut acum în această arie, ceea ce ar presupune că el a existat sau că *știulete*, *ștuleu* etc. s-au format în alte graiuri, unde *tuleu* circulă.

Porumb „știulete” este atestat destul de rar în Muntenia și Oltenia (în ALR I și ALR II a fost notat în trei localități singur și o dată alături de *știulete*, localitățile nefiind grupate în arie). În Oltenia și în vestul Munteniei *porumb „știulete”* a fost înlocuit mai ales de *drugă*, termen născut în urma comparării fructului porumbului cu o *drugă* „fus mare de răsucit fuiorul.”

În trei puncte din vestul Olteniei și în altul din sudul Banatului, ALR I înregistrează pentru ‘știulete’ termenul *glod*, mai frecvent în această parte a țării și cu sensul „știulete curățit de grăunțe” sau „știulete cu puține grăunțe”.

În patru puncte din regiunea subcarpatică a Munteniei, grupate în jurul Tirgoviștei, precum și într-un punct de pe versantul nordic al Făgărașilor și în două localități situate la sud-vest de București, a fost notat pentru ‘știulete’ termenul *cotolan*, iar la nord-vest de Pitești, într-un punct, *cotoloi*. Atestat de unele dicționare românești cu acest sens, dar fără a i se da etimologia, *cotolan* ar putea fi pus în legătură cu *cotolean* cu sensul „cotor, coadă, os mare și lung, os în genere”, cunoscut prin Oltenia și Muntenia.

Am lăsat intenționat la urmă termenii *cocean* și *ciocan*, ambii cu sensul „știulete”, deoarece ei au fost notați în localități (cel mai adesea fără a putea fi grupate în arii chiar mai mici) în mai multe provincii românești, *cocean*, chiar în toate provinciile. Trebuie remarcat faptul că în nici un punct ALR II nu consemnează vreunul din acești doi termeni pentru noțiunea ‘știulete’, ceea ce nu se poate explica doar prin rețeaua mai rară de localități anchetate față de cea a ALR I, ci, bănuim, și prin întrebările altfel formulate de cei doi anchetatori. În NALR — Banat n-a

⁸ S. v. *ștulete*.

mai fost înregistrat *cocean* „știulete”, dar apare, în aceeași zonă ca în ALR I; *ciocan*. În Transilvania, S. Pop notase *cocean* „știulete” în opt localități, în timp ce anchetatorii atlasului pe regiuni al acestei provincii l-au înregistrat abia în două puncte. În NALR—Olt. *cocean* re apare în trei localități (față de una în ALR I). În Transilvania cel puțin, *cocean* „știulete” se poate explica din *cocean* „știulete curățat de grăunțe”, termen aproape general aici cu acest din urmă sens. În două localități din Transilvania în care *cocean* are și sensul „cucuruz de brad” nu este exclusă posibilitatea ca sensul „știulete” să se datoreze analogiei celor două fructe. În Muntenia se pare că s-a ajuns la *cocean* și *ciocan* „știulete” de la aceiași termeni cu sensul „strujan” (un indiciu ar fi termenul *ciocan mic* „știulete”, notat în același punct cu *ciocan* „strujan”). În Banat *ciocan* apare mai frecvent în arie cu sensul „știulete curățat de grăunțe”, de unde presupunem că s-a ajuns la sensul mai nou, „știulete”.

Nu este exclus ca în unele graiuri în care *cocean* și *ciocan* au sensurile „știulete” și „știulete curățat de grăunțe” vorbitorii să nu analizeze realitatea respectivă prin două noțiuni, ci prin una singură, fapt ce ar explica existența unui termen unic.

Față de ALR I și ALR II, atlasele lingvistice românești pe regiuni al căror material l-am putut consulta precizează ariile termenilor pentru ‘știulete’ și îi reatestă pe unii care apăruseră chiar în câte o singură localitate (ca *dudulean*) sau în două (*zișep*, *cănuț* etc.). Alți termeni precum *tulpan* sau *ciompleu*, ambii notați în câte un singur punct în ALR I, nu mai apar în atlasele pe regiuni, ei putând fi ocazionali, întâmplători, niște creații individuale.

Apar în atlasele pe regiuni și cîteva termeni noi, dar fiecare notat în câte o singură localitate. Astfel *cof* cu pl. *cofuri* (în sudul Banatului) desemnează știuletele învelit în pănuși, în această localitate știuletele fără pănuși numindu-se *cucuruz*. În Oltenia de nord s-a răspuns pentru ‘știulete’ cu *cotălău*, termen ce trebuie apropiat de *cotolan*, *cotoloi*, cu același sens, din Muntenia de nord. Tot în nordul Olteniei a fost înregistrat *covrag*, dar presupunem că în acest caz este vorba de o confuzie datorată neînțelegerii întrebării, căci în această regiune termenul e mai frecvent cu sensul „cotor, coadă care leagă știuletele de tulpină”. Tot astfel credem că trebuie considerat *huluj* notat într-o localitate din Apuseni, situată în apropierea muntelui Găina. *Cotălău*, *covrag* și *huluj* au fost notați în localități de munte în care porumbul nu se prea cultivă.

În concluzie, subliniem încă o dată că termenii pentru ‘știulete’ înregistrați de atlase din graiurile dacoromâne provin în cea mai mare parte din lexicul limbii comune, mai ales în urma unor comparații între forma știuletelui și obiectele desemnate de acești termeni.

Denumirile noi pentru ‘știulete’, apărute pentru a evita sensul dublu al termenilor *cucuruz*, *porumb*, *păpușoi*, care au denumit un timp în multe graiuri atât planta *zea maïs* cit și fructul ei, nu sînt „[...] aproape toți veniți de la sud de Dunăre”, cum susține Vitale Sorbală⁹, ci sînt formați, cel mai adesea prin analogie, de la cuvinte existente în limba română la data cînd ei încep să numească noțiunea ‘știulete’.

Mai 1978

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁹ Op. cit., p. 171.

The first part of the paper is devoted to a discussion of the general theory of the subject. It is shown that the theory is based on the assumption that the system is in a state of equilibrium. This assumption is justified by the fact that the system is assumed to be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The second part of the paper is devoted to a discussion of the experimental results. It is shown that the experimental results are in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The third part of the paper is devoted to a discussion of the implications of the results. It is shown that the results have important implications for the theory of the subject. In particular, it is shown that the results support the assumption that the system is in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The fourth part of the paper is devoted to a discussion of the conclusions. It is shown that the conclusions are in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The fifth part of the paper is devoted to a discussion of the future work. It is shown that there are many interesting problems that remain to be solved. In particular, it is shown that the theory of the subject is still in its infancy and that there is much to be learned about the subject.

The sixth part of the paper is devoted to a discussion of the references. It is shown that the references are in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The seventh part of the paper is devoted to a discussion of the acknowledgments. It is shown that the authors are indebted to many people for their help and assistance. In particular, it is shown that the authors are indebted to the following people:

The eighth part of the paper is devoted to a discussion of the appendix. It is shown that the appendix is in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The ninth part of the paper is devoted to a discussion of the index. It is shown that the index is in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The tenth part of the paper is devoted to a discussion of the bibliography. It is shown that the bibliography is in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The eleventh part of the paper is devoted to a discussion of the subject. It is shown that the subject is in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The twelfth part of the paper is devoted to a discussion of the subject. It is shown that the subject is in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

The thirteenth part of the paper is devoted to a discussion of the subject. It is shown that the subject is in good agreement with the theoretical predictions. This agreement is particularly striking in the case of the first experiment, where the theoretical prediction is that the system should be in a state of equilibrium for a long time before the experiment is performed.

INTERDEPENDENȚE LEXICO-SEMANTICE. DIN TERMINOLOGIA PRELUCRĂRII CÎNEPEI

DE

ELENA COMȘULEA

Studiile teoretice și aplicative asupra lexicului au dovedit că se pot găsi relații sistematice între elemente și în acest compartiment al limbii, cu tot caracterul său specific, de clasă deschisă, în permanentă mișcare și condiționare extralingvistică, cu toată complexitatea semantică și funcțională a cuvintelor.

Ne propunem, în lucrarea de față, să relevăm unele aspecte ale interdependenței cuvintelor la nivelul sistemului lexical și la nivelul unui cîmp onomasiologic, precum și ale interdependenței sensurilor în cadrul cîmpului semasiologic, analizînd cîteva denumiri din terminologia prelucrării cînepei. Totodată, vom semnala, în cursul acestei cercetări, cuvinte și sensuri încă neînregistrate în lucrările noastre lexicografice.

Dat fiind faptul că factorii istorico-sociali și etnografici constituie elementele de referință principale în studierea aprofundată a formării și dezvoltării diferitelor terminologii populare, facem unele incursiuni în aceste domenii, indispensabile într-o astfel de cercetare.

Procedeele prin care fibrele textile de cînepă sînt separate de tulpina lemnoasă amintesc practicile vechi de bătut scoarța copacilor cu bățul, pentru obținerea unui material folosit la confecționarea îmbrăcămîntei, cunoscut în diferite locuri de pe glob¹. La români, desprinderea fibrelor textile de pe partea lemnoasă, care este înlăturată sub formă de puzderii, se face în două etape: cînepa se bate mai întîi pentru a-i frînge tulpina și a elimina bucățile mari, apoi pentru a mărunți și a scutura puzderiile, pentru a netezi fibrele, acțiuni efectuate cu metode și unelte ușor deosebite de la o regiune la alta².

Dacă unealta utilizată în cea de-a doua etapă este denumită unitar pe teritoriul țării prin cuvîntul *meliță*, iar activitatea prin verbul derivat *a melita*, uneltele și acțiunile precedente sînt mai variate și, în consecință, terminologia mai diversificată.

Pentru prima operație de zdrobire a tulpinilor lemnoase se folosește fie o unealtă aparte, un fel de meliță mai mare, fie obiecte care au altă

¹ Vezi Julius Lips, *Obtîrșia lucrurilor*, București, 1966, p. 179—190.

² Bibliografia lucrărilor etnografice în care se descrie această activitate este deosebit de bogată și nu poate fi indicată aici. Vezi în special Marcela Focșa, *Tehnici tradiționale pentru prelucrarea cînepei*, în „Cibinium”, Sibiu, 1967—1968, p. 141—152.

destinație principală în gospodăria țărănească. Cînepa poate fi ruptă în troacă cu toporul, poate fi bătută de o prăjină, de un par fixat în pămînt sau călcată în picioare, cum se procedează în Oaș cu cînepa *dărăboasă*. Aceste metode mai rudimentare nu sînt singulare în Europa; forme similare cunosc și alte popoare.

Unealta specială cu care se execută prima batere a cînepei este asemănătoare meliței, în majoritatea localităților din țara noastră, dar cu deschiderea pentru limbă mai mare și adesea cu două limbi. Considerăm ca literară denumirea *melițoi*, pl. *melițoie* (regional, *melițoiori* NALR-Mold. 543, masculin, *melițoi* NALR-Banat 47, Mold. 480, 515, 536, 548, 564, 570, 571, 617, 618, 619, 630, 654, Munt. 720, 732, 739), un derivat pe terenul limbii române de la *meliță* cu sufixul augmentativ *-oi*.

Dintre denumirile acestei sfere de activitate am selecționat, pentru discuția de față, numai termeni pentru acțiuni și termeni pentru obiecte derivați de la numele acțiunii³.

Cuvintele care denumesc acțiunea de „a frînge părțile lemnoase ale tulpinilor de cînepă topite pentru a se putea melița mai bine” sînt verbe al căror conținut semantic se organizează în jurul ideii generale „a rupe, a fărîmița, a zdrobi (prin loviri repetate)”, deci elemente aflate în strînsă legătură în planul existenței lor potențiale în sistemul limbii. Pentru unealta de muncă, o categorie largă de termeni este formată în interiorul limbii române cu sufixele instrumentale *-ător*, *-ătoare*, *-ălu* de la asemenea verbe.

Din punctul de vedere al originii lor, cîteva dintre aceste verbe sînt de origine latină. Cel mai răspîndit, cuprinzînd o arie largă și densă în Transilvania, Maramureș, Moldova și nordul Banatului, este *a rupe*, notat în răspunsurile la Chest. III al Muzeului limbii române și la NALR-Moldova. Desigur, nu ne surprinde prezența lexeului *rupe* în seria terminologiei cînepei, deoarece el este un cuvînt general cunoscut și întrebuițat în limba română, cu un cîmp sémasiologic bogat, în cadrul căruia sensul particular privind procesul la care este supusă cînepa înainte de melițare sau melițatul propriu-zis reprezintă un sens subordonat celui general, fundamental. Această situație este ilustrată și de DLR, unde accepția a fost consemnată ca subsens și ilustrată prin materialul anchetelor dialectale din regiunea Sucevei, neconcludent însă pentru răspîndirea teritorială.

Derivatul său, *rupătoare* „melițoi”, neînregistrat încă lexicografic, a fost comunicat în punctul 342 NALR-Trans. (Bahnea, jud. Mureș).

La fel de răspîndit este *a bate*, notat pentru sensul în discuție mai ales în vestul Transilvaniei, sud-vestul Banatului, Oltenia, jumătatea de nord a Moldovei, dar sporadic și în celelalte zone. Analizînd schema principalelor lui semnificații, observăm că acest verb este inclus ca element

³ Inventarul lexicomic a fost obținut prin excerptarea termenilor din Chestionarul III al Muzeului limbii române (abreviat Chest.) și din ALR II întrebările 5978, 5979 (ALR s.n., vol. I, h. 257). Prin bunăvoința colectivelor de dialectologi de la București, Cluj-Napoca și Iași am putut utiliza și materialul NALR, întrebările 1228, 1229, 1230 (Oit. vol. III, 1228, MN, p. 233, 1229, h. 496, 1230 MN, p. 233, Maram. vol. II, h. 500). În lucrarea de față vom menționa punctele în care au fost înregistrate cuvintele în discuție. Am consultat, de asemenea, unele culegeri și glosare, precum și lucrările lexicografice reprezentative ale limbii române, pentru care utilizăm siglele din *Dicționarul limbii române* (DLR).

esențial în mai multe cîmpuri onomasiologice aparținătoare terminologiei cînepei.

Bogată numeric este și familia lui *a bate*. Astfel, *bătător*⁴ (pl. *-toare*) denumește, în regiuni diferite, întregul instrument cu care se face ruperea tulpinilor lemnoase de cînepă (Chest. 249, 496, ALR II 182, NALR-Mold. 533, 535, 620, 621, 622, Trans. 325) sau unele părți ale lui : limba (prin vestul Banatului, Oltenia, Muntenia) și trupul (Chest. 546).

Celor două verbe, *a bate* și *a rupe*, le urmează ca frecvență și importanță *a frînge*, înțelesul din domeniul de care ne ocupăm fiind inclus în sensul de bază, „a rupe un obiect prin lovire, îndoire sau apăsare puternică”. A fost notat în ancheta indirectă, mai ales în centrul și sudul Transilvaniei (izolat, în Oltenia, Maramureș și Moldova). Dorind să cunoaștem conținutul semantic al cuvîntului în graiurile din acest teritoriu, am cercetat răspunsurile primite la întrebările vizînd verbe care redau ideea de „a rupe, a fărîmița”, și anume : 1317 „eu frîng piinea”, 1363 „eu rup”, 1989 „fac bucăți cu mina” din ALR I, și am constatat că *a frînge* nu a fost înregistrat pentru Transilvania și Maramureș (cu excepția unui singur punct, 94)⁵, ci doar pentru celelalte regiuni. Presupunem deci că, în graiurile populare din Transilvania și Maramureș, *frînge* s-a păstrat mai ales ca element propriu terminologiei „firului”.

Substantivul *frîngătoare* (pl. *-tori*) este o denumire pentru melițoi, întrebuințată în Transilvania, aria sa de circulație suprapunîndu-se aceleia a verbului de la care derivă. Uneori informatorii înșiși îi atribuie calificativul de învechit : „bătrînele spun frîngătoare, iar tinerele melițoi” (Chest. 124). Credem că definiția din DA a acestui cuvînt ar trebui schimbată din „meliță” în „melițoi”⁶, iar în DLR, dat ca sinonim nu al lui *meliță*, ci al lui *melițoi*. Cuvîntul mai are în cîteva localități sensul de „limba” (Chest. 151, 152) sau „trupul meliței” (Chest. 142, 348), iar prin extensiune semantică și pe cel de „loc pe care se bate cînepa spre a putea fi melițată” (Viciu, Gl.).

La est de Sibiu, instrumentul cu care se face prima batere a cînepei este numit *frîngător* (Chest. 145, 172, ALR II 172), nemenționat în dicționare.

O privire comparativă cu celelalte limbi romanice ne-a relevat existența unui paralelism al formării derivatelor și al semnificației acestora, căci obiectele, modul de viață, împrejurările sociale fiind în general aceleași, și reflectarea lor logică și lingvistică este asemănătoare. Astfel, în familia it. *frangere* se circumscriu *frantoio* și lomb. *franča*, iar în a fr. *battre*, vechiul fr. *batoir* (REW), fiecare denumind melița.

Semnificația de „sfărîmare, strivire” prin melițare sau printr-o operație anterioară acesteia este exprimată în limba română și prin verbe de origine slavă, din aceeași sferă semantică.

⁴ În ce privește etimologia, DA propune *bate* + suf. *-ător*, dar menționează și lat. *battuatorium*, DEX — lat. *batt(u)atorium*.

⁵ Vezi și DR, VII, 1933, 74.

⁶ O definiție mai bună este în *Dicționarul limbii românești* al lui A. Scriban : „Instrument de frint (cinepa, inul ș.a.)”.

Într-o arie din Sălaj se întrebuintează cuvîntul *a zdrobi* pentru a numi activitatea care precedă melițatul (Chest. 95, 115, 212, 274, 276, 288, 300, 306, ALR II 64, 219, 284) sau melițatul propriu-zis (Chest. 277, 281, 282, 292, 330, 336, 342, 344, ALR II 279, 325, 334).

Verbul acesta a constituit o bază pentru formarea, în aceeași zonă, dar în localități diferite, a două substantive, nume ale instrumentelor cu care se execută acțiunile respective: *zdrobitor* (pl. *-toare*) și *zdrobalău* (pl. *-alauă*). Fiecare denumește melița (*zdrobitor* Chest. 277, 281, 282, 330, 336, 338, 342, 344, ALR II 325, 334, Viciu, Gl.; *zdrobalău* Chest. 292), melițoiul (*zdrobitor* Chest. 288, 300, ALR II 279; *zdrobalău* Chest. 265, 274, 276, ALR II 284, NALR-Trans. 291), dar și limba acestor instrumente (Chest. 277, 330, respectiv Chest. 274), iar *zdrobitor* chiar trupul melițoiului (Chest. 288).

A *struji*, așa cum îl atestă unele izvoare învechite (Varlaam, Dosoftei), dar mai ales populare, conține două semnificații principale: „a strivi, a fărîma (prin apăsare)” și „a curăți ceva de părțile nefolositoare”, fiind corespunzător etimonului, vechiul sl. *strūgati*, *strujo* „a ciopli, a curăți un lemn cioturos”. Din acestea s-a desprins, prin specializare, sensul de „a mărunți puzderiile și a le înlătura (prin scuturare) după ce au fost rupte în meliță”, nementionat lexicografic. Este cunoscut în nordul Transilvaniei și în Maramureș. Semnalăm și varianta *strunji* („Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, 1971—1973, p. 325).

Derivatul *strujitoare*, utilizat în aceeași regiune, denumește melițuca⁷ (Chest. 356) sau melița (ALR II 272, 284) și o parte a acesteia, trupul (ALR II 272).

Strujincă este comunicat de informatorii din punctele 486 NALR-Mold. (cu pl. *-inci*) pentru melițoi și 380 Chest. pentru melițucă. Ocupîndu-se de cuvintele slave în *-janka*, *-enka*, *-jonka* și de cele românești în *-incă*, acad. Al. Graur⁸ se referă și la *strujincă* „felie îngustă de pămînt” și consideră că este format pe teren românesc de la *struji*. Într-adevăr, cuvintele derivate în limbile slave de la verbele corespunzătoare românescului *struji* (ex. ser. *strujnica*, bg., rus. *strujka*) sînt mai îndepărtate fonetic de *strujincă*. Credem că pentru precizarea etimologiei cuvîntului, cel puțin în ce privește sensul de „unealtă cu care se meliță”, avînd în vedere și aria sa de circulație, ne putem referi la ucr. *strujeniko*⁹. *Strujitoare* și *strujincă* nu au fost menționate în dicționarele limbii române.

Se plasează în același cîmp onomasiologic și *a zdrăvăli* (prez. ind. *-esc*), probabil tot de origine slavă, cunoscut în cîteva localități din vestul Transilvaniei (Chest. 249, 286, NALR-Trans. 259, Mat. dialect. I, 218), și derivatul său, *zdrăvălău*, termen pentru meliță (Chest. 249, NALR-Trans. 259, Lexic reg. I, 17, Mat. dialect. I, 218) sau melițoi (Chest. 286), precum și pentru limba meliței (NALR-Trans. 260). Nici aceste cuvinte n-au fost înregistrate în dicționarele de pînă acum.

⁷ Melițuca este o unealtă asemănătoare meliței, dar mai mică, mai fină, prin care se trece cînepa după ce a fost prelucrată la meliță.

⁸ Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 37. Vezi și Vasile Ștati, *Împrumuturi slave în terminologia textilă moldovenească*, Chișinău, 1974, p. 27.

⁹ B. D. Grinčenko, *Slovarî ukrainskago jazyka*, Kiev, 1909, s. v. *strug*.

A *zbiciula* (prez. ind. *zbiciul, zbiciulez*), cu variantele *zbițula* (Pamfile, B. 43), *zbiciura* (NALR-Mold. 564), *zbiciuli* (Chest. 382), este o formație românească de la s. n. *zbici* „bici” și vb. *zbici* „a bate cu biciul”. E vechi în limbă, atestat încă la Dosoftei pentru noțiunea „a bate, a biciui”, în legătură cu care este explicabil sensul din terminologia cînepei. Radicalul cuvîntului implică și ideea de înlăturare a tulpinilor zdrobite prin lovire de sau cu un obiect tare, cum este prăjina, ceea ce precizează și unii informatori. Se întâlnește prin Transilvania, Moldova și sporadic în Muntenia (Chest. 214, 264, 530, 531, 532, 538, 564, 946, ALR II 235, 537, 886, NALR-Mold. 502, 550, 556, 557, Munt. 825, 829, Trans. 299, 304, 321).

Cele două substantive derivate, nume de instrumente, sînt *zbiciulău*, înregistrat în ALR II 537 și în NALR-Mold. 550 (cu pl. *-lăi*) la întrebarea „melițoi”, și *zbiciulitoare* (Maria Focșa, *lucr. cit.*), un fel de meliță fără limbă, întrebuințată în Muntenia pentru a rupe cînepa prin îndoire peste marginile ei, neincluse încă în lucrările noastre lexicografice. În punctul 719 (Ciorani, jud. Prahova), anchetat pentru NALR, a fost notat cuvîntul *zbiciulitoare* (pl. *-tori*) cu sensul „limba meliței”.

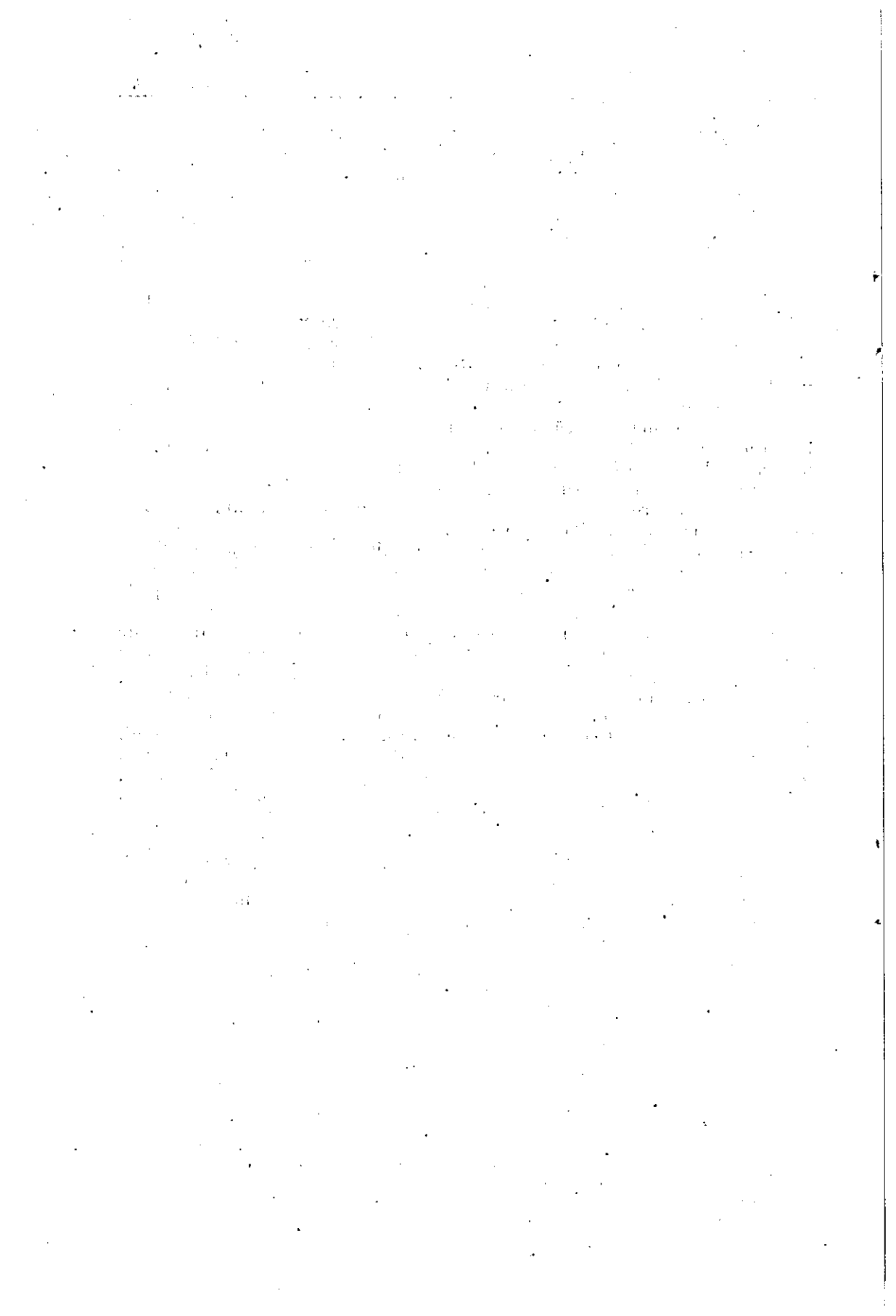
Se constată o legătură stabilă, cu caracter sistematic, între verbe care denumesc procese de muncă și substantive care denumesc unelte corespunzătoare operațiilor respective.

Caracterul sistematic al formării denominației pentru „melițoi” își găsește expresia și în faptul că anumite denumiri sînt rezultatul unei restrîngerii, specializări, a sensului general, ce s-a produs la un grup de cuvinte cu structura semantică identică în întregime sau în parte. Aceasta a determinat includerea în cîmpul onomasiologic cercetat a unui lanț de sinonime — un exemplu de condiționare reciprocă a cuvintelor la nivelul limbii. Asistăm la plasarea cuvintelor în mai multe ansambluri lexicale, în terminologia prelucrării cînepei fiind înglobate elemente din afară, în timp ce denumiri proprii ei au pătruns în alte terminologii. În felul acesta au loc mutațiile lexico-semantice datorate evoluției vocabularului.

Schimbările semantice care se produc determină o lărgire a cîmpului semasiologic al cuvintelor respective, deci o creștere a polisemiei în limbă. Termenii analizați prezintă o simetrie privind modul de organizare a sferei lor semantice. Astfel, pentru verbele *bate, frînge, rupe, zdrobi, struji* etc., sensul care privește prelucrarea cînepei este unul special, subordonat sensului general, uzual, din fondul comun. O oarecare regularitate a structurilor semantice manifestă și substantivele derivate de la verbe (*bătător, zdrobitor, frîngătoare* etc.), care pot numi, de exemplu, unealta în ansamblu, dar și o parte a ei, limba sau chiar trupul.

Martie 1979

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ROMANICUL BAROC „BIZAR”, „NEREGULAT”, „INEGAL”

DE

IOAN ISTRATE

1. După cum este cunoscut, altfel decât sub aspectul căii de pătrundere în limba română¹, problema etimologiei termenului internațional *baroc* (it. *barocco*; sp., port. *barroco*; fr., engl. *baroque*; germ. *barock*; rom. *baroc*) nu a preocupat la noi în mod deosebit pe lingviști², deși cuvântul este tot mai intens folosit în studiile de specialitate.

Ochestrarea prezintă, cu toate acestea, o importanță deosebită, interesul pur lingvistic fiind dublat, așa cum vom arăta mai jos, de acela istorico-cultural, *întrucât sensurile etimologice ale cuvântului joacă și azi un rol cu totul deosebit în procesul de constituire a accepțiilor sale conceptuale*. Ne putem servi, în acest sens, chiar de un exemplu concret.

Pornind de la ideea că, sub aspectul denotației, era mai firesc să se presupună „o bizarerie a intuiției directe decât a unui raționament pierdut în abstracțiuni”³, Edgar Papu optează, din punct de vedere etimologic, în mod unilateral, pentru cuvântul portughez *barroco*, care denumea, mai întâi în această limbă — începând cu secolul al XVI-lea —, o anumită „varietate de perlă”. Susținută și cu alte argumente decât cel de mai sus, printre care influența pe care au avut-o asupra artei europene unele motive ale navigației și faunei marine din stilul manuelin al anilor 1500 (scoica mai ales), respectiva etimologie conduce aproape direct și la o anumită opinie asupra accepției fundamentale a conceptului, reținută ca „expresie potențială a arătării”, în evidentă contradicție cu ceea ce afirmaseră, în aceeași ordine de idei, Helmut Hatzfeld ori Eugenio d'Ors („forme care zboară”). Fără a mai intra în amănunte, între opțiunea etimologică și aceea privind înțelesurile de bază ale conceptului se vădește a exista astfel o legătură foarte strânsă, una dintre cauzele pentru care conceptul „continuă să rămână... destul de confuz și echivoc, plin de dificultăți și contradicții” fiind controversa — pentru că este vorba într-adevăr de o controversă — care începe, așa cum spune Adrian Marino, „prin chiar precizarea originii cuvântului”⁴. Asupra aceleiași probleme

¹ Ion Ștefan, *Cuvântul baroc în limba română*, în LR, XXIV, 1975, nr. 2, p. 121—127.

² Nu posedăm, în acest sens, decât succinte expuneri ale „stării problemei”, făcute cu scopul introducerii în discuție a conceptului de baroc artistic, în volumul, *Clasicism, baroc, romantism*, Cluj, 1971, p. 40—41; Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, București, 1973, p. 225—226; Adriana Mițescu, *Baroc*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXII, 1973, nr. 4, p. 599 și urm.

³ Edgar Papu, *Baroco sau Barroco?*, în *Barocul ca tip de existență*, vol. I, București, 1977, p. 68.

⁴ Adrian Marino, *op. cit.*, p. 225.

Adrian Marino are, de altfel, o opinie proprie, formulată prin acceptarea unei duble proveniențe, „după toate indiciile” — e vorba de port. *barroco*, al cărui sens primitiv era legat de forma perlei, și de numele unui raționament scolastic, lat. med. *baroco*, luat în deridere de umaniști, de la care au provenit două grupe de sensuri, întrunite, încă din secolul al XVI-lea, „în adjectivul *baroc*”⁵.

Lăsînd pentru moment la o parte discutarea propriu-zisă a etimologiilor propuse, cu atît mai mult cu cît pe plan internațional există o întregă literatură — mai mult sau mai puțin de specialitate — care are drept subiect această problemă, în cele ce urmează se impune să subliniem un lucru : anume că tratarea etimologiei cuvîntului *baroc* nu se poate face decît pe baza metodelor specifice ale disciplinelor lingvistice, cu atît mai mult cu cît „numirea stilului este departe de a se reduce la semnificația unui simplu cuvînt arbitrar sau convențional”, din moment ce „ea poartă însăși cheia către esența fenomenului”⁶.

Răspunsul la problema etimologiei îl poate oferi așadar numai un examen lingvistic, efectuat pe baza analizei atente a tuturor grupurilor de cuvinte relativ omofone în mai multe limbi și într-o anumită perioadă istorică, cărora se impune a le urmări mai întîi propria proveniență, iar apoi sensurile și contextele în care circulau, pentru ca, într-o a doua etapă, să putem realiza înregistrarea precisă a dezvoltărilor lor figurate, singurele de la care a putut pleca acel înțeles deosebit de fecund din care s-a născut termenul de azi.

2. Primul dintre ele este ibericul *barroco* (în castiliană și portugheză), dezvoltat în castiliană și în formele : *barrueco* și *berrueco*, pînă la variante dialectale : *berroco* (Lamano), *borruco* (Feraz) sau derivate : *berrocal* (în spaniolă și castiliană)⁷. După Josè Pedro Machado, sensul său este atît acela de „pérola irregular”, cît și cel de „penedo alto e isolado, sobranceiro au valle ou terra plana”⁸, pentru formele *barrueco* și *berrueco*, identificîndu-se mai apoi și cele de „nódulo de las rocas”⁹, respectiv „tumor del iris, tolmo granítico”¹⁰, în vreme ce *berrueco*, *borruco* și *berrocal* mai înseamnă, în ordine, „peñasco”, „pedrusco” și „peñascal”¹¹.

J. Corominas¹² consideră improbabilă etimologia oferită prin celticul **barros* „piatră”, acceptată, la un moment dat, pe urmele lui Brük (în „Wörter und Sachen”, VII, 1916, p. 166), cu mult mai plauzibile pîrîndu-i-se cele care fac să descindă întreaga familie de cuvinte fie din lat. *verruca*, atestat la Pliniu : „maculae et verrucae geminarum”, (H. V

⁵ *Ibidem*.

⁶ Edgar Papu, *loc. cit.*, p. 67.

⁷ Vincente Garcia da Diego, *Diccionario etimológico español e hispanico*, Madrid, 1954.

⁸ Josè Pedro Machado, *Diccionario da lingua portuguesa*, Lisboa, 1958 : „perla de formă neregulată”, „piatră înaltă și izolată deasupra unei văi sau a unei întinderi plane”. Pentru echivalentele portugheze *barro*, *barroca*, *barrocal*, *barroco*, ca și pentru utilizările lor în context, vezi și Antonio de Moraes Silva, *Diccionario da lingua portuguesa*, vol. I, Rio de Janeiro — Lisboa, 1890.

⁹ „Nodul al pietrelor”.

¹⁰ „Tumoare a irisului, stîncă înaltă de granit”.

¹¹ „Stîncă ascuțită”, „bloc de piatră necioplită”, „șanc ridicat”.

¹² *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. I, Berna, 1954.

XXXVII, 159) — de unde sensul iberic de „eminencia del terreno”¹³ (pentru *barrueco*, *berrueco* putându-se identifica și un sufix preromanic *-occiū.) —, fie din lat. *rocca*, la care s-ar fi putut adăuga prefixul celtic **ver-*, de unde și sensul de „rocaingente”¹⁴. O ultimă interpretare raportează întregul grup de cuvinte la un iberic *barro* „noroi, argilă”, plecând de la un sens al port. *barroca*, numai asemănător cu cuvintele în discuție, care are sensul de „tereno scabro e fangoso”¹⁵, fără ca prin aceasta problema „enigmei” etimologice a tuturor acestor cuvinte să se fi închis.

Varietatea opiniilor emise de-a lungul vremii în ceea ce privește etimologia este chiar deconcertantă. Astfel, în 1878, E. Littré lega, sub aspect etimologic, cuvintele *barroco*, *barrueco* și *berrueco* de termenul școlastic *baroco*, de care am pomenit mai sus, atunci când scria: „ces mots viennent sans doute de *baroco* (voy. ce mot), ancien terme de la scolastique”¹⁶, în vreme ce, în 1907, Ottorino Pianigiani, „sulla scorta del Diez”, sugera, în dicționarul său, și un posibil lat. *bis-rocca* „pietra storta (*bis* talvolta *dis*, partic. peggiorativa)”¹⁷, pe lângă la fel de posibilul lat. *verrūca*¹⁷, menționat încă din 1868 de Enciclopedia Larousse și reluat, în 1958, de însuși dicționarul Academiei spaniole¹⁸.

Doar pentru a arăta stabilitatea și coerența sferei lor de denotație în timp, în cele ce urmează ne vom servi de câteva exemple, alese din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și de la începutul celui următor, în care înțelesurile se dovedesc aproape aceleași cu cele moderne. Astfel, în 1563, portughezul Garcia da Orta, într-o carte tipărită la Goa, *Coloquios dos Simples e drogas da India*, col. 35, „Da Margarita”, vorbea despre: „Huns barrocos mal afeigoados e nao redondos, e com aguas mortas”¹⁹, pentru ca, peste aproape cincizeci de ani, într-un *Tesoro de la lengua castellana*, 1611, să se definească prin *barrueco* tot perla de formă neregulată, prin *berrueco* tot stinca de granit, iar prin *berrocal* tot „tierra áspera y llena de berruecos que son peñascales levandados en alto: y de allí entre las perlas ay unas mal proporcionadas y por la similitud las llamaron berruecos”²⁰. Oricât de disputate și de discutabile ar fi deci etimologiile propuse; în ceea ce privește sfera de denotație, lucrurile stau, atât sincronie cât și în timp, într-un mod cu totul diferit, semnificațiile dobândite de aceste cuvinte în toate limbile romanice vorbite în Peninsula Iberică

¹³ „Pete și neregularități ale formei pietrelor prețioase”, „proeminență a terenului”

¹⁴ „Piatră enormă”.

¹⁵ Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. I, Firenze, 1950, și, mai ales, Dante Olivieri, *Dizionario etimologico italiano concordato coi dialetti, le lingue straniere e la topo-onomastica*, Milano, 1961; „teren accidentat și plin de noroi”.

¹⁶ Émile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, vol. I, Paris, 1878.

¹⁷ Ottorino Pianigiani, *Vocabulario etimologico della lingua italiana*, Roma — Milano, 1907.

¹⁸ Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, vol. II, 1867, în care este pomenit și un obscur *bar-roca* (? !), dar și *baroco*: „mot appartenant à l'ancienne scolastique et dont la forme bizarre excite le rire”; *Diccionario de la lengua española*, Madrid, 1956.

¹⁹ Apud Victor-Lucien Tapié, *Barocul*, București, 1969, p. 11: „niște perle rău șlefuite, cu muchii și ape moarte” (în traducerea lui Alexandru Dușu).

²⁰ Apud Victor-Lucien Tapié, *op. cit.*, p. 11—12.: „*berrocal*, pământ sterp și plin de stinci, sub formă de șaucuri ridicate, și, de aici, între perle, cele rău proporționate, care prin analogie au fost numite *berruecos*” (în traducerea lui Alexandru Dușu).

dovedind o surprinzătoare congruență și unitate. Acest fapt devine cu atât mai important cu cât, în ceea ce privește problema posibilei pătrunderi a vreunui dintre aceste cuvinte — după cum se poate vedea, creații specific iberice — și în alte limbi europene, toate informațiile pe care le posedăm pînă acum converg în a exclude această posibilitate, cel puțin ca fenomen amplu. Singure dicționarele etimologice ale limbii franceze²¹ atestă pătrunderea unuia dintre ele. Dovada o furnizează un *Inventaire de Charles Quint*, din 1531, în care s-a descoperit sintagma *ajorffe baroque* (< port. *aljørfe barroco*), în care primul element denumește, tot printr-un împrumut lexical portughez, o anumită varietate de perle, deosebită ca formă și culoare — cuvînt cunoscut și în limba spaniolă sub forma *aljófar* —, iar cel de-al doilea îi califică adjectival lipsa de sfericitate, de unde și slaba valoare pe care o are sub aspect comercial.

Un al doilea cuvînt ce se cuvine a fi amintit într-o serie a omonimelor relative ce au putut sta la baza conceptului modern de baroc este lat. med. *baroco*²², desemnînd forma de memorizare a unuia din modurile figurilor scolastice de raționament (din cele nouăsprezece care erau recunoscute ca legitime), în speță numele celui de-al patrulea mod al figurii a doua²³.

Din punctul de vedere al circulației europene, încă de la bun început lat. med. *baroco* s-a bucurat de o răspîndire foarte mare, datorită în primul rînd faptului că aparținea scolasticii; raționamentul fiind studiat în întreg Occidentul. În această accepție peiorativă el apare la sfîntul Bernardine (1380—1444), la Erasmus din Rotterdam (1469—1536), la Juan Luis Vives (1492—1540), nu numai în criticile sale făcute retoricii, din *In pseudodialecticos*, 1519, la Rabelais (1495—1553), la Montaigne (1533—1592), de cele mai multe ori față de el manifestîndu-se o atitudine ironică, semnalată și de faimosul Arnauld (1612—1694), care, în prefața *Logicii* de la Port-Royal, scrie că: „On n'a pas cru devoir s'arrêter au degoût de quelques personnes... qui font des railleries assez froides sur *baroco* et *baralipton*”²⁴ (o altă figură silogistică, înrudită cu *baroco*).

²¹ Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1954; Oscar Bloch și W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1960; Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964.

²² În Franța el este propus ca etimologie încă de Enciclopedia Larousse din 1867 (vezi, în acest sens, nota 18), pentru ca în Italia să fie studiat, într-un context similar, încă din 1907, de Ottorino Pianigiani, indicații prețioase dînd, în ceea ce privește sensul său general, Vidossi, încă din 1908 (în „Archivio glottologico italiano”, XXXV, 1908, p. 71—72), după cum ne informează J. Corominas. Vechimea propunerilor făcute de lingviști în ceea ce privește o posibilă etimologie prin lat. med. *baroco* este, în consecință, mai mare decît aceea a teoreticienilor artei, primul care aderă la un asemenea punct de vedere fiind, după cit se pare, Karl Borinski, în *Die Antike in Poetik und Kunsttheorie*, vol. I, Leipzig, 1914, p. 119, 303 (apud René Wellek, *Conceptele criticii*, București, 1970, p. 72).

²³ Carlo Calcaterra, *La diffusa del sillogismo e la svogliatura del secolo*, în *Il Parnaso in rivolta. Barocco e antibarocco nella poesia italiana*, Milano, 1940, *passim*.

²⁴ Apud Pierre Larousse, *op. cit.*, s.v. *baralipton*. Vezi, în aceeași ordine de idei, și Adriana Mițescu, *art. cit.*, p. 599; Adrian Marino, *op. cit.*, p. 245; Benedetto Croce, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală. Teorie și istorie*, București, 1971, p. 480—481; Cornelia Comorovski, *Literatura Umanismului și Renașterii, ilustrată cu texte*, vol. III, București, 1972, p. 18.

Integrată într-un adevărat curent antiscolastic, atitudinea ironică față de *baroco*, care apare și în Italia, de la Annibal Caro (1507—1566) la Magalotti (1647—1712), unde cuvântul fusese inclus și în dicționarul Academiei „della Crusca”; se transformă progresiv, în întreaga Europă, într-o negație hotărâtă a tuturor schemelor de judecată prin care, cum spune Montaigne, „nu ne muncim decît să ne încărcăm mintea, iar înțelegerea și cugetarea le lăsăm goale”²⁵. Ceva mai târziu ea apare și la Pascal (1623—1662) ori Molière (1622—1673) — e adevărat, în legătură cu alte nume ale schemelor de memorizare decît *baroco* —, atunci cînd cel dintîi afirmă, în *Ésprit géométrique*, că: „Ce n'est *barbara* et *baralipton* qui forment le raisonnement”²⁶, iar cel de-al doilea pune în gura unuia din personajele sale o replică de genul: „— Je vous prouverai en toute rencontre, et par arguments *in barbara*, que vous n'êtes qu'une pécore”²⁷.

În afară de ibericele *barroco*, *barrueco*, *berrueco*, din care unul a trecut, ca termen de orfevrărie, prin port. *barroco*, și în limba franceză, și dincolo de utilizările peiorative ale lat. med. *baroco*, în mai toate limbile romanice occidentale, la același nivel al limbii scrise sau vorbite circulau, în aceeași perioadă, premergătoare primelor utilizări ale termenului figurat pe plan european, doar un număr restrîns de alte omonime, și acestea — fapt foarte important — fără a depăși teritoriul italian. Doar pentru a întregi lista, ele sînt: *barocchio*, *barocchio* „fraudă comercială”²⁸, acel *balocco* despre care vorbește Victor-Lucien Tapié²⁹, ori numele propriu al pictorului Federigo Barocci (1528—1612)³⁰.

3. La care din aceste cuvinte s-a gîndit așadar Saint-Simon atunci cînd, referindu-se la anul 1711, transcria în *Mémoires* sale următoarele cuvinte, folosind, pare-se pentru întîia oară în lume, un termen *baroc* în sens figurat: „Il était bien *baroque* de faire succéder l'abbé Bignon à M. de Tonnerre”³¹?

La prima vedere răspunsul ar putea părea cît se poate de simplu, mai ales dacă ținem cont de construcția gramaticală a textului în care apare acest prim sens figurat, prin raportare la circumstanțele în care cuvintele de mai sus erau cunoscute și circulau în epocă. Saint-Simon ar fi folosit deci adjectivul *baroque*, semnalat încă din 1531 în sintagma

²⁵ Montaigne, *Essays*, vol. I, București, 1966, p. 128.

²⁶ Pascal, *Oeuvres*, Paris, f.a. (apud Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, vol. I, Paris, 1966); alte observații, referitoare la Pascal, cu al său „l'ésprit de géométrie et l'ésprit de finesse”, la Rodica Ciocan-Ivănescu, *Cîteva observații metodologice în legătură cu istoricul barocului*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXIII, 1972, p. 104 și nota 8.

²⁷ Apud Pierre Larousse, *op. cit.*, s.v. *baralipton*.

²⁸ Franco Venturi, *La parola barocchio*, în „Rivista storica italiana”, LXXI, 1959, p. 128—130, titlu reprodus greșit de Adrian Marino, în forma *La Parola barocchio*, în *op. cit.*, p. 814. După Otto Kurz însă, *Barocco: storia di un concetto*, în *Barocco europeo e barocco veneziano*, Venezia, 1962, p. 15—33: „già nel 1920 Karl Woermann aveva proposto la stessa etimologia” (p. 17).

²⁹ *Op. cit.*, p. 14; „neghiobie” (în traducerea lui Alexandru Dușu).

³⁰ Otto Kurz, *art. cit.*, p. 18. După cum ne informează același autor, etimologia prin numele pictorului Federigo Barocci apare în toate dicționarele etimologice ale limbii germane semnate de F. Kluge, pînă la cel din 1957, inclusiv.

³¹ Saint-Simon, *Memoires*, vol. II, Paris, f.a., p. 438; apud Paul Robert, *op. cit.*, s.v. *Baroque*.

ajorfe baroque, deoarece el era singurul cuvînt pe care limba franceză îl cunoștea în această formă. Mai mult, utilizarea sa adverbială nu pune nici un fel de probleme, adverbializarea adjectivelor fiind un fenomen destul de frecvent nu numai în limba franceză, ci și în alte limbi române.

Dacă privim însă lucrurile prin prisma sensului adverbializării, lucrurile se complică, în primul rînd pentru că e vorba de calificarea unui *mod de a proceda*, resimțit, așa cum spune Victor Lucien Tapié, ca bazîndu-se pe o „*idée* stranie și cu urmări neplăcute”³². Cu atît mai important devine acest lucru cu cît numărul sensurilor adjectivului francez nu poate fi mărit în mod arbitrar, prin presupusa acțiune „catalizatoare” a acelor sensuri care, în limba sau în limbile de origine, sugerau permanent o anumită direcție a procesului de extensiune semantică, respectiv de la *barroco* „penedo alto e isolado...” către „*pérola irregular*” și, eventual, mai departe. În afara semnificațiilor propriu-zise, cele de „neregulat” (ca sfericitate), „inegal” (ca formă canonică) și „inferior” (din punct de vedere calitativ), termenul de orfevrărie francez, utilizat doar într-un limbaj specific, de tip tehnic, nu a putut avea deci și alte înțelesuri „latente”, ascunse în semantismul aceluiași cuvînt, realitate dovedită și de faptul că și în celelalte două-trei atestări ale cuvîntului, de dinainte de 1711, dintre care cea de-a doua în 1599, el nu manifestă nici o tendință de schimbare a semnificației inițiale, menținîndu-se strîns legat de domeniul specific în care se întrebuițase de la început³³.

Or, înlocuirea neașteptată și surprinzătoare în funcție a abatelui Bignon cu domnul de Tonnerre nu este decît consecința unui mod de a judeca, bazat pe o deducție logică, stranie din punctul de vedere al *bunului simț*, cel puțin exact în aceeași măsură în care era și un raționament „in baroco”, ironizat în primul rînd pentru că, așa cum arată un dicționar modern de termeni filozofici, printr-o reordonare a elementelor sale ca silogism — prin transpunere în *barbara* — se dovedește absurd, negîndu-și atît premisele cît și concluziile³⁴.

Avînd în vedere această situație, ni se pare mult mai firesc a raporta, cel puțin pe plan semantic, această primă construcție figurată dezvoltată pe teren francez nu la termenul de proveniență iberică, cu un conținut concret și cu o circulație încă restrînsă, ci, dimpotrivă, la sfera abstractă a silogismului, resimțit ca artificios și pedant, în cele din urmă bizar, de mai toți învățații vremii. Doar în acest fel ne putem explica de ce Chateaubriand (1768—1814) scria că: „Les Anglais et les Allemands ont, de nos gens de lettres, les notions les plus baroques”, de ce Grimm (1723—1806) putea afirma că: „Il est difficile de jeter du pathétique sur un sujet baroque”, nemaivorbind de Diderot (1713—1784), care, pur și simplu, afirmă că: „Il est vrai que vous êtes un peu baroque”³⁵.

³² Victor-Lucien Tapié, *op. cit.*, p. 12.

³³ J. Corominas, *op. cit.*; s.v. *Barroco*. Dealtfel, R. Grandsaignes d'Hauterive, *Dictionnaire de l'ancien français. Moyen Age et Renaissance*, Paris, 1947, nici nu-l cuprinde în lista de cuvinte, deși dicționarul e conceput pentru a ilustra caracterul specific al limbii franceze: „à peine altéré au début du XVIIe siècle” (*Préface*).

³⁴ Raymond Saint-Jean, *Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris, 1962.

³⁵ Apud Pierre Larousse, *op. cit.*

Oricît ar numi Victor-Lucien Tapié acest tip de interpretări drept „subtilități probabil”, latura preponderent abstractă sub care este resimțit, încă de la Saint-Simon, sensul metaforic al cuvîntului impune degajarea unor astfel de concluzii, imposibile însă în afara depășirii celor două obiecții de fond ce se pot face din punct de vedere lingvistic și care constau din : a) lipsa de adaptare a numelui silogismului scolastic la normele de pronunție ale limbii franceze și b) caracterul substantival pe care îl păstrează acesta, de unde și imposibilitatea adverbializării.

În acest scop trebuie să ne întoarcem la textele și la dicționarele unei epoci mai apropiate de începutul secolului al XVIII-lea. După cum se știe destul de bine, primul dicționar al limbii franceze, cel al lui Furetière, din 1690, nu cuprinde în lista de cuvinte lat. med. *baroco*, situație ce se repetă și în primele două ediții din *Dictionnaire de l'Académie française*, din 1694 și, respectiv, 1718, în toate acestea apărînd numai *baroque*, termen de orfevrărie. Oricît de ciudat ar părea, de aici nu se poate trage însă concluzia că, dintre cele două cuvinte, *baroque* s-ar fi bucurat de o circulație mai întinsă în acea perioadă, tot așa cum respectiva situație nu ne spune nimic despre filiația primului sens figurat dintr-un cuvînt sau din altul. După cum vom încerca să arătăm, vina o poartă însuși statutul neprecizat al cuvîntului *baroco* în limba franceză. În primul rînd, deși pe seama lui s-au făcut numeroase glume (Arnauld, el nu avea un sens, fiind o formulă de memorizare ; în afara faptului că trimitea la o construcție determinată a raționamentului el nu însemna nimic. În al doilea rînd, el nu se putea adapta la pronunția limbii franceze fără a-și schimba forma, în care era cuprins de fapt însuși rostul existenței sale. Acest lucru nu s-a petrecut în limba italiană, unde clasa adjectivelor cu desinența -o l-a asimilat rapid, după o primă fază în care se folosiseră și ca substantiv, fără a-și schimba nici atunci forma, din moment ce există și o clasă a substantivelor în -o. Imposibilitatea de a-și modifica forma, așa cum cerea spiritul limbii, ca și lipsa unui sens precizat — pe care gramatica italiană a învins-o — i-au creat un statut aparte, aproape de cel al numelor proprii, așa cum au azi în limba română construcții ca *uremoas, iatece*, și l-au exclus automat din lista de cuvinte a dicționarelor ³⁶.

Ceea ce s-a petrecut ulterior ne-o demonstrează însă apariția, în ediția a III-a a dicționarului Academiei franceze, din 1740, a sensurilor figurate de „neregulat, bizar, inegal”, exemplificate printr-un „spirit baroc, o expresie barocă, o figură barocă” pentru adjectivul *baroque*, ceea ce înseamnă deci că dicționarele erau și atunci destul de prompte în a semnală apariția sensurilor noi ale cuvintelor. În realitate, însă, *baroco* a devenit *baroque*, fie tot așa cum în 1531 *barroco* s-a transformat în *baroque*, fie ca rezultat al unei confuzii accidentale, în urma căreia a

³⁶ Acesta este, dealtfel, și motivul pentru care însăși prezența sa în faimosul dicționar al academiilor „della Crusca” nu poate constitui o dovadă convingătoare în favoarea unui uz italian mai intens, cu atît mai puțin a unei concluzii de genul următor : „Questo termine nella sua accezione logica era noto in tutto il mondo ma non faceva parte del linguaggio comune tranne in Italia” (Otto Kurz, *Barocco : storia di una parola*, în „Lettere italiane”, XII, 1962, p. 434 ; apud Manfred Brauneck, *Deutsche Literatur des 17. Jahrhunderts — Revision eines Epochenbildes. Ein Forschungsbericht 1945—1970*, în „Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte”, XXXV, 1971, nr. 1, p. 391).

apărut o utilizare figurată a celui de-al doilea cuvânt. Accidentul lingvistic a creat aşadar un spaţiu semantic, realitatea complexă a acestui proces putînd fi perfect ilustrată de felul în care este explicată etimologia noului cuvînt — pentru că este vorba cu adevărat de un cuvînt nou — în *Supplimentul Enciclopediei* din 1776, unde, în urma articolului în care Jean Jacques Rousseau defineşte un baroc în muzică (evident, folosindu-se de aceeaşi formă *baroque*), urmează o notă nesemnată în care se indică etimologia prin numele inventat de logicienii scolastici.

Iar faptul că extensiunea asupra artei se datorează şi ea în primul rînd utilizării metaforice a valorii acreditate prin uz despre termenul de provenienţă scolastică se poate vedea cît se poate de clar din felul în care aplică Jean Jacques Rousseau termenul în muzică, vizînd în primul rînd bizareria acesteia: „o muzică barocă este aceea a cărei armonie e confuză, încărcată de modulaţii şi disonanţe”³⁷, formulare reluată cuvînt cu cuvînt peste doi ani, în 1778, în *Dictionnaire de la musique*³⁸.

4. În concluzie, după cum am încercat să arătăm pînă acum, la începutul secolului al XVIII-lea impresia de bizar pe care o producea numele gol de conţinut creat pentru memorarea unui tip de silogism, bizar la rîndul lui pentru că se contrazicea, în termeni, a realizat un transfer semantic, de tip metaforic, convergent în forma *baroque*, indiferent dacă a fost însoţit sau nu de adaptarea complexului sonor la pronunţia limbii franceze ori dacă a fost vorba doar de o confuzie, de un accident. Ceea ce la început putea fi însă doar ca idee, procedeu ori atitudine abstractă „baroc” a putut deveni, aproape imediat, „baroc” (adică bizar) şi ca dimensiune plastică, senzorială, în situaţia în care aspectul „neregulat”, „inegal” al unui obiect ori al unei opere de artă sugera o altă bizarerie, pentru multă vreme asociată ideii de „inferior”, sub aspect calitativ.

Aşa a fost folosit noul cuvînt de Charles de Brosses, atunci cînd proasta calitate a bijuteriilor ieşite din atelierelor unor bijutieri francezi

³⁷ Cu toate acestea, după cum arată cercetările mai noi, nu J. J. Rousseau este cel ce a folosit cel dintîi cuvîntul în legătură cu arta, deşi, încă din 1755, în *Lettres sur la musique française*, el vorbea despre o muzică italiană „bizară şi barocă”. După Bruno Migliorini (în *Etimologia e storia del termine barocco*, în *Manierismo, Barocco, Rococo. Convegno internazionale*, Roma, 21-24 Aprile 1960, Roma, 1962, p. 39-49) el este Charles de Brosses, care, în urma unei călătorii în Italia, scrie într-o scrisoare că „dacă podoabele noastre devin baroc de ultimă speţă . . . nu pretind să vin cu scuze pentru acest baroc ridicul” (apud J. Philippe Minguet, *Barocul înaintea barocului*, în *Estetica rococoului*, Bucureşti, 1973, p. 30), lui urmîndu-i un anume Laugier, care, în *Essai sur l'architecture*, Paris, 1751, p. 204, califică turnurile gotice din Strassbourg drept „ornamente baroce”, intrucît nu sînt frumos desenate (apud *ibidem*). Primul care şi defineşte însă un baroc al picturii este A. J. Pernetty, în *Dictionnaire portatif de peinture, sculpture et gravure*, Paris, 1757, p. 24, pentru el barocul înseamnă „tutto ciò che segue non le norme della proporzione ma il capriccio dell'artista” (Otto Kurz, *Barocco: storia di un concetto*, p. 20). A se observa utilizarea substantivală a cuvîntului la Charles de Brosses, greu de explicat prin adverb sau adjectiv.

³⁸ Ea este, dealtfel, şi formularea cea mai cunoscută în epocă.

li părea de „un baroc de ultimă speță”³⁹, din moment ce, după cum afirmă Otto Kurz, în această primă perioadă: „qualsiasi cosa, strana, bizzara o irregolare può essere ed è stata chiamata barocca”⁴⁰; așa a fost folosit de Quatremère de Quincy atunci când, în *L'Encyclopédie méthodique*, din 1788, definea un baroc arhitectural în arta italiană, judecînd-o din perspectivă neoclasică și folosind aproape aceleași calificative utilizate încă din 1740 pentru unele construcții romane⁴¹; așa a fost el folosit apoi de călătorul J. J. de Lalande, care făcea, încă din 1767 și, respectiv, 1769, unele observații despre noua arhitectură sudică și considera că se bazează pe „une idées baroque” ori că produce, pur și simplu, „des choses baroques”⁴².

În altă ordine de idei, el n-a fost transmis germanilor de italieni, așa cum bănuiește Victor-Lucien Tapié⁴³, din moment ce primul italian care a folosit noua accepție este Francesco Milizia⁴⁴, care, în 1797, nu face decît să traducă definiția dată de Quatremère de Quincy barocului arhitectural, grefînd noul sens pe numele silogismului. Iar în Germania, unde este adus din Franța, continuă să fie scris *cu aceeași grafie franceză* pînă în 1813, pentru a sugera fie un „gust baroc” (1759), fie o „idee barocă” (Wieland, 1794), fie un „mod de a proceda baroc” (1813), pe care nici perla de formă neregulată, nici numele silogismului nu-l sugerau⁴⁵. În perimetrul iberic însă, unde exista o mare familie de cuvinte ce putea într-adevăr dezvolta sensul de „bizar”, ca o componentă comună semantismului ei „latent”, noul sens se grefează pe *barroco*.

După cum se poate vedea cu ușurință, suportul material pe care s-au reclădit sensurile noului cuvînt — în cazul în care el n-a fost împrumutat ca atare, cum este situația Germaniei și a Angliei, unde și azi se păstrează grafia franceză — este, în cele două arii de cultură, cu totul diferit, fapt ce constituie nu numai un argument în plus în favoarea tezei noastre, dar și exclude orice posibilitate de interpretare etimologică prin recurgerea la circulația motivelor marine ale stilului manuelin, cîtă vreme înțelesurile noi nu s-au format în Peninsula Iberică și nici nu au fost determinate de sugestia prezenței lor în arhitectură.

³⁹ Vezi, în acest sens, și nota 37. Ideea nu este, desigur, cu totul nouă, încă din 1954 J. Corominas susținînd, în dicționarul său, că: „me parece segura la amalgama de las dos palabras en frances”, de unde noua accepție „paso al español y, como indica Tommaseo, al italiano, donde no existe la ac. general”. Chiar și față de un asemenea punct de vedere însă, avantajele unui mod nou de a pune problema ni se par cît se poate de evidente: privînd-o strict ca pe o chestiune de semantică istorică, *putem degaja chiar și sensurile nou dobîndite*, nu numai să intuim realitatea unui proces ce se dovedește foarte complex. El nu s-a petrecut, așadar, „quasi per logica estensione”, întrucît „nell'antiperipateticismo cinquecentesco e secentesco un modo dello spirito... confondeva il falso col vero” (Carlo Calcaterra, *Il problema del Barocco, in Problemi e orientamenti di lingua e di letteratura italiana*, vol. III, Milano, 1949, p. 407), oricît ar fi scris Annibal Caro în *Apologia* sa că: „barocco = barbara e tutti gli altri suoi pari sono zugh!” (apud *Vocabolario della lingua italiana*, vol. I, Milano, 1941), și nici nu e rezultatul „confluenței” a două cuvinte, etimologia prin *barroco* fiind corectă „dar nu pentru substantivul italian, ci pentru adjectivul francez” (René Wellek, *Conceptele criticii*, p. 120).

⁴⁰ Otto Kurz, *op. cit.*, p. 19.

⁴¹ Vezi, în acest sens, și Adriana Miteșcu, *art. cit.*, p. 599.

⁴² Otto Kurz, *op. cit.*, p. 21.

⁴³ Victor-Lucien Tapié, *Barocul*, p. 13.

⁴⁴ Otto Kurz, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 19–20.

Criza actuală a conceptului de baroc poate fi aşadar depăşită, cel puţin în măsura în care ea e determinată de „enigma” etimologică a cuvintului. Iar şansa sa culturală este tocmai aceea de a fi putut şi de a mai putea întruni două componente semantice care se adresează intuiţiei directe („neregulat”, „inegal”), alături de un factor de evaluare calitativă („bizar”), prin care cele dintâi se justifică şi se explică, într-o sferă de denominaţie extrem de largă.

Noiembrie 1978

*Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21*

FORMAȚII EXPRESIVE

DE

VALENTINA ȘERBAN

În *Dicționarul limbii române* (DLR), litera T (în manuscris), este înregistrat cuvântul *toltoasă*, cu varianta *doldoașă* (CONV. LIT. LIV, 363)¹ și cu sensurile: (prin Oltenia și Muntenia) „mototol, ghemotoc” (*Namul de buceea din spate... i se tot topise, de-ajunsese o biată toltoasă*. CONV. LIT. LI, 213; *Două oftări se surpau pe dată din toltoasa boccelor*. KLOPȘTOCK, F. 202); „boccea” (*La urmă ieșim din sat, bag pălăria în toltoasă și fișt, mă proțăpesc iar pe loitrar*. ALAS 19 V 1929, 4/2, SCL 1977, 187). Cu același înțeles este inclus și *tomoasă*: *Cum umblam așa, văz o tomoasă neagră... portofelul ăsta cu bani*. BRĂTESCU-VOINEȘTI, în SCL 1977, 188, cu varianta *tomoască*, circulând prin vestul Munteniei (SCRIBAN, D.). La ambele cuvinte se menționează: „etimologia necunoscută”.

Dintre dicționarele limbii române doar cel al lui A. Scriban înserează pe *toltoasă* (și *doldoașă*), ca variante ale cuvântului *colcotoasă* „ghemotoc motilcă”, acesta din urmă socotit de autor o variantă din *corcodușă*.

Întrucît există și alte cuvinte asemănătoare atît ca sens cît și ca formă cu cele de mai sus, vom prezenta în cele ce urmează și situația acestora.

Cocoloașă, după *Dicționarul Academiei* (DA), o formă refăcută din pluralul *cocoloașe* (de la *cocoloș*), este atestată de acesta la *cocoloș* cu sensul de bază „ghemotoc, boț, mototol”: *Căzu ca o cocoloașă la marginea șanțului*. SLAVICI, N. II, 235. *Cocoloș* poartă indicația etimologică de cuvînt onomatopeic și este derivat dintr-o tulpină *coc(o)-*, „glob, [obiect] rotund”, trimițînd la Schuchardt, „Zeitschrift”, XXVI, 321.

Aceleași caracteristici le prezintă *cocoașă* și *gogoasă*, mai ales sub aspect formal. O legătură între ele a fost menționată de altfel și de unele dicționare: DA îl consideră pe *cocoașă* variantă a lui *gogoasă*, precizînd apoi la *gogoasă* că este înrudit de aproape cu tulpina *coc-* din cuvintele *cocoașă*, *cocoloș*. În dicționarul său, A. Scriban stabilește de asemenea o relație între aceste cuvinte, făcînd trimitere de la unul la altul. Dintre dicționarele mai noi, DM indică la *cocoașă*: v. *gogoasă*, iar la *gogoasă* nu se face nici o mențiune. În DEX se trimite prin cf. de la unul la altul.

Ceea ce se reține însă pentru această categorie de cuvinte, precum și pentru cea a familiei din care ele fac parte (*cocă*, *cocoli*, *cocoloși*; *gogoloș*, *gogonat*, *gogoneț* etc.), este faptul că în componența lor se găsește tulpina

¹ Am utilizat siglele DLR.

coc- (*gog-*), semnalată, după cum spuneam mai sus, de Schuchardt. Ea există și în unele forme romanice (it. *coccola* „boabă”, *coccoli* „plăcintă în formă de gogoasă”, fr. *cocoon* „gogoasa viermelui de mătase” etc.), dar și în alte limbi (alb. *gogosh*, *gogoshë*² „gogoasă de mătase”). O particularitate comună a acestor formații este și aceea că toate au la baza sensului lor ideea de „rotund, mototolit”⁴.

Th. Capidan³, ocupându-se de etimologia cuvântului *gogoasă*, observa pentru o parte din derivate detașarea unui așa-zis sufix *-oș* (ex. *boboloș*, *cocoloș*), la care se pot adăuga, desigur, și formațiile feminine în *-oașă*.

Prin analogie cu formele de mai sus, credem că avem de-a face cu o dezvoltare similară și când e vorba de alte cuvinte, care la noi sînt tratate drept împrumuturi din alte limbi. Amintim aici pe *motoașcă* cu variantele *motoșcă*, *motroașcă*, *moșoașcă*, *moștoacă* și cu sensurile: „scul sau ghem făcut din fire textile; smoc (de lînă, de păr); legătură făcută dintr-o bucată de pînză, o hasma în care se leagă, se țin sau se transportă obiecte mărunte; cocoloș de piine”, considerat ca provenind din ucr. *momouka*. Adăugăm la variantele citate și pe *motroașă*, pe care am găsit-o înregistrată la UDRĂSCU, GL⁴. Și aceste forme redau imaginea unui obiect mototolit, boțit; cf. și *mototol*, *mototoli* (verbul considerat de DLR „probabil formație onomatopeică”), *motoșană* (prin Transilvania) „mănușchi, șomoioș” (*O „motoșană”, un „foștomoc” sau o motoașcă făcută din scoarță de cireș... amestecată cu puține paie*. VICIU, GL.), *motoșină* (regional) „smoc (de fire de păr)” (*Am rămas c-o motoșină de păr în mînă*. Com. din LOMAN—SEBEȘ), „mănușchi, șomoioș (de paie)” (*Cei de pe deal fac motoșini de paie, le pun vite, le aprind*. MARIAN, S.R. II, 287), „legătură făcută dintr-o bucată de pînză în care se transportă obiecte mărunte, motoașcă” (LEXIC REG. 46), *motramă* (prin Moldova) „ghem, ghemotoc făcut din zdrențe” (I. CR. II, 277), menționate în DLR cu „etimologia necunoscută”. S-ar putea ca și în cazul acestora să presupunem prezența unui radical *mot-* din care s-au format cuvinte atît în românește, cît și în alte limbi (cf. scr. *motati*, ceh. *motati*, magh. *motollál* „a depăna; a încurca, a înclăi”). Pentru faptul că, în afară de *motoașcă*, nu s-a găsit nici unuia dintre cuvintele citate un corespondent străin, înclinăm să admitem părerea după care la originea acestora sînt formațiile de bază de tipul *coc-* (*gog-*), *mot-* la care s-au adăugat sufixe frecvente în limba română⁵.

În ce privește pe *toltoașă* (*doldoașă*), *tomoașă* (*tomoașcă*) ca și în alte forme înrudite, înregistrate în DLR (manuscris): *totoloș* (prin Moldova) „cocoloș” (CADE, ȘEZ. VII, 75, com. din HERECLEAN-ZALĂU), *totoli* (prin Bucovina și Maramureș) „a șifona, a mototoli” (LEXIC REG. 22, 115), acestea sînt cuvinte regionale cu circulație mai redusă. Ele s-au născut printr-un proces de analogie cu formele mai vechi și mai răspindite, cunoscute vorbitorilor limbii române, amintite mai sus, la care s-ar putea

² Th. Capidan, în DR, VII, 1931—1933, 129—130.

³ *Ibidem*.

⁴ Tot la UDRĂSCU, GL. cf. și *boldoașă* „legătură cu mărunțișuri, boccea”: *Și-a lua boldoașă și a plecat*.

⁵ Pentru forme similare de la alte rădăcini (ex. *botologi*, *bodologi*, *hodologi*, *coștoloci*), cf. Elena Comșulea, *Termeni pentru ctnepa prelucrată*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 70.

adăuga și altele: *cocoli* (*gogoli*), *corconi* (*corcoli*) „a cocoloși” — *totoli*; *gomoloț* (variantă la *gălămoz*) „boț, cocoloș” — *totoloț*. Cît privește formula etimologică pentru această categorie de substantive ni se pare mai potrivită cea de „formație expresivă”⁶ și nu „onomatopeică”, întrucît creațiile respective nu corespund definiției acestui termen. Ele nu imită nicidecum sunete sau zgomote din natură, ci evocă prin numele lor imaginea obiectului pe care îl denumesc, aceea de „rotund, boțit, mototolit”. Astfel de forme mai există în limba română (*șomoiog*, *șomolțoc*, *foștomoc*, *ghemotoc*; *fofolog*, *motolog*), termenii discutați de noi fiind exemple în același sens.

Martie 1979

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁶ Formulare introdusă în DLR; cf. și Alejandro Cloranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, La Laguna, 1958, care folosește termenul de „creación expresiva”.

TOPONIME PROVENITE DE LA APELATIVE
PENTRU NOȚIUNEA 'DEPREȘIUNE, GROAPĂ,
VĂGĂUNĂ' (II)*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

CORUBĂ, CORUGĂ. *Coruba*, teren la limita hotarelor Găureni și Zagra BN: „c o r u b ă, c o v a t ă în pantă” (Găureni), „rîpă cu pădure” (Zagra); *Corubă* (Rădmănești TM); *Corugă*, „loc pe unde se coboară lemne” (Rucăr AG); *Coruga Cănelii*, „c o r u g ă, p a d i n ă pe unde se poate cobori...” II, „gol printre colți; poți urca pe acest gol și cu oi” IV, *Coruga Florichii*, „pe ea se coboară la Gruiu Mirlui” II, „e către [localitatea] Sătic” IV și *Coruga Speretii* [sic !], „spintecătură pe unde se poate cobori” II (Ciocan AG): *corubă*¹ ‘adîncitură, groapă’ (Găureni BN), *corugă* ‘hoancă’ (Mărgineni BV), „gaură cu iarbă înconjurată de piatră peste tot” (Zărnești BV), „padină” II (Ciocan AG), sensuri neînregistrate de dicționare, dezvoltate prin metaforă de la *corugă* ‘(Bran, Muscel) tavă făcută din coajă de brad, pe care baciul ține mămăliga, lingura, sarea’ (DA, s.v. *coroagă*), ‘polonic’ (Bocșa SJ: ALR II, s.n., vol. IV, h. 1047, punctul 279), *cîrugă* ‘tigvă’ (Voineasa VL: NALR-Olt., vol. III, h. 475, punctul 902).

COROBAIE, SCOREBAIE, „*Corobaia* îi ca on valău, o groapă” V, „îi ca o tarniță, șauă” [*], „îi ca on părău, da sec” [**] (Răchitele CJ); *Corobaia* [cîrobaia] Sacoșu Mare TM: NALR-Banat, vol. I, ms.), *Scorebaie*, „nume dat unei văi cu maluri foarte repezi a unui torent care trece printr-o margine a orașului Pitești” (DA, s.v. *corobaie*): (s) *corobaie* ‘(Oltenia) vale adîncă, hodoșină, scochină, văgăună’ (DA). Pentru DA, *corobaie*, care mai are și sensul ‘(Banat) scorbură; trunchi de copac găunos; (Gorj) scorbură de copac’, este „înrudit cu

* Fragment din comunicarea prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară în 18 septembrie 1977. Pentru dicționare și atlase am întrebuit prescurtările obișnuite. În plus, am folosit MDGR = *Marele dicționar geografic al României*, vol. I–V, București, 1898–1902. Simbolurile pentru județe sînt: AB = Alba, AG = Argeș, BN = Bistrița – Năsăud, BT = Botoșani, BV = Brașov, CJ = Cluj, GJ = Gorj, MM = Maramureș, MS = Mureș, OT = Olt, TM = Timiș, SJ = Sălaj, SB = Sibiu, VS = Vaslui, VL = Vâlcea. Dacă într-o localitate au fost anchetați mai mulți informatori, răspunsurile primite de la cei principali sînt notate prin I, II etc., iar cele primite de la cei ocazionali prin [*], [**] etc. Explicațiile informatorilor sînt reproduse literarizat, între ghilimele.

¹ Din Coșbuc BN, localitate apropiată de Găureni, Zagra, a fost comunicat, de către un informator originar din altă parte, cu sensul ‘locul plan de pe virful unui munte’ (CHEST. IV, 87/264 a), care ni se pare suspect.

scorbură, corobană și coroagă, cf. bulg. *koruba* 'scorbură', sîrb. *koruba* 'jgheab'. Cf. scorbură, corobană".

Este un derivat românesc de la *corubă* cu *-aie*. Cf. *corhaie* < *corhă*, *hobaie* < *hoabă* (vezi *infra*) etc.

COROBANĂ. Corobană, „prelucă mare între niște păduri” (Valea Lupșii AB), „o mîncătură mare într-o stîncă; peșteră” (Scărișoara AB); Corobana, „corobană într-un virv de deal”. (Borleasa BN); Corobana, „coastă; e greu de coborît. pe ea” (Căianu Mare BN); Corobana, „viroagă” I, „groapă, un fel de așezătură” II (Ciceu-Poieni BN); Corobană, „groapă între dealuri” II, „văgăună, gropoai e” IV (Dobric BN); Corobană, „corobană, groapă” (Dumbrăvița BN); Corobană, „groapă păcătoasă” (Negriștești BN); Corobană, „adîncitură ca o lingură; e ocovată așezată pe pantă” I, „jgheaucă², jgheab la vale, ca o lingură pe pantă de deal” II (Perișor BN); Corobana, „jgheabă, groapă” I, „văgăună” II (Suplai BN); Corobana, „groapă, un pârâu afund” (Runcu Salvei BN); Corobană, depresiune (Lăpuș MM); Corobana, „pîriu; începe de pe Suharău [BT]” (MDGR, II, p. 663); Corobăni, „pășune comună cu delăsări; loc mai părăiat de apă, cu tufe” (Ciceu-Giurgești BN); Corobăni, „loc fain; e pantă puțină în el; e pădure” (Mireș BN); Corobăni(le), „gropi”, depresiuni (Sita BN) etc.; Corogana, „zăpod e” [*], „vale de exploatare [forestieră]” I (Hodac MS).

După cum reiese din exemplele citate, toponimul este mai frecvent în nord-estul Transilvaniei (BN). Tot aici circulă *corobánă* (pl. *corobăni*) cu sensul 'groapă, teren adîncit, văgăună' (Borleasa, Dumbrăvița, Spermezău BN etc.), neînregistrat de dicționare.

DA raportează pe *corobană* (Mol.) 1. trunchi de copac bortes înăuntru, copac bătrîn căzut la pămînt și boșturos (găunos) pe dinăuntru; 2. scorbură; spec. gaură în trunchiul unui copac, provenită din putrezirea unei crengi uscate' la *corobaie*, *coroagă* și *scorbură*. DM; DEX nu-i indică lui *corobană* ('reg.) scorbură de copac' etimologia.

După părerea noastră, *corobánă*, **corogánă* (cf. *Corogána*, nume menționat mai sus) au rezultat, prin asimilare, din **corubană*, **coruqană*, derivate românești de la *corubă*, *corugă* cu suf. *-ană*. Cf. *corhană* < *corhă*, *gropană* < *groapă* etc.

COROBĂȘTINĂ, „pantă, pășune cu movile” I, „pășune și arabil; începe de la drum așa la deal, o feție întinsă cu pășunat” II (Teleac MS); Corobaștină, „un fel de adîncitură mai largă” (Popteleac SJ): **corobaștină* 'adîncitură de teren', un derivat de la *corubă* cu suf. *-aștină*. Cf. „sinonimele” *Găuraștină*, teren arabil (Crăciunelu de Sus AB), și *Hodoabaștină*, „pășune între păduri; pe mijloc e on pârâu” (Domnești BN).

COROBINĂ, GOROBINĂ. Corobină sau Gorobină [corobd'ină II, gorobd'ină I], „poieniță spinoasă și pe lingă ea ceva huci, tufe” II, „pășune,

² Vezi articolul nostru din CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 39-44.

spini; o fost pădure de goron" I (Luminiș SJ); **Gorobină**, „loc înconjurat de pădure de trei părți; e o față înclinată" I, „loc drept, mai cu un pic de coastă; o fost goroni mulți pe timpuri" II (Măleni SJ); **Corobină**, „pământ frumos; o albie de teren, o vale" (Solomon SJ): **corobină* 'groapă, depresiune, teren în formă de albie' < *corubă* cu suf. -*ină*. Cf. *cotropină*³ < *cotroapă*, *gropină* < *groapă* etc. În variantele *Gorobină*, c-s-a sonorizat, probabil sub influența lui *goron*.

COVAIE. **Covaia** II sau **Covaia Mare** I, „pădină" I, „e înconjurată de colți" II (Dîmbovicioara AG); **Covaia**, „e mai adunată, ca un fel de troacă", în muntele Obîrșia din Bucegi III (Moieciu de Sus BV); **Covăile** I, II, [*], [**] sau **Covăile Pietricichii**, „văi urite care iese în vârful Pietrii Craiului; is mai multe pădini, covăi" I, „pădini lungi, de pășuna vitele mult" II, „văi adînci" [*], „vândolii, troci" [**] (Dîmbovicioara AG): *covăie* (pl. *covăi*) „padină" I (Dîmbovicioara AG), „loc adăpostit ca un părau; două laturi adunate așa ca o troacă" II, „vale așa mai adunată" III (Moieciu de Sus BV; *Padina Leurzii*, „are forma unei covăi" II). Apelativul, viu și în alte localități ale culoarului Bran-Rucăr, nu e atestat de dicționare.

Neștiind de existența lui, G. Giuglea și N. Orghidan⁴ au greșit încadrînd *Valea Covaia* (aceeași, se pare, cu cea menționată de noi din Dîmbovicioara) printre toponimele create de populația slavă.

COVATĂ. **Covata**, „rît; dincoace e deal, dincolo e deal; ea e o luncă" I, „e ca o covată între două dealuri" II, III (Hășmașu Ciceului BN); **Covata**, „groapă" I, „covată, hălăucă" III (Chiuiștei CJ); **Covata Oalii**, „e între două dîmburi" (Mintiu Gherlii CJ); **Covete**, „loc cu pădure; are și albiu terenul ăsta, gropi, albioare" (Mărgău, CJ); **Covăți** (Ieud MM); **Covăți**, „păraie așa, covăți..." (Hodac MS) etc.: *covată* 'teren adîncit în forma unei coveți, groapă, depresiune', sens neatestat de dicționare, notat de S. Pop în Mociu CJ (ALR I, 390/247, material nepublicat) și de noi în Budăcu de Sus BN (*Poiana Tătarului*, „covată"), Năsăud BN (*Bruhoia*, „covată faină și rît"), Nima Rîciului MS (*Groapa Leauărului*, „groapă în pădure, o covată frumoasă") etc.

COVĂȚEA, „locul e ca covățeaua" I, „loc cam așa ca și o albie" II (Cernuc SJ); **Covățele**, „finaț" (Sirbi MM).

CRINTĂ. **Crinta**, „poiană lungă, ca o crintă, largă și înaltă pînă sus; e ca o troacă mare, mare; acolo doar me oile sterpe și miei" I, „loc frumos, așezat" II (Drăguș BV) și **Crinta Babii** sau **La Crinta în Baba**, „loc ca o trocuță, ... ca o troacă" (Dejani BV), sînt toponime metaforice după *crintă* 'vas de lemn (în formă de albie) de care se servesc ciobanii cînd store zerul din caș' (DM), cuvînt folosit încă în Țara Oltului, unde se găsesc aceste toponime.

³ Vezi articolul nostru din CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 187.

⁴ Branul în lumina toponimiei, CL, IV, 1959, p. 131.

DUTINĂ. **Dutină**, „loc mai șes, teren arabil” (Avrig SB); **Dutina** Năvrăpoii, „t r o a c ă” II, „o părauță; îi o dutină, un părau” III (Turnu Roșu SB); **Dutină**, „poieniță; la vale se face un potec ce se bagă în riu; or fi băgat lemne pe acolo” I, „g r o p e a n ă” II (Sebeșu de Sus SB): *dutină* „văgăună” (Sebeșu de Jos SB), „așezătură” (Sebeșu de Sus), apelativ neînregistrat de dicționare. *Macu*, „dutină frumoasă, o înfundătură” (Boița SB).

GROTOAPĂ. **Grotoape**, „niște gropi, finaț și pășune” I, „g r o a p e; îi loc tare gropos” II (Glod SJ), presupune un apelativ **grotoapă* (pl. **grotoape*) ‘groapă, depresiune, teren adîncit’, o contaminare între *groapă* și *cotroapă* (*hotroapă*, *virtroapă*).

GROTOPINĂ. **Grotopine** [grotopt’îne I, II; grotopt’îmile I], „g r o p i” I, „p o n o a r e, g r o p i, f r ă m î n t ă t u r i, r u p t u r i” II (Peteritea MM): **grotopină* (pl. **grotopine*), un derivat de la **grotoapă* cu suf. -*ină*. Cf. *cotropină* < *cotroapă*, *gropină* < *groapă* etc.

HĂMOACĂ, HÎMOACĂ, HOMOACĂ. **Hămoacă**, „o fost o scurgere și apa o săpat de s-o făcut o g a u r ă; o rămas de apă un părau mai afund; h ă m o a c ă” III, „o scurgere” IV (Iași BV); **Hămoace** II, **Hămoci** III, **Homoace** III sau **Homoci** I, „așezătură cu finaț” I, „finație; se aduna apa și curgea pe ele” II, „loc lăsat un pic mai jos; probabil o fi curs pe acolo vreo apă” III (Luța BV); **Hîmoacă**, „teren jos, adîncit” (Voila BV); **Homoacă**, „pășunat, teren cu pajiste” (Hîrseni BV); **Homocă**, „g a u r ă; terenul în jur e drept și ea e mai joasă” (Gura Văii BV); **Homoacă**, „g ă v ă u n ă, loc de fin; teren homocios, mai mlăștinos” II, „părau mai mlăștinous...” III (Mărgineni BV): *hămoacă* „părau așa mai rău, de merge apa cu mare greutate” II (Copăcel BV); „g ă v ă u n ă” (Mîndra BV); „părau larg, lat” (Venetia de Sus; *Știuca* „e părau larg, lat; se cultivă pe el; o h ă m o a c ă”); *homoacă*; „loc ca un fel de plăiață neumblată și scufundată; o mers apa, o săpat și o rămas h o m o a c ă” (Berivoii Mari BV); „un fel de loc așa mai jos, mai strîmt” III (Copăcel BV); „g a u r ă mai lungă, de mergi pe ea” (Berivoii Mici BV), „h o d g h i n ă [hodoğină]” (Gura Văii BV). Am înregistrat formele de pl. *hămoci* (Iași, Mîndra), *homoci* (Mărgineni).

HOABĂ. În **Hoabe** I sau **Poiana Hoabelor** I, II, „g r o p i, h o a n e e; e locul și coastă și groapă; aci-i m o l d ă, aci-i coastă; e tot groponată” I, „h o p u r i, h o a b e” II și **Hula Hoabelor, Părau Hoabelor** (Sărata SB): *hoabă* ‘groapă, adîncitură de teren’ (Sărata). Cf. *hoagă*.

HOBAlE. **Hobaia**, „v a l e cu urme de sat” (Mătau⁵ AG); **Hobaia**, livadă (Godeni⁶ AG); **Hobaia**, „laz” (Grid BV); **Hobaie**, „șesc, mlăștină” (Mărgineni BV); **Hobăi**, „poieni; un fel de loc mai lăsat, ca o m o l d ă” (Șinca Nouă BV); **La Obaia lu Korjie** (Timpeni⁷, azi Movileni OT) etc.:

⁵ C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Cîmpulung, 1922, p. 104.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Mircea Tomescu, *Gratul din județul Olt*, in „Ethnos”, II, 1942—1943, fasc. 1—2, p. 106.

*hobaie*⁸ (pl. *hobăi*) 'vale prea mică și puțin adâncă, vale infundată, groapă între dealuri în formă de șa (cf. *hoancă*)' (DA), „loc ca o t r o a c ă în pantă” (Breaza BV), „teren sub forma unei t r o e i, semirotund” (Poarta BV), „un fel de ș c o a c ă prin pădure, care imediat se termină” (Pojorta BV). Nu știm din ce motive cuvântul (tot fără etimologie) apare în DM cu sensul 'ripă'.

Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 329), menționînd (după Șt. Pașca, *Supra- nume colective intercomunale*, în DR, VIII, 1934—1935, p. 209) porecla *Hoabe* (și *Hoage*) atribuită locuitorilor din (Netot, azi) Gura Văii BV de către cei din satele vecine, poreclă explicată de Șt. Pașca de la *hoagă* 'vultur pleșuv', adaugă în nota 16 că „aceeași temă par a avea” toponimele *Hobaia*, *Hobana*, *Hobăita*.

Considerăm că *hobaie* este un derivat de la *hoabă* 'groapă, adîncitură de teren' (vezi *supra*) cu suf. *-aie*.

HOBACĂ. *Hobaica*, adîncitură, infundătură într-un deal (Telești⁹ GJ); *Capul Obăicii* (Padina Matei¹⁰ CS); *Hobăiei* (Godinești GJ: comunicat Cornel Lăudat): **hobaică* (pl. **hobăici*), derivat de la *hobaie* cu suf. *-că*.

HOBANA, „pîriu” (Ciortolom VS: MDGR, III, p. 721). După Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 514) toponimul „ar putea fi același cu *Hobaia* (*-aie* a fost înlocuit prin *-ană*, fie sub influența sinonimului *gropană*, fie datorită asemănării semantice, căci cu ambele sufixe se pot forma augmentative)”. La baza toponimului presupunem apelativul **hobană*, un derivat de la *hoabă* cu suf. *-ană*.

Pentru *hoabă* > *hobaie*, *hobană*, cf. *corhă* > *corhaie*, *corhană*¹¹; *corubă* > *corobaie*, *corobană* (vezi *supra*).

SCOACĂ, **SCOC**, *Seoaca Cuciumegii*, „ș c o a c ă” și *Seoaca Fintinii*, „ș c o a c ă” (Breaza BV); *Seoaca Izvorului* (Pojorta BV); *Seoacele din Lespezi*, „ș c o a c e” (Scorei SB); *Seoaca Lărgă*, „nu-i izvor cu apă; e o ș c o c h i n ă, o dovîncă ca o t r o a c ă” (Sebeșu de Sus SB); *Seocu cu Cheia*, *Seocu Floroșilor* și *Seocu Urzicariului*, „ș c o c u r i, văgăuni” (Cimpu lu Neag HD); *Seocu Voichesii*, „hoagă de forma unui scoc” (Bărbătești VL: comunicat Ion Băluțoiu); *Seocurile*, „loc cam scocuit” II (Dilja Mare) etc.: *sco(a)c(ă)* 'adîncitură de teren în formă de scoc, igheab, uluc': „loc mai afund” (Arpașu de Jos BV), „loc ca o troacă” (Dejani BV), „loc strîmt, loc mai ascuns” (Șirnea BV), „groapă lungă” (Scorei SB). *Hoanca lu Molă*, „ș c o a c ă (de piatră) pe care se da lemnele” (Copăcel BV); *Hoanca*, „i n f u n d ă t u r ă, ș c o a c ă (fără apă) pe unde se dădea lemnele” (Sebeș BV); *Buruianu ă l Mic*, „hoancă, ș c o a c ă; se formează ca o vale” (Scorei SB).

Dicționarele nu atestă aceste apelative.

SCOCHINĂ. *Scochina*, „loc așezat într-on virv de deal” (Lisa BV); *Su Scochină* (Mărgineni BV); *Piscu cu Scochina* (Șercăița BV) etc.

⁸ Vezi și Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 514.

⁹ N. Bildea, *Observații asupra toponimiei satului Telești (jud. Gorj)*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 233.

¹⁰ Vasile Ioniță, *Glosar toponimic Caraș-Severin*, Reșița, 1972, p. 17.

¹¹ Vom trata aceste cuvinte cu altă ocazie.

În Țara Oltului, unde am întâlnit aceste toponime, apelativul *scóchină* însemnează „loc adîncit, de e ripă și-ntr-o parte și-n alta” (Șercăița BV), „ca o vale” (Avrig SB), „unde o mers apa și o scobit” (Sebeșu de Sus SB). În Racovița SB am întâlnit varianta *scóhină* „un fel de uluc [natural] în pădure, ca un scoc”. DM cunoaște apelativul *scochină* (pl. *scochini*) ‘(reg.) vale strîmtă și adîncă, săpată de șuvoaiele de apă care vin de la munte, gaură, groapă, scorbura’ fără să-i dea etimologia. Este un derivat de la *scoacă* cu suf. -*înă*. Cf. *hoápină* < *hoapă*, *scóbină* < *scoabă* etc.

SCOCULEȚU, „h o a n c ă . . . ; e sub formă de s c o c” (Sebeșu BV).

VANDOL(I)E. **Vandol(i)e**, „părău larg, fără apă (pe el); padină” (Sătic AG); **Vandolie** — „are formă de depresiune, obaie [= hobaie] frumoasă” (Șirnea BV); **Vandolea Piruștii** (Vama Buzăului BV): *vandole* (Dîmbovicioara AG; Mărgineni, Predeluț, Șimon BV), *vandolie* (Rucăr, Sătic AG; Copăcel, Drăguș, Fundata, Gura Văii, Poarta, Sôhodol, Șirnea BV) „vale deschisă, șa” (Rucăr AG), „șă, vale mai șeasă”, „loc între două dealuri, văioagă, părau mai lărguț” (Sătic AG), „loc mai jos printre dealuri” (Copăcel BV) „loc ca o troacă, ca o șa” (Drăguș BV), „pămînt ca o troacă, vangă, gang” (Fundata BV), „scochină” (Gura Văii BV), „loc mai larg între două dealuri; un fel de vale mai largă” (Mărgineni BV), „hobaie” (Poarta, Șimon BV), „adîncitură, văioagă fără apă” (Predeluț BV), „padină mai închisă” IV (Șirnea BV) etc. *Padina Șirni*, „v a n d o l i e” I (Dîmbovicioara AG).

Apelativul, necunoscut dicționarelor, este o contaminare între *andolie*¹² și *vale* ‘depresiune’.

ZĂVÎRCĂ. **Zăvîrcă**, „groapă” (Dealul Mare CJ); **Zăvîrcă**, „groapă” (Rișca CJ); **Zăvîrcă**, „poiană, așa ca o zăpodie fără apă” (Scărișoara AB); **Zăvîrcă**, z ă v î r c ă, „p ă r ă u pe coastă” I, „părău așa pe deal” II (Hodac MS); **Zăvîrcă**, „loc deschis între două dealuri. . . ; z ă v î r c ă, înfundătură între două dealuri” (Ibănești MS); **Zăvîrcă** III sau **Zăvîrci** I—III, „g r o a p e, un fel de z ă p o d i i” I, „o c o v a t ă ; coboară ca cum ar cobori jgheab” II, „scursură, poiană. . . ” III (Runcu Salvei BN); **zăvîrcă** „loc oblu băgat între două dealuri” (Beica de Sus MS), „zăpode (așa fără izvor)” (Hodac MS), „loc ca un părau scurt pe o coastă” (Ibănești MS), „strîmtoare, z ă p o j o a r ă micuță, strîmtă” (Urisiu de Jos MS). În Hodac l-a notat și S. Pop cu sensul de ‘(teren în formă de) jgheab’ (ALR I, 390/229). Nu e atestat de dicționare.

ZĂVÎRCUȚĂ, „gropuță” (Runcu Salvei BN), și **Zăvîrcuță**, „o țir’ de așezătură ca zăpodea, da scurtă, o țir’ de z ă v î r c ă” (Hodac MS), pot fi derivate de la **Zăvîrcă**, deci pe teren toponomastic, sau provenite din apel. *zăvîrcuță*, diminutiv al lui *zăvîrcă*, folosit în unele sate de pe Valea Gurghiului MS.

Martie 1978

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹² Vezi articolul citat în nota 3, p. 183.

ANTROPONIME — TOPONIME *

DE

I. PĂTRUȚ

Comuna *Borș* (nume oficial și popular), din județul Bihor, este atestată sub formele: 1215 *Bors*¹, villa *Burs*, 1216 *Bursa*, 1291—1294 *Bors*, 1587 *Borss* (Suciu, I, p. 96).

Kniezsa I. crede că localitatea poartă un nume de persoană vechi maghiar *Bors* (rostit *Borș*)²; se pare că e același nume pe care l-ar fi purtat, în narațiunea cronicarului Anonymus, unul dintre eroii maghiari care au cucerit Ungaria³, nume care ar proveni din sl. *Boris*⁴.

După părerea mea, numele localității menționate reprezintă un antroponim românesc omofon, atestat la români, ca nume de familie, alături de *Borșu* nfam, *Borșul* nfam, pe care autorul DOR le raportează la substantivul comun *borș* și numai în al doilea rînd la „alt radical” (p. 210), deși alături de ele apare inserat și *Borșa* nfam actual și din trecut (un Roland din familia *Borșa* a fost în câteva rînduri voievod al Transilvaniei, la sfîrșitul secolului al XIII-lea⁵). *Borșa* este și numele cîtorva localități din județele Maramureș⁶, Cluj și Iași (cf. și der. *Borșani*, sat, jud. Bacău, și *Borșeni*, sat, jud. Neamț; *Borșoaia*, înglobat la satul Stîrcu, com. Ceanu Mare, jud. Cluj).

Borș și *Borșa* pot fi derivate românești⁷, cu sufixul *-ș-*, productiv în antroponimia românească⁸ (cf. *Balș* nb, numele orașului și al unui

* Utilizez siglele: nb = nume de bărbat; nfam = nume de familie.

¹ Vezi Kniezsa I., în volumul *Magyarok és románok*, I, Budapesta, 1943, p. 194/70.

² *Ibidem*.

³ Vezi N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 13.

⁴ Vezi *ibidem*.

⁵ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, ed. II, Cluj, 1972, p. 175, 184, 186—195.

⁶ *Borșa* din Maramureș (acum oraș, care înglobează cîteva așezări cu acest nume) apare în documente și sub forma *Bors* (= *Borș*) (anul 1365, 1372) (*Documenta histortam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941, p. 180, 245).

⁷ Atît *Borș* cit și *Borșa* au corespondente în limbile slave: cf. pol. *Borsz* (*Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod redakcją i ze wstępem Witolda Taszyckiego. I/2, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1966, p. 222), *Borsza* (vezi Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 36; vezi și N. Drăganu, *op. cit.*, p. 390). Consider însă că ele pot fi derivate românești din motivele expuse cu altă ocazie (vezi I. Pătruț, *Relații onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 138—139).

⁸ I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 172 și urm.

sat, jud. Iași; *Balșa* n.fam. [DOR, p. 189] și comună, jud. Hunedoara; *Comșa* n.fam.; *Copșa*, două localități în jud. Sibiu, etc.) de la o temă *Bor-*, extrasă din antroponime ca *Bora*, *Bore*, *Borea*, înregistrate în DOR, p. 209.

ANTHROPONYMES—TOPONYMES

(Résumé)

L'auteur soutient que les toponymes *Borș* (dép. de Bihor), *Borșa* (dép. de Maramureș, etc.) représentent des anthroponymes roumains homophones.

Mai 1978

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE LITERARE

DE

I. T. STAN

Stabilirea unui anumit sistem fonologic pentru o limbă este o operațiune subiectivă a lingvistului, deoarece același material factic poate fi interpretat, la nivelul fonologic, în mai multe feluri, în funcție de modul de analiză, determinat și acesta de spațiul ideatic în care se află operantul.

De fiecare dată cel care stabilește sistemul unei limbi caută să dovedească sistemul său, valoarea de cuprindere a schemei propuse.

Deși a trecut o jumătate de secol de la impunerea fonologiei ca disciplină lingvistică, autorul acestor rânduri nu cunoaște vreo limbă pentru care să se fi conturat un sistem fonologic unanim recunoscut de către cercetătorii limbii respective, fără a admite excepții sau posibilități paralele de interpretare. Aceasta este, de fapt, o situație „normală”, am zice noi, natura însăși a limbii oferind posibilități multiple de interpretare.

Există apoi diferențe de interpretare între nivelele fonologic și morfologic. Nu întotdeauna soluțiile oferite de fonologi corespund punctelor de vedere ale gramaticienilor, aceștia din urmă invocând evoluția istorică a unui fenomen sau altul, adesea susținând că „numai astfel” acesta poate fi interpretat în stadiul actual de dezvoltare a limbii. Așadar, nu întotdeauna sint în concordanță sincronia cu diacronia în evaluarea unui fenomen lingvistic.

S-a încercat, de-a lungul anilor, să se aducă argumente noi, izvorite din cercetări pe baza unor metode numite *obiective*, din domeniul foneticii experimentale, care să susțină o viziune sau alta a fenomenului în discuție. Dar și aceste „date obiective” s-au dovedit, în fond, tot interpretări subiective, mai exact spus, fiecare lingvist a văzut redarea fenomenului pe peliculă sau pe hirtia înnegrită „într-un mod propriu”, în concordanță, de fapt, cu premisele sale teoretice.

Nu rareori în evidențierea sistemului fonologic al limbii române s-a pornit de la concepte și premise prestabilite, extrase din realități lingvistice îndepărtate de ale noastre, fonologul străduindu-se să pună de acord, să introducă „în schemă” fapte fonetice divergente, adică să transplanteze o schemă valabilă pentru o anumită limbă la alta, pentru care nu se potrivea, forțându-se uneori suprapunerea. Și aceasta a fost una din cauzele diversității de interpretare din fonologia românească.

Felurile împrumuturi mai vechi sau mai noi, unele asimilate complet, altele fiind în curs de asimilare, dinamismul limbii etc. au fost, de asemenea, factori care au oferit posibilități diferite de interpretare.

Nu s-au avut permanent și constant în vedere tendințele de evoluție proprii limbii române, legile interne, specificul și modul de organizare a categoriilor lingvistice, interacțiunea lor.

Se știe că pentru fixarea unui sistem fonologic trebuie să alegem invariantele din multitudinea variantelor, adică să aflăm, dintr-o categorie de sunete, pe acela care să reprezinte cel mai bine acea categorie în relație cu reprezentanții altor categorii. Operația aceasta este cu atât mai reușită cu cât reliefăm un număr cât mai mic de reprezentanți (foneme) cu o putere de acțiune cât mai mare, adică numai pe aceia care constituie într-adevăr pilonii edificiului nenumăratelor sunete dintr-o limbă sau alta.

Unul dintre impedimentele majore în stabilirea sistemului fonologic unic pentru limba română îl constituie varietatea rostirilor din subdialecte și graiuri. Cu toate progresele realizate, limba literară, standard, n-a devenit încă limba *uzuală* a tuturor vorbitorilor de limbă română. De fapt, limba standard, după opinia noastră, este un fel de *model* pe care tindem să ni-l însușim cu toții, dar care se primenește mereu, neputând realiza o cuprindere totală. Se știe că în cadrul oricărei limbi naționale există diferențieri teritoriale de rostire. Se fixează o anumită schemă pentru limba standard, dar presiunea elementelor graiurilor, tendința unora dintre acestea de a pătrunde în limba literară determină un dezechilibru la nivelul schemei și de aici apar diferențieri în interpretare.

În generalizarea limbii standard există și o reținere — explicabilă uneori din partea vorbitorilor diferitelor zone ale țării. Fiecare trăiește într-un anumit mediu social și teritorial și utilizează un limbaj adecvat locului său în acest mediu. Sau, de cele mai multe ori, vorbitorul respectiv posedă două sisteme ale limbii: unul al graiului local și altul al limbii literare, colorată — mai ales fonetic — cu influențe locale.

Am arătat mai sus câteva dintre dificultățile pe care le întâmpină fonologul în acțiunea sa de extragere a esenței fonematice din multitudinea elementelor fonetice ale vorbitorilor de limba română.

Pentru limba română au fost elaborate, pînă în prezent, mai multe sisteme fonologice. Primul este cel al lui Al. Graur și Al. Rosetti, din anul 1938¹; al doilea a fost cel stabilit de Emil Petrovici, după anul 1950, în mai multe studii². Sînt cunoscute, apoi, discuțiile din presa de specialitate referitoare la sistemul fonologic românesc, la care au luat parte Al. Rosetti, E. Petrovici, I. Pătruț, A. Avram, Em. Vasiliu, P. Neiescu, V. Șuteu etc.

Sistemul fonologic al lui E. Petrovici, cu 5 vocale și 72 de consoane, a reușit să cuprindă întreaga gamă de fenomene fonetico-fonologice, atât diacronic cât și sincron; este un sistem cărui nu i s-au putut aduce corective. Dacă în prezent acesta nu este acceptat de către majoritatea lingviștilor, faptul se datorește dificultății de a opera cu el. Este un sistem fonologic greoi, complicat, cu prea puține vocale și prea multe consoane. Acestea sînt, desigur, doar opinii, nu contraargumente care să ducă la dezechilibrarea sistemului propus de Emil Petrovici. Lingviștii au căutat

¹ A. Graur și A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938, p. 5—29.

² Emil Petrovici, *Sistemul fonematic al limbii române*, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 7—20; idem, *Fonemele limbii române*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 26—37; idem, *Probleme de fonologie*, în SCL, VIII, 1957, nr. 1, p. 63—76.

un sistem simplificat, cu care să se lucreze operativ și cu randament sporit în asimilarea faptelor fonologice.

Em. Vasiliu propune, în *Fonologia limbii române*³, un sistem fonologic alcătuit din 20 de foneme consonantice și 7 vocale, pe care însă îl corectează trei ani mai târziu⁴. În 1974⁵ același autor se fixează asupra unui sistem fonologic cu 22 de consoane și 7 vocale. În ce ne privește, reliefăm că acest sistem conține consoanele /k'/ și /g'/; de asemenea, africaterle *ce, ci, ge, gi* din cuvinte de tipul *ceară, ciută, geam, giol* și de la finala cuvintelor ca *fabrici, buturugi* au statut monofonematic.

În cele ce urmează propunem un sistem fonologic care nu coincide cu nici unul elaborat pentru limba română pînă în prezent. Am arătat, într-un studiu anterior⁶, că nu sîntem de acord cu interpretarea monofonematică a îmbinărilor *ce, ci, ge, gi* din cuvinte de tipul *ceară, nuci, geam, fulgi*, argumentînd prin posibilități de comutare /*ceară*/ — /*șeară*/ și prin calitatea acestui *i final* din /*nu_{ci}*/ și /*ful_{gi}*/ de a deveni plenisson în lanțul vorbirii: /*nu_{ci}*/ + *le* = *nu-ci-le*, niște /*ful_{gi}*/ devine *niște fulgi-s mai mari dintre toți* = *ful-gi-s*, deci centru al silabei respective⁷.

De asemenea, într-un alt studiu⁸, am arătat că atît din punct de vedere fonetic, cît și fonologic nu se justifică menținerea în sistemul fonologic al limbii române a consoanelor /k'/ și /g'/.

Dintre argumentele aduse menționăm :

1) Toate consoanele explozive, inclusiv *k, g*, se realizează în faza a treia de articulație pe o vocală [ko, ki, ke, ka, kî, kă, ku] și [ga, go, gu, gă, gî, gi, ge] : [kor, kin, kem, kar, kîr, kăi, kum] și [gară, gol, gumă, (a) găsi, gîr, gîndă, gem].

Realizarea fonetică a consoanelor *k, g, +e, i* nu face excepție de la regula enunțată. Adică nu avem alt tip de consoane în *k, g + e, i* decît în *k, g + a, o, u, ă, î*.

2) În toate pozițiile, îmbinările *k, g + a, e, i, o, u, ă, î* pot fi comutate cu alte consoane, fără restricții : *chem — gem* /kem/ — /gem/; *chin — pin* /kin/ — /pin/; *vechi — vezi* /vekî/ — /vezî/; *veche — vede* /veke/ — /vede/; *gheretă — beretă* /geretă/ — /beretă/; *cheamă — teamă* /keamă/ — /teamă/; *geam — neam* /geam/ — /neam/ ș.a.m.d.

3) În finalul cuvintelor de tipul *urechi, unghi* nu avem /k'/ și /g'/, ci /k + î/, /g + î/, deci nu /urek'/, /ung'/, ci /urekî/, /ungî/, întrucît în lanțul vorbirii acest /î/ se schimbă : /urekî/ — /urekî/ + *le* = *wrekîle*;

³ Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965.

⁴ Idem, *Consoanele /k', g'/ în sistemul fonologic al limbii române*, în SCL, XIX, 1968, nr. 5, p. 561—564.

⁵ Vezi *Limba română contemporană*, vol. I (sub coordonarea acad. Ion Coteanu), București, 1974, capit. *Fonologia*, p. 61—124.

⁶ I. T. Stan, *Africaterle și statutul lor fonologic în limba română literară*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 211—219.

⁷ Vezi și I. T. Stan, *Despre pluralul unor substantive și adjective ale limbii române*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 140—141.

⁸ I. T. Stan, *Probleme fundamentale ale fonologiei românești. /k', g'/ foneme? Implicații morfologice*, în LR, XXVIII 1979, nr. 5, p.

/ureki-s/, /ureki-aŋ/ fost, devenind plenison sau semivocalic, în funcție de contextul în care apare.

4) Pătrunderea unor cuvinte de origine străină în limba română ca : *ghepard, gheretă, chefir, kilometru* ș.a. au întărit rostirea nemuiată a consoanelor *k, g + e, i* : [gepard, geretă, kefir, kilometru].

Din cele de mai sus rezultă că atât în ce privește statutul fonologic al africatelor [č] și [ğ], cât și cel al consoanelor [k'] și [g'] propunem interpretări noi, care să contribuie la uniformizarea sistemului fonologic al limbii române literare contemporane. Avem în vedere, de asemenea, fenomenele de alternanță (ca *e/ea* : *chem — cheamă* [kem] — [keamă], *ghete — gheată* [gete] — [geată], care se produc după aceleași reguli ca și în *seri — seară* [seri] — [seară]), regulile de formare a cuvintelor, distribuția fonemelor, caracterul bifonematic al îmbinărilor *ce, ei, ge, gi*, în toate pozițiile, precum și ale consoanelor velare *k, g + e, i* în poziție finală și în interiorul cuvintelor în diftong cu alte vocale.

În concluzie, limba română literară posedă un număr de 7 vocale : *a, e, i, o, u, ă, î*, pe care le clasificăm, ținând cont de datele fiziologice, în anterioare : *i, e*; centrale : *î, ă, a*; posterioare : *u, o*. Fonemul /i/ are trei variante : [i, i̇, ï] care apar și după /k, g/ și /č, ğ/ în funcție de poziția acestora în lanțul vorbirii.

Consoanele-foneme ale limbii române literare sînt, în număr de 20, următoarele : *p, b, t, d, k, g, f, v, s, z, ș, ž, h, ț, č, ğ, m, n, l, r*, deci fără /k'/ și /g'/, menținerea acestora în sistemul fonologic al românei standard nemaigăsindu-și justificarea. Avînd în vedere modul de formare, acestea se clasifică în : explozive : *p, b, t, d, k, g*; fricative : *f, v, s, z, ș, ž, h*; africcate : *ț, č, ğ*; nazale : *m, n*; laterale : *l*; vibrante : *r*. Din punct de vedere al locului de formare, fonemele consonantice ale limbii române literare se clasifică astfel : bilabiale : *p, b, m*; labio-dentale : *f, v*; dentale : *t, d, s, z, ț, n, l, r*; prepalatale : *ș, ž, č, ğ*; velare : *k, g*; laringale : *h*. Se renunță, așadar, la categoria fonemelor explozive-palatale prezente în clasificări anterioare. În tabelul de mai jos introducem în clasificare și categoria consoanelor sonante, trecute anterior la rubrica sonorelor.

Vocalele limbii române

Gradul de ridicare a limbii	Direcția de deplasare a limbii	Anterioare	Centrale	Posterioare
		Nelabializate		Labializate
Închise		i	î	u
Medii		e	ă	o
Deschise			a	

Consoanele limbii române

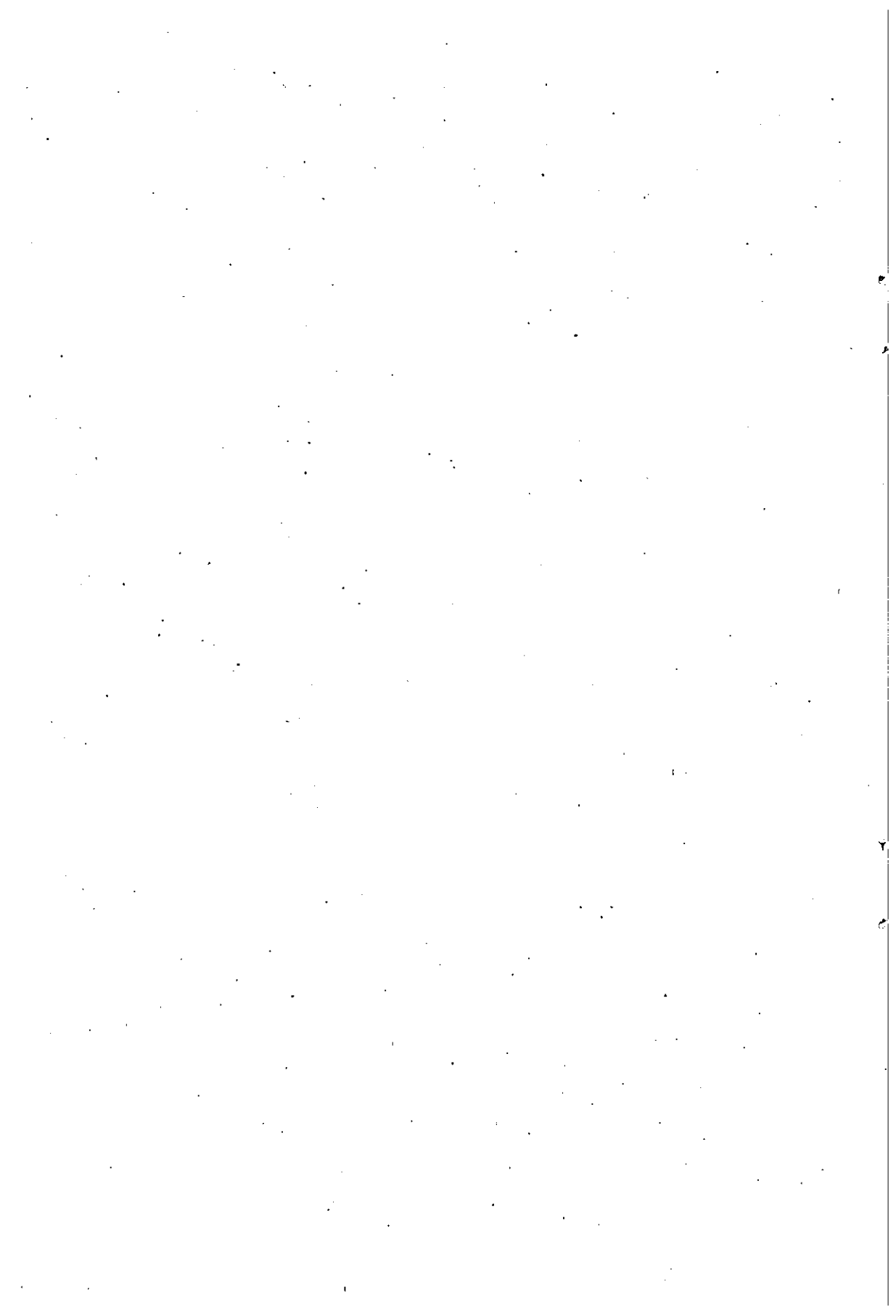
Modul de formare	Bilabiale			Labio- dentale		Dentale			Prepala- tale		Velare		Laringale	
	sur- de	so- no- re	so- nan- te	sur- de	so- no- re	sur- de	so- no- re	so- nan- te	sur- de	so- no- re	sur- de	so- no- re	sur- de	so- no- re
Explozive	p	b				t	d				k	g		
Fricative				f	v	s	z		ș	ž			h	
Africate						ț			č	ğ				
Nazale			m					n						
Laterale								l						
Vibrante								r						

LE SYSTÈME PHONOLOGIQUE DU ROUMAIN
LITTÉRAIRE*(Résumé)*

Dans cette étude, l'auteur propose un nouveau système phonologique de la langue roumaine littéraire contemporaine, qui se compose de 7 voyelles et de 20 consonnes. Sont exclus les phonèmes /k'/ et /k'/ et pour les consonnes vélares et les affriquées /č/ et /ğ/ on propose une nouvelle distribution.

Iunie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PE MARGINEA UNOR ADVERBE RELATIVE ATIPICE

DE

G. G. NEAMȚU

0. Alături de conjuncții, relativele — adverbe și pronume (adjective) — fac parte din categoria conectivelor interpropoziționale¹. Aparținerea la această clasă este motivată și impusă de trăsăturile lor *funcționale*², trăsături explicit și pe deplin reprezentate în calificativul „relativ(e)”³, ce le însoțește⁴.

În și prin calitățile lor de adverbe sau pronume (adjective), relativele se deosebesc de conjuncții prin aceea că primele sînt și *termeni* (funcții sintactice) în propozițiile pe care le introduc⁵, iar prin posibilitatea — exclusiv a lor, a relativelor — de a fi și *interogative*, ele se opun celorlalte adverbe și pronume⁶.

0.1. Obiectul observațiilor de mai jos îl constituie tratarea ca *adverbe relative* sau *conjuncții subordonatoare* a unităților *cum*, *unde*⁷, *cînd*, *cît ce*⁸, în situații în care ele și-au pierdut sensurile proprii (fundamentale), dobîndind altele noi.

Întrucît în asemenea cazuri acestea nu mai pot fi transformate în interogative, convenim, în ipoteza că ele, unele, rămîn totuși adverbe, să le numim *atipice*.

0.2. Întrebuințate cu sensurile proprii (fundamentale), calitatea lor de adverbe este neîndoielnică și, odată cu aceasta, și funcția sintactică, respectiv: *cum* „modal” — circumstanțial de mod, nume predicativ, element predicativ suplimentar; *cît* “(modal-) cantitativ” — circumstan-

¹ Vezi Drașoveanu, [2], p. 21; [8], p. 313.

² Vezi Drașoveanu, [2], p. 20–21.

³ Vezi, pentru utilizarea termenului *relativ* și pentru subordonatele introduse de ele, Guțu, [5], *passim*.

⁴ Încît formularea *pronume (adverbe) relative* „cu funcțiune de conjuncție” ([4], vol. I, p. 384–385) este, în fapt, tautologică.

⁵ Vezi Guțu, [5], p. 163; Drașoveanu, [2], p. 31; [4], vol. I, p. 319; [7], p. 294; [8], p. 314.

⁶ Vezi Drașoveanu, [2], p. 31.

⁷ N-a fost reținut și *incotro*, deoarece nu ridică probleme de acest fel. Cît privește grupările de tipul „prepoziție + adverb”, ele constituie obiectul unei cercetări recente (vezi Bejan, [1], *passim*) și nu ne ocupăm aici de ele.

⁸ Vezi, pentru *ce*, *infra* 1.2.

țial de mod⁹; unde „local” — circumstanțial de loc, element predicativ suplimentar; *cînd* „temporal” — circumstanțial de timp.

Cu aceste sensuri și funcții sintactice, ele, toate, sînt indiferente față de specia subordonatei introduse.

0.3. Cînd aceleași unități apar cu alte sensuri decît cele menționate — încetînd și de a mai putea fi transformate în interogative —, se consideră că ele nu mai sînt adverbe, ci s-au transformat în (diferite) conjuncții subordonatoare: *cum* („temporal”¹⁰, „cauzal”¹¹), *cît* („temporal”¹², „consecutiv”¹³), *unde* („temporal”¹⁴, „cauzal”¹⁵, „condițional”¹⁶), *cînd* („concesiv”¹⁷, „condițional”¹⁸, „opozitional”¹⁹).

Se deduce din această interpretare că problema funcțiilor sintactice nici nu se mai pune.

1. Dovada materială a pierderii sensurilor originare o avem în echivalența (sinonimia) lor cu alte unități relaționale, echivalență pusă în evidență prin substituție. Aceasta rămîne în același timp unica modalitate de a proba, în cazul de față, apartenența unităților în discuție la conjuncții sau la adverbe (relative), „unica” întrucît relaționale sînt deopotrivă ambele clase²⁰, iar abstractizarea și gramaticalizarea sînt concepte mai puțin operante aici.

În mod firesc, unitățile substituibile (și echivalente) cu conjuncții sau locuțiuni conjuncționale vor fi conjuncții, iar cele substituibile (și echivalente) cu adverbe relative vor fi adverbe.

1.1. Aplicînd procedeul enunțat la unitățile mai sus enumerate (*unde*, *cînd*, *cum*, *cît*), obținem două grupe: de o parte unitățile cu *sens temporal* (vezi *infra* 1.1.1.: *cum* „temporal”, *unde* „temporal”, *cît* „temporal”), iar de altă parte, celelalte (vezi *infra* 1.1.2.: *cum* „cauzal”, *cît* „consecutiv” etc.).

1.1.1. Cele din prima grupă, toate, sînt substituibile, în baza unei echivalențe, chiar dacă nu perfecte, cu adverbul de timp *cînd* sau unele formații temporale de tipul *îndată ce*, *imediat ce* etc., acestea din urmă²¹

⁹ Vezi, pentru acesta, [4], vol. I, p. 403—404. În observațiile noastre este reținut numai „adverbul” *cît*.

¹⁰ Vezi [5], p. 170; [8], p. 314; [4], vol. I, p. 405. Poziția acestei din urmă lucrări este de altfel ambiguă, din moment ce în alt loc (p. 319) se afirmă despre *cum* („temporal”) și *unde* („temporal”) nu că n-ar avea funcție sintactică, ci doar că aceasta „trece pe plan secundar”.

¹¹ Vezi [8], p. 314.

¹² Vezi [5], p. 170; [4], vol. I, p. 403; [8], p. 314.

¹³ Vezi [4], vol. I, p. 404.

¹⁴ Vezi [4], vol. I, p. 413. Vezi și nota 10.

¹⁵ Vezi [5], p. 170; [4], vol. I, p. 414.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Vezi [5], p. 170; [4], vol. I, p. 402.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Cu mențiunea că în cazul conjuncțiilor, corpul lor fonetic este suportul unui sens exclusiv relațional. Vezi, pentru *sens relațional*, Drașoveanu, [3], p. 153 și urm.

²¹ Aceeași interpretare o dăm și pentru *în timp ce*, *în vreme ce*.

fiind și ele de natură tot adverbială, nu conjuncțională²², datorită echivalenței cu același *cînd*. Exemplu: *Cum veniră, se făcură toți o apă și-un pămînt (cum = cînd; îndată ce ...)*²³.

Toate cele trei unități cu sens temporal introduc numai subordonate circumstanțiale de timp, ceea ce conduce la ipoteza că valoarea lor temporală s-a generat sintactic: caracterul temporal al subordonatei s-a impus și asupra relativului, producînd o mutație în semantica lui (de la un sens modal (-cantitativ) sau local la unul temporal), mutație dublată — și consecință a ei— de o schimbare de funcție sintactică (de la circumstanțial de mod (loc) la un circumstanțial de timp).

1.1.1.1. Schimbarea de sens avînd loc în interiorul clasei adverbului și nedeapășînd aceste limite, considerăm mai îndreptățită interpretarea lui *cum* „temporal”, *unde* „temporal” și *cît* „temporal” drept adverbe relative (cu funcții sintactice) decît conjuncții subordonatoare.

1.1.2. Unitățile din a doua grupă, substituibile cu diferite conjuncții sau locuțiuni conjuncționale, dar nu și cu adverbe, se dovedesc a fi toate conjuncții (subordonatoare).

Exemplul cel mai clar în acest sens îl oferă *cum* „cauzal”, echivalent cu *fiindcă*, *deoarece*, *din cauză că* etc.²⁴ (*Cum (= deoarece) n-aveam ce face, m-am dus la cinema*).

În aceeași situație se află *cît* „consecutiv” (= încît), *unde* „cauzal” (= fiindcă), *unde* „condițional” (= dacă), *cînd* „concesiv” (= măcar că, deși), *cînd* „condițional” (= dacă), *cînd* „opozitional” (= în timp ce²⁵)²⁶.

Între specificul sensului relațional al adverbilor și felul subordonatei introduse de ele există un raport de dependență în unisens: cu aceste valori, ele introduc constant și exclusiv anumite subordonate (un *cum* „cauzal”, de exemplu, introduce numai cauzale, în timp ce cauzalele sînt (și pot fi introduse) și de alte conective).

1.2. Echivalența perfectă între *pînă ce* și *pînă cînd* — gruparea din urmă nefiind o locuțiune, nici conjuncțională și nici (măcar) adverbială²⁷ — duce la concluzia că nici *pînă ce* nu poate fi interpretat ca locuțiune conjuncțională²⁸ (și, în consecință, fără funcție sintactică).

1.2.1. Lipsa, în cazul lui *pînă*, a unui regim cazual²⁹ (în speță, acuzativ) — de aici teza că nici nu este o prepoziție, ci un adverb care marchează limita extensiunii³⁰ — și sinonimia; aici, între *cînd* și *ce* conduc la concluzia că *ce* (din *pînă ce*) nu mai este un pronume

²² Cum se afirmă de obicei. Vezi [4], vol. I, p. 386; [5], p. 171; [9], pl. 225; [8], p. 312.

²³ Vezi, pentru alte exemple, [4], vol. I, p. 403, 413; [5], p. 170.

²⁴ Vezi [8], p. 314.

²⁵ Este vorba despre *în timp ce* „opozitional”, nu „temporal” (vezi [4], vol. II, p. 332).

²⁶ Vezi, pentru toate, *supra* 0.3., notele 10—19.

²⁷ Vezi, în acest sens, Bejan, [1], p. 218. Vezi și [8], p. 312.

²⁸ Cum apare în [4], vol. I, p. 420.

²⁹ Cum au toate prepozițiile (vezi Drașoveanu, [2], p. 20).

³⁰ Vezi Háy, [6], *passim*.

(într-un eventual acuzativ al timpului), ci a dobândit o nouă valoare, cea adverbial-temporală, devenind, adică, *adverb* (determinat, la rindu-i, de *pină*).

Observație. Același *ce* „adverbial”, dar nu temporal, ci intensiv sau modal-cantitativ, ne întîmpină și în *Ce frumos!* sau *Ce mai cîntă!*³¹

2. Rezumînd cele de mai sus, vom spune că :

2.1. nu orice pierdere a sensului fundamental (propriu) al adverbelor relative are ca rezultat transformarea lor în conjuncții subornatoare și (că)

2.2. există adverbe relative temporale (*cum, unde, cît, ce* „adverbial”) care, avînd alte sensuri decît cele originare, încetează de a mai putea fi (și) interogative, fapt pentru care le numim *atipice*.

BIBLIOGRAFIE

1. BEJAN, D., *Prepoziție + adverb*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 213—219.
2. DRAȘOVEANU, D. D., *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.
3. Idem, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—163.
4. *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, ed. a II-a, 1963 (tiraj 1966).
5. GUȚU, VALERIA, *Propoziții relative*, în SG, II, 1957, p. 161—172.
6. HĂZY, ȘTEFAN, *În legătură cu încadrarea cuvîntului pină*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 345—348.
7. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
8. *Limba română contemporană*, vol. I, sub conducerea acad. I. Coteanu, București, 1974.
9. ZDRENGHEA, MIRCEA, *Limba română contemporană — morfologia* (curs litografiat), Cluj, 1970.

ON SOME ATYPICAL RELATIVE ADVERBS

(Summary)

In this article the author uses the method of substitution to demonstrate that although the units *cum, unde, cît* and *ce*, with a temporal meaning, have lost their initial senses, they have not turned into subordinate conjunctions, but have kept their adverbial quality.

The author calls them *atypical* relative adverbs since they cannot be interogative as well.

Octombrie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

³¹ Vezi, pentru această valoare, [4], vol. I, p. 303; [8], p. 276.

A. ROSETTI, SANDA GOLOPENȚIA ERETESCU (eds.), *Current Trends in Romanian Linguistics* (RRL, XXIII, 1978, nr. 1-4, și CLTA, XV, 1978, nr. 1-2)

Am fost pus din oficiu¹, probabil în baza unei tradiții, să fac o dare de seamă despre acest volum masiv (651 p., dintre care aproape jumătate cu petit). Dacă aș fi fost întrebat și, bineînțeles, dacă aș fi știut cum stau lucrurile, n-aș mai fi acceptat o sarcină atât de grea sau, cel puțin, aș fi cerut un ajutor, pentru a avea un fel de rezim, de ordin material, adică informativ, în vederea întocmirii acestui referat. Dau aceste explicații spre a scuza prezentarea sumară, neadincită, dimpotrivă, destul de superficială, a acestei lucrări, care este rodul unei serioase munci colective.

Autorii s-au limitat, cum se impunea (mi se pare că se impunea de un editor străin), dat fiind titlul însuși, la activitatea desfășurată de lingviștii români în epoca de după ultimul război. Ideea în sine, indiferent de la cine a pornit — bănuiesc că de la tov. Al. Rosetti, campion cunoscut și recunoscut al concepțiilor și metodelor moderne în studiul limbii — trebuie salutăată cu toată sinceritatea. După apariția *Istoriei lingvisticii românești* (1975), era necesară o prezentare amănunțită a perioadei de după 23 August, a cărei activitate întrece cu mult, cantitativ vorbind, pe oricare dintre perioadele precedente. Aceasta, cu atât mai virtos, cu cât în volumul amintit epoca în discuție este înfățișată, cum nu era posibil altfel, foarte sumar. (Ediția a II-a, din 1978, apărută la Editura științifică și enciclopedică, a corijat în mare măsură această lipsă.) Deoarece am început cu acest aspect, să-i zicem cronologic, trebuie să arăt acum — ca să nu revin mai tirziu asupra lui — că de la un capitol la altul, adică de la un autor la altul, respectarea cronologiei diferă adesea enorm. Astfel, în cap. *Lingvistică generală* apare B. P. Hasdeu cu lucrări din secolul trecut (în două pagini întregi). Nici S. Pușcariu (cu o pagină din totalul de $8\frac{1}{2}$) nu aparține cronologic aici. Constatări asemănătoare am făcut și la alte capitole (de ex. *Toponimie și antroponimie*, *Vocabular și etimologie*, *Dialectologie și sociolingvistică* etc.).

Aceste deosebiri sînt formal justificate. Coordonatorii întregii lucrări (A. Rosetti și S. Golopenția Eretescu) au lăsat autorilor toată libertatea în ce privește întocmirea capitolelor respective. (Se spune aceasta în prefață.) Și eu, ca responsabil al *Istoriei lingvisticii românești*, am procedat la fel, teoretic vorbind, dar cred că nu numai economia lucrării, dar nici justețea, conformă cu realitatea, a prezentării activității lingvistice românești n-au avut de suferit.

Am să vin cu date statistice. Lăsînd la o parte ultimul mare capitol, consacrat noutăților propriu-zise (analiză contrastivă, lingvistică matematică, stilistică, psiholingvistică etc.), care au rostul, întemeiat, de a arăta străinilor — căci acestora li se adresează în primul rînd lucrarea — că lingviștii români sînt la curent cu mișcarea actuală a disciplinei lor pe plan mondial, celelalte mari capitole conțin foarte des așa de mari diferențe de la unul la altul în ce privește numărul de pagini, încît se falsifică pur și simplu, în anumite cazuri, realitatea. Aceasta, cu atât mai mult, cu cît metoda cea mai des folosită este cea analitică: se descriu, cu rare aprecieri de ordin calitativ, studiile și articolele apărute în ramura respectivă. Este adevărat că cititorul străin are la dispoziție atât textul propriu-zis, descriptiv, cît și bibliografia integrală, mai totdeauna, cred, exhaustivă, a contribuțiilor, dar această situație nu justifică procedul.

Iată o serie de cifre. Limbi slave: 22 de pagini text + 19 pagini bibliografice; limbă germanică: 24 + 16; studiile balcanice $7\frac{1}{2}$ + 5; limbi orientale: 11 + $9\frac{1}{2}$. S-ar părea astfel că slavistica și germanistica ocupă la noi un loc foarte important în activitatea științifică. Din punct de vedere cantitativ, da. Dar ce și cite lucrări din aceste două domenii contează pe plan internațional? În comparație cu ele, lingvistica romanică aproape nu contează: 8 + 9 p. O întrec aproape și orientalistica: 11 + $9\frac{1}{2}$, ba chiar și maghiaristica — mă conformez și eu curentului dominant în terminologia actuală — cu 11 + 7. Știu că risc, în ochii multora și potrivit obiceiului nostru de a privi lucrurile din punct de vedere foarte subiectiv, să fiu bănuț că laud disciplina pe care, dacă nu am creat-o în întregime, am izbutit s-o dezvolt în condiții apreciate peste graniță de către romaniștii propriu-zisi. Trec peste lucrările mele personale și mă opresc la cîteva care reprezintă o noutate pe plan internațional: Maria Iliescu (teza despre

¹ Referat prezentat la ședința Secției de științe filologice, literatură și arte a Academiei R. S. România, în data de 7 februarie 1979.

în felul cum sînt înregistrate asemenea cuvinte străine; probabil că uzul își are partea sa de contribuție la acest fapt. Astfel, unele dintre ele sînt incluse în forma lor fonetică; *aul* < engl. *out*, *baipas* < engl. *bypass*, *drav* < engl. *drive*, *derbi* < engl. *Derby*, *șalanger* < fr., engl. *challenger*, *splin* < engl. *spleen* etc. Alături de ele figurează cuvinte scrise în forma originară și cu indicarea pronunțării în paranteză: *fair-play* (pron. *fer-plei*), *forehand* (pron. *forhend*), *backhand* (pron. *bechend*), *outsider* (pron. *aut-sai-der*), *forechecking* (pron. *forcechin*) etc. Ar fi de dorit, și nu numai pentru acest dicționar, să se ajungă la o uniformizare a interpretării și fixării acestor cuvinte în scriere și pronunțare. Căci, în situația în care ne aflăm acum, același element *out* cînd e singur se scrie și se pronunță *aul*, dar în compuse se păstrează în forma originară: *outsider* (pron. *aut-sai-der*), *output* (pron. *autput*); același element *hand* e indicat să se pronunțe *hend* în *forhend*, *bechend*, dar se păstrează originar în termeni românești consacrați *handbal*, *handbalist*; același element *ball* e interpretat *bol* în *mecibol* < engl. *match-ball*, *selbol* < engl. *setball*, deși s-a fixat de multă vreme în *foțbal*, *handbal*, *volei-bal*. În multe cazuri scrierea originară a cuvintelor englezești are drept consecință (atunci cînd nu se cunoaște pronunțarea corectă) rostirea fonetică: *snack-bar* (și nu *sneq-bar*), *dirt-track* (și nu *dărt-trec*), *auto-service* (și nu *auto-servis*) și de aici și *Dacia-service*.

Dar inconsecvențe în notarea unor asemenea cuvinte nu întîlnim doar în această nouă ediție a *Dicționarului de neologisme*; ele nu au fost încă rezolvate de nici o lucrare a Academiei; rămîne, așadar, o problemă pe care o așteptăm cît mai curînd soluționată.

Observațiile de mai sus nu umbresc totuși calitățile incontestabile ale acestei a III-a ediții a *Dicționarului de neologisme*. Lucrarea se impune prin informațiile pe care le aduce, atît prin cele de ordin explicativ semantic, cît și prin cele de ordin gramatical, etimologic, ortopic sau ortografic, constituînd un îndrumător prețios pentru cercuri foarte largi de cititori. Rod al unei informații bogate și aprofundate, al unei neobosite munci de cercetare, *Dicționarul de neologisme*, ediția a III-a, este o lucrare de o reală valoare științifică.

Martie 1979

Angela Goldea
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

EMANUEL VASILIU, *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, Editura științifică, și enciclopedică, 1978, 280 p.

Emblematică pentru dezvoltarea cunoașterii științifice contemporane poate fi considerată — cum s-a remarcat deja — și direcția sa simbolică, sistematizată în *limbajele logico-matematice*, avînd ca sarcină fundamentală pe aceea de a oferi instrumentele modelării, ale transpunerii într-un demers riguros, explicit și cît mai complet a celor mai generale mecanisme proprii rațiunii umane. Prin caracterul său axiomatic, prin gradul înalt de abstractizare și, derivat de aici, prin capacitatea de a se plia oricăror fenomene legate de sfera cunoașterii raționale, *logica formală* aspiră tot mai mult la statutul unei modalități analitice și interpretative cu aplicabilitate nu doar în domeniul diferitelor științe „exacte”, ci și în altele, dintre care ne interesează acum lingvistica sau știința limbajului natural (= a limbilor naturale).

1. Lucrarea profesorului Emanuel Vasiliu, *Preliminarii logice la semantica frazei*, realizează o dublă performanță, neîntîlnită (sau rar întîlnită) în alte *Introduceri la...* sau *Preliminarii la...* apărute în ultima vreme. Este vorba pe de-o parte de reala disponibilitate a autorului de a sintetiza (și nu de a juxtapune) contribuții fundamentale anterioare din domeniul logicii formale, iar pe de altă parte de încercarea sa de a propune soluții practice, operaționale (fie ele chiar parțiale sau provizorii) din perspectiva unei noi posibilități de înțelegere și de tratare a categoriei lingvistice denumite frază.

1.1. Pornind de la premisa că *sistemul conceptual logic poate fi relevant pentru semantica limbajului natural*, autorul își delimitează intențiile, cu exactitate și circumspecție, notînd că nu urmărește să ofere o teorie logică a sensului frazei, ci doar să fixeze „cadrul conceptual și metodologic (s.a. — E.V.) al unei astfel de teorii care s-ar putea construi ulterior” (p. 19), și că nu încearcă să surprindă specificitatea unor limbi naturale (în speță limba română), ci, dimpotrivă, „spațiul” lor general, comun, ca limbaje de un anumit tip. În baza acestui program și dirijat de ideea de a parcurge progresiv calea de la mai simplu spre mai complex, Em. Vasiliu își structurează materia lucrării în trei capitole mari: *Logica propozițiilor ca sistem semantic, Logica propozițiilor și modalitățile alethice și Logica propozițiilor și modalitățile non-alethice*.

capitole în interiorul cărora problematica prezintă și ea o dispunere aproape simetrică. Acest mod de organizare „tematică” are o dublă calitate: mai întâi îi oferă cititorului, *ab initio*, o „grilă” de lectură cu ajutorul căreia să se poată urmări în paralel problemele comune celor trei capitole, pentru ca apoi, în același fel, să se poată sesiza și distincțiile, generate prin modificarea opțiicii (a tipului de logică) aplicate.

1.2. Pentru a rămâne în perimetrul unor precizări inițiale, necesare înțelegerii *din interior* a lucrării, voi menționa că expresia „semantica frazelor”, din titlul lucrării, trebuie luată în considerare în sensul restrictiv sau particular (pentru lingvist) de „semantică logică”, în care: *sensul propozițiilor* se identifică cu *condițiile de adevăr* (propozițiile înseși fiind tratate ca „blocuri neanalizate”, ca „entități a căror structură de constituenți este nerelevantă” în cadrul logicii propozițiilor), iar *sensul frazelor* depinde fie numai de „valoarea de adevăr” a propozițiilor legate prin elemente din categoria *conectorilor*, fie alături de „condiția de adevăr” a propoziției dependente cit și de „specificarea *modului* în care propoziția respectivă este adevărată” (p. 188).

1.3. Această restrângere deliberată a sferei de aplicare a aparatului conceptual logic la *propoziția simplă asertivă* și la unele dintre expresiile din categoria *frazelor* limbajului natural are, în concepția autorului, o *justificare pozitivă*, constind în înlocuirea unui „sistem de concepte [lingvistice — n.n. C.V.] care se dovedește *insuficient* (s.a. — E.V.) pentru descrierea anumitor realități semantice din limbajul natural cu un altul, cu o capacitate explicativă mai mare” (p. 111), dar și explicații, să le zicem, *negative*, pentru că au în vedere lipsa de *complexitate* și *rafinare* a aparatului logic, trăsături necesare în vederea descrierii semantice a unui sistem precum acela al *limbii naturale*. Dintre elementele specifice unui astfel de sistem sînt menționate de autor (cf. p. 29—37) cele care împiedică utilizarea *directă* a instrumentarului logic, și anume: caracterul *implicit* al regulilor semantice, *instabilitatea sensului* cuvintelor și, deci, al propozițiilor, *polisemia* cuvintelor, *variabilitatea* temporală a unuia și aceluiași enunț în funcție de momentul enunțării, rolul „condițiilor de emiterie a mesajului” în identificarea cuvintelor indiciale și a deicticilor. Toate aceste trăsături reclamă pe de-o parte efectuarea unor operații lingvistice pre-formale cum ar fi *explicitarea* regulilor sau *dezambiguizarea* cuvintelor, iar pe de altă parte pretind un efort de nuanțare continuă a aparatului logic. Sub aspectul *dezideratelor* exprimate aici, *Preliminarii logice la semantica frazei* este o lucrare exemplară.

2. Esențialitatea conceptului de **CONDIȚIE DE ADEVĂR** este cunoscută și recunoscută în toate cercetările de semantică logică. Pentru cazul particular al logicii propozițiilor, *condiția de adevăr* (= *sensul = intensiunea*) este „*condiția* (s.a. — E.V.) care trebuie să fie îndeplinită pentru ca propoziția *p* să fie *adevărată*” (p. 27) sau „*asertiunea* făcută de această propoziție”, iar *valoarea de adevăr* a propoziției este *extensiunea* ei. Recunoscînd în definițiile date și în comentariile care le precedă prezența celor trei elemente fundamentale ale semnului: a) *simbolul* („forma propoziției”), b) *sensul* (asertiunea conținută în propoziție) și c) *denotatul* (starea de lucruri), am putea spune că, de fapt, *condițiile de adevăr* explicităză *raportul* de „corespondență perfectă” dintre a) și b), în timp ce *valoarea de adevăr* rezultă din analiza *raportului* dintre b) și c) sub aspectul aceluiași criteriu al „corespondenței perfecte” sau, altfel spus, al „coincidenței” lor. Tocmai de aceea conceptele de *condiție de adevăr* și *valoare de adevăr* au sens doar în limbajele „cu reguli exacte și explicite, limbaje neambigue” și devin „aplicabile *direct* (s.n. — S.V.) limbajelor logice, dar nu și limbajelor naturale” (p. 28). Acesta este și motivul care a determinat plasarea secțiunilor cu caracter strict logic în partea primă a fiecărui capitol, pentru ca abia apoi să urmeze încercările de racordare la aparatul logic prezentat a unor fenomene lingvistice.

3. *Conectori și conjuncții*. Din perspectiva unor posibile (și / sau necesare) analogii între un limbaj logic și limba naturală, trebuie să se țină seama de faptul că criteriul luat în considerare de autor pentru analiza *conectorilor* este criteriul funcționării lor dependente de *valoarea de adevăr* a propozițiilor. (expresior), deci ca *funcții de adevăr*. În logică sînt cunoscuți cinci conectori: [~] (= negația), [∧] (= conjuncția logică), [∨] (= disjuncția logică), [⊃] (= implicația logică), [≡] (echivalența logică), iar „valoarea de adevăr a expresiilor formate cu ajutorul acestora depinde exclusiv de valoarea de adevăr a propozițiilor „legate” prin conectori” (p. 187). De îndată ce se încearcă o „apropiere” între conectori și conjuncții, se impun cîteva observații cu caracter mai general.

3.1. Dacă ultimilor patru conectori (în ordinea în care au fost menționați) le corespund (parțial) cuvinte tratate în gramaticile limbilor naturale drept conjuncții, celui dintîi conector, *negației*, nu i se acordă un asemenea statut gramatical. Dar, pentru că „rațiunea profundă a încadrării negației printre conectori este tocmai faptul că atît negația, cît și conectorii sînt funcții de adevăr” (p. 64—65), înseamnă că, fără a i se impune în mod forțat eticheta de

„conjunctie” (conform unui criteriu de clasificare diferit), *negația* poate fi (și este, în *Preliminarii logice...*) tratată *alături* de unele conjuncții.

3.2. Cea mai importantă operație ce trebuie satisfăcută în scopul pregătirii materiei lingvistice în vederea aplicării aparatului logic este — cum remarcă autorul în repetate rânduri — *dezambiguizarea*. Numai printr-o asemenea operație se pot degaja și distinge acele sensuri ale conjuncțiilor (polisemantice) care corespund unuia sau altuia dintre conectori. Or, acolo unde intuiția lingvistică devine insuficientă sau incertă, recursul la logică poate conduce la clarificări, dovedindu-și capacitatea operațională. Printr-un astfel de demers sînt relevate de către autor cele trei sensuri ale lui *și*: și_1 (sensul copulativ, corespondentul conectorului $[\wedge]$), și_2 (cu sens adversativ), și_3 (cu sens conclusiv), sensurile diferite ale lui *sau*: sau_1 (caracterizat prin raportul de *excluziune* dintre termenii conectați) și sau_2 (corespondentul, în limba română, al disjuncției logice, prin care „nu se exclude posibilitatea ca ambele propoziții legate prin *sau* să fie adevărate” (p. 50) și căruia în latină îi corespunde conjuncția *vel*).

3.3. Chiar prin intermediul unei examinări neformale a relației dintre ceilalți conectori și alte conjuncții, pe baza *regulilor de adevăr* (pentru conectori), autorul stabilește insuficiența și ineficiența *logicii propozițiilor*, constatînd că nu toate conjuncțiile pot fi „reduse” la inventarul acestor conectori, ceea ce face necesară descrierea și interpretarea conjuncțiilor în termenii unor tipuri de logici modale: *logica alehică* și *logica doxastică*.

4. Într-un sistem modal, un model semantic poate fi definit ca „orice triplet de forma $\langle W, R, V \rangle$ unde:

— W este o clasă de obiecte numite *lumi posibile*: $\langle w_1, \dots, w_n, \dots \rangle$,
— R este o relație definită pe mulțimea obiectelor din W [relație numită convențional „relație de accesibilitate”, caracterizabilă exact în termenii proprietăților de reflexivitate, tranzitivitate și simetrie],

— V este o funcție de două variabile (una aparținînd expresiilor corect formate în sistemul dat, cealaltă aparținînd clasei W), ale cărei valori fac parte din clasa $\langle 1, 0 \rangle$ (a valorilor de adevăr)” (p. 135).

4.1. Deși autorul nu ne oferă o soluție, analogă celei de mai sus, pentru un model semantic în sistemul *logicii propozițiilor*, putem deduce că „amplificarea” modelelor modale este datorată mai întîi lui W , devenit clasă a lumilor posibile cu un număr oarecare n de alternative, spre deosebire de cele două ‘lumi posibile’ (= descripții de stare) mutual exclusive, din logica bivalentă.

4.2. În al doilea rînd, înlocuirea *valorizării* „absolute” a unei propoziții p ($V(p) = 1$ însemnînd „ p este adevărat”, și $V(p) = 0$ însemnînd „ p este fals”) cu o *valorizare* în care (domeniul valorilor rămîniînd același: $\langle 1, 0 \rangle$ (apare în plus dependența de încă o variabilă (adică de un obiect w_1 al clasei W a ‘lumilor posibile’) creează posibilitatea apariției operatorilor modali. Aceștia indică *in ce mod* o expresie oarecare α este adevărată sau, altfel spus, interpretarea lor depinde de natura relației R și de valorile de adevăr ale expresiei α pentru (sau cu privire la) anumite lumi posibile. Modalitatea alehică are ca operatori pe ‘ \square ’ = “în mod necesar” și pe ‘ \diamond ’ = „în mod posibil” unde ‘ $\square\alpha$ ’ se citește „ α este necesar”, iar ‘ $\diamond\alpha$ ’ se citește „ α este posibil” (v. p. 123–124).

4.3. În al treilea rînd, după felul în care este definită relația R se pot construi mai multe modele semantice *alehice*; dintre ele Em. Vasiliu optează pentru trei: *modelul T* (în care R este o relație *reflexivă*), *modelul S4* (în care R este o relație *reflexivă* și *tranzitivă*) și *modelul S5* (unde R este o relație *reflexivă*, *tranzitivă* și *simetrică*), denumite astfel după sistemul de designație al lui Hughes Cresswell.

4.4. Cînd operatorii modali ‘ \square ’ și ‘ \diamond ’ primesc o nouă interpretare, respectiv *a crede* și *credibil*, se trece într-un alt sistem modal, cel *doxastic*, în care relația R din tripletul $\langle W, R, V \rangle$ este totdeauna *ne-reflexivă*, ceea ce înseamnă că „o lume oarecare w_1 , din W , nu este propria ei alternativă” (p. 212). În modelele *DT* și *DS4* (singurele care satisfac condiția fixată pentru R), D simbolizează ‘doxastic’.

5. În continuare mă voi mărgini la menționarea celor mai semnificative rezultate la care ajunge autorul, semnificative *pentru lingvist*.

5.1. În relație cu operatorul modal de posibilitate ‘ \diamond ’, se fac fine, nuanțate disocieri semantice în sfera verbului *a putea* și a adverbului propozițional *poate*, conducînd la o primă *dezambiguizare*. Ea distinge sensul modal (*se poate ca_M* și *este posibil ca*), analog operatorului

modal de posibilitate, de alte sensuri, străine valorii specificate. Corelatul cel mai avantajos al lui *se poate* ca_M, în „registru” *necesității* este expresia *in mod necesar*. Aceasta are avantajul de a nu produce modificarea modurilor verbale ale propoziției pe care o precedă, cit și pe acela de a avea numai sensul de „imposibilitate de a nu fi adevărat” (v. p. 196—197). La rindul lor *trebuie și este necesar ca* reclamă dezambiguizarea, astfel încît *trebuie_N și este necesar ca_N* să reprezinte sensul: „adevărat în toate lumile posibile accesibile”, sinonim deci cu *in mod necesar*.

O disociere (dezambiguizare) nouă a cuvintelor (expresiilor) modale stabilite se poate efectua în funcție de modelul adoptat în vederea descrierii semantice a frazei din limbajul natural. Se poate vorbi atunci despre o accepție *logico-filozofică* (a cuvintelor modale în sens alethic, cînd condiția de adevăr se formulează în modelul *S5* și cînd „necesar adevărat” — de exemplu — înseamnă „adevărat în toate lumile din *W*”), despre o altă accepție *teoretică* și, în fine, despre o a treia, *empirică* (cf. p. 201—204).

5.2. *Cuvinte modale* în sens doxastic sînt considerate: *se crede că* (urmate de o subiectivă) și există convingerea că (urmate de o atributivă), cu precizarea că doar sensurile lui *crede₂* și *crede₃* acceptă o interpretare doxastică. *Crede₁* cu sensul de „a considera pe cineva sau ceva altfel decît este în realitate; a (i) se părea” (p. 241) nu acceptă, remarcă autorul, o interpretare adecvată în termenii vreunui dintre modelele descrise în lucrare. Diferența de sens între *crede₂* (= „a fi convins”) și *crede₃* (care nu este specificat în dicționar) „rezidă în faptul că *a fi convins* implică cu necesitate ideea de *conservare a opiniei* în toate împrejurările (= lumile posibile) compatibile cu convingerile cuiva, în timp ce *a crede₃* nu implică o astfel de *conservare a opiniei* în toate împrejurările (= lumile posibile)” (p. 244).

5.3. *Conjuncții modale* sînt considerate „acele conjuncții (din limbajul natural) în a căror definiție semantică (s.n. — C.V.) intră un operator modal” (p. 204). Valoarea operațională a conceptelor modale și a aparatului logic construit se verifică atît în posibilitatea de a evidenția, în mod explicit, raporturi de *identitate de sens* între diferite conjuncții modale, cit și în aceea de a diferenția, dezambiguizînd, *sensuri modale distincte* pentru una și aceeași conjuncție. Astfel este demonstrată identitatea de sens a conjuncțiilor *conclusive* cu cele *consecutive* (v. p. 206—210) (în cadrul modelelor alethice). Identitatea de sens a raportului *concesiv* cu cel *adversativ* este demonstrată prin interpretarea doxastică a raportului dintre propoziții, pe baza identității condiției de adevăr:

„*P₁* însă *P₂*” este adevărată dacă și numai dacă (*P₁* și *P₂*) și *nu este credibil* că (*P₁* și *P₂*)” este adevărată” (p. 251), ceea ce înseamnă că se afirmă două propoziții și se afirmă că raportul de compatibilitate dintre cele două propoziții nu este credibil. Nu este lipsit de semnificație faptul că prin mijloacele logicii formale se confirmă o opinie exprimată anterior de unii lingviști care afirmau „înrudirea” pînă la identitate a raportului adversativ cu cel concesiv (cf. G. N. Dragomirescu, *Sintaxa și stilistica propozițiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Brașov, 1939; D. D. Drașoveanu, *Concesivă sau adversativă?*, în LR, III, 1954, nr. 3, p. 91—95).

5.4. Modul în care sînt examinate conjuncțiile limbii naturale (cele luate în discuție), precum și rezultatele obținute prefigurează o posibilă *ierarhizare* a lor după criteriul complexității sistemului (sistemelor) logic(e) necesar(e) în descrierea lor. Astfel, cele mai puțin pretențioase, deci cele cu o „structură” semantică mai simplă, sînt și₁, sau₂ (poate nu întîmplător conjuncții din categoria sintactică a coordonatelor), după care ar urma dacă... atunci (reprezentanța condiționalelor) și *incl₁* = *prin urmare₁* (din clasa „consecutive = conclusive”), toate acestea necesitînd un aparat modal alethic, și, ultima categorie, cea mai complexă, alcătuită din *deși* = *însă* (concesive = adversative) și *incl₂* = *prin urmare₂*, cu sens doxastic.

6.1. Fără a fi o pledoarie pentru o *semantică logică a textului* (discursului), lucrarea profesorului Emanuel Vasiliu conține sugestii valoroase aplicabile într-o astfel de alternativă teoretică. În acest sens trebuie reținută relevanța tautologiei ca „schemă de funcționare” însușită de vorbitori, atît pentru posibilitatea comunicării lingvistice, cit și pentru *realizarea coerenței unui text* (cf. p. 117—118); tot în această optică poate fi examinat raportul de consecință logică ce stă la baza *coerenței* (logice), la rîndul ei fundamentală pentru argumentarea discursivă (cf. p. 114).

6.2. Deși secundară în raport cu obiectivele majore ale cărții și cu viziunea ei teoretică, problema pragmaticei nu poate fi eludată nici chiar într-o discuție sumară cum este această prezentare. Mă voi limita, însă, doar la cîteva considerații de ordin mai general. Dominat de o concepție semiotică de orientare accentuat logică și nu lingvistică, Emanuel Vasiliu este tentat să evite pînă la eliminare ceea ce socotește că este dificil sau imposibil de cuprins într-un model de analiză *perfect* construit, asemenea unei operații matematice fără rest. Și cum prin

sine însuși termenul *pragmatică* se corelează cu ideea de *variabilitate*, de dependență față de parametri instabili, autorul recurge la acest termen foarte rar și doar în situații pe care, de obicei, le exclude din perimetrul preocupărilor sale. Așa procedează când trece în revistă *condițiile de emiterie a mesajului*, a căror descriere reclamă aplicarea „unui sistem semantico-pragmatic care conține un număr de « operatori pragmatice »” (p. 36—37) sau când renunță la sisteme cu operatori modali relativizați (în maniera Hintikka sau Hilpinen) (cf. p. 240), necesare pentru formularea condițiilor de adevăr pentru expresii de forma „*X crede că P*”, unde *X* trebuie specificat prin raportare la o anumită persoană.

În ciuda acestei nemărturisite, dar perceptibile rezerve față de *pragmatică*, în lucrare se recurge la aparatul *logic modal*, el însuși expresia formalizată a *unora dintre* aspectele pragmatice ale limbajului natural. Legat de această chestiune și de exemplul (9) (împreună cu comentariul care-l însoțește la p. 35), mă întreb dacă în stabilirea *condițiilor de adevăr* pentru propoziții ce conțin pronume personale la persoana întâi nu trebuie să se țină seama și de caracterul performativ al verbului exprimat (sau subînțeles), cu un statut semantico-pragmatic aparte.

6.3. Siguranța și simplitatea prezentării aparatului logic, noutatea și bogăția soluțiilor în domeniul interpretării semantice a raporturilor dintre propozițiile frazei din limba naturală, rigoarea demonstrației, forța și stringența argumentelor aduse în sprijinul tezelor, precum și consecvența cu care posibilele contraargumente sînt, rînd pe rînd, înlăturate reprezintă doar câteva dintre notele definitorii ale *Prelimnarilor*...

Aprilie 1979

Carmen Vlad
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PAUL MICLĂU, *Semiotica lingvistică*, Timișoara, Editura Facla, 1978, 310 p.

Semiotica lingvistică, strădanie de mai bine de un deceniu a lingvistului Paul Miclău, este un binevenit prilej pentru a pune în evidență „știentizarea” uneia dintre disciplinele spirituale (lingvistică), disciplină care în veacul trecut făcea mîndria „științelor umaniste”.

Această „știentizare”, în cuprinsul lucrării lui Paul Miclău, apare, într-un mod surprinzător, drept o regenerare a „umanismului” lingvisticii, pentru că „știentizarea” are un pronunțat aspect metodologic și este materializată prin apelul frecvent la elemente proprii gândirii matematice, la concepte din logica simbolică, la procedee de tip statistic, precum și la unele din teoria informației. Recursul metodologic în sfera diferitelor științe este mereu orientat spre constituirea semioticii ca metodă de cercetare a unui sistem de semne (aici sistemul limbii). Metoda pusă astfel în mișcare re-construiește sistemul limbii într-un riguros edificiu (real și teoretic) în care semnul lingvistic se regăsește, pe de o parte în dialectica sistemului limbii, cînd acesta este analizat la cele trei nivele: semantic, morfologic și sintactic, și, pe de altă parte, în relația semiotică fundamentală: „semnificatul, semnificantul, referentul” (p. 67), relație a cărei natură este tot de esență dialectică. Legătura dialectică dintre „metodă” și „sistem”, dintre metoda semiotică și sistemul limbii este cit se poate de evidentă.

După această punere în acord a „metodei” cu „sistemul”, autorul comentează „universul” „structurilor semiotice”. Sînt înfățișate, astfel, deschiderile spre semiotică ale antropologiei și psihanalizei, ale poeziei și filosofiei. Prelungindu-se analitic unitatea dintre metodă și sistem și în această dezvăluire a „structurilor semiotice”, autorul izbuteste să organizeze în termeni gnoseologici (referința, reprezentarea, abstracția, categoria) sistemul limbii. Datorită acestei organizări (prin concepte filosofice), semiotica, născută din analiza și interpretarea sistemului limbii, deschisă prin conceptele mai sus enumerate spre interpretarea structurilor semiotice, își revendică cu puternice argumente statutul de știință interdisciplinară. Această interdisciplinaritate trebuie văzută însă, și cartea lui Paul Miclău evidențiază acest fapt, în dubla ei manifestare: o dată prin asimilarea de către semiotică a unor elemente din logica simbolică, statistică, teoria informației și a doua oară prin posibilitatea de asimilare a metodei semiotice de către alte științe: antropologia și psihanaliza, poezia și filosofia, registrul acesta putîndu-se extinde. În textul lui Paul Miclău apare, datorită acestei interdisciplinarități și a conceptelor mai sus pomenite, o anumită corespondență între semiotică și filosofie, relație ce este mai strînsă decît cea dintre semiotică și celelalte discipline, poate pentru faptul că o bună parte din termenii cu care operează autorul sînt de evidentă descendență filosofică.

Cea de-a doua parte a lucrării înfățișează o teorie a „motivării” semnului lingvistic, opusă acelei teorii de sorginte saussureană care mizează în demonstrații pe „arbitrariul” semnului lingvistic. Revendicându-se de la o înțelegere dialectică a limbii, cum am arătat la începutul comentariului nostru, autorul întemeiază teoria motivării pe concepte ale materialismului dialectic. Problema „arbitrariului” semnului lingvistic implică astfel „trei categorii fundamentale care trebuie luate în considerare: necesitatea, întimplarea și condiția, ultima putând fi asimilată în limbă cu motivarea” (pag. 173). Este deci evident că Paul Miclău pune în joc concepte fundamentale ale materialismului dialectic, perechea necesitate-întimplare, la care adaugă condiționarea (motivarea) în sensul că un fenomen, precum semnul lingvistic, poate fi condiționat (motivată) deopotrivă de necesitate, cit și de întimplare.

În plan semiotic, motivarea este o „acordare” a semnificantului cu semnificatul, și această „acordare” este urmărită practic de autor în diferite ipostaze ale semnului lingvistic: interjecțiile, onomatopeele, imaginea poetică, insistând în mod special asupra comparației și metaforei și asupra discursului. Analizele referitoare la discurs se opresc asupra unor eșantioane din limba română și limba franceză, prin care se argumentează atât existența motivării, cit și pierderea acesteia. În această analiză, autorul introduce conceptul matematic de „determinare” și, procedând statistic, pune în evidență diferențe, la nivelul discursului, între limbajul familiar și limbajul ziaristic, între limba literară și limba standard. Analiza pe eșantioane este limitată doar la limba română și limba franceză, pentru eșantioane mai numeroase fiind „indispensabile unele instrumente de lucru automate” (pag. 227). Cu tot acest număr limitat de eșantioane, analizele lui Paul Miclău pun în evidență tipurile de limbaj mai sus menționate. Am specificat aici că termenul „limbaj” are o supra- și o infra-semnificație. Există un înțeles al limbajului care implică și limba, alături de alte „limbaje”. Și există un alt înțeles al termenului „limbaj”, care se referă la ansamblurile semiotice dinlăuntrul sistemului limbii. Pentru a evita aceste suprapuneri de sens, autorul folosește pe întreg parcursul lucrării, pentru supra-semnificația termenului „limbaj”, conceptul semiotic de „semn”, dar și acesta are o dublă înfățișare, pentru că există *semne* și în afara sistemului limbii. Acest dublu înțeles al conceptului de *semn* este edificator pentru a înțelege că semiotica este în același timp și o știință generală și o știință particulară. Altfel spus, ea este și o știință pentru alte științe și o știință pentru propriul ei edificiu.

Gândind într-un mod echilibrat problema motivării, autorul nu absolutizează această problemă, așa cum s-a procedat în privința arbitrariului semnului lingvistic: „Totuși, în afara nuanțelor — specifică el — inerente structurii limbii, fondul principal se caracterizează prin absența motivării” (pag. 233). Este semnificativ pentru același mod echilibrat de a înțelege motivarea semnului lingvistic felul în care autorul înțelege diacronia limbii: „Trecerea de la latină la limbile romanice a fost marcată printr-o revoluție în sectorul motivării. În urma schimbărilor fonetice, semantice și [a] accidentelor survenite în formarea cuvintelor, structura motivată se pierde” (pag. 270). Acest înțeles diacronic al sistemului limbii, spre care autorul tinde prin analiză sincronică, se concentrează în cele din urmă într-o definiție dialectică a limbii, tocmai prin principiul motivării: „Cu alte cuvinte, există un ritm marcat de negații succesive: un nucleu motivat se dezvoltă prin propriile lui creații, acestea din urmă alcătuiesc un nucleu mai larg, categoric motivat. La rîndul lui, acesta se transformă în noi nuclee romanice nemotivate. Dar nucleele romanice sînt o bază pentru crearea de unități motivate. E vorba în fond de acțiunea legii dialectice a negării negației, care sintetizează magistral diacronia semioticii limbajului” (pag. 275).

Datorită faptului că obiectul fundamental al lucrării lui Paul Miclău este limba, ce apare mai ales din perspectiva motivării într-o puternică lumină umanistă, dimensiunea de adîncime a lucrării pe care o comentăm nu este „știentizarea” lingvisticii, ci tocmai acest fond umanist ce transpare, între altele, în adevărul „că gîndirea este elementul primordial în raport cu expresia sonoră; aceasta are rațiunea de a fi numai în măsura în care exprimă elemente de gîndire” (pag. 107). Metodologia științifică, în special de natură matematică, nu acoperă — cu toată întinderea ei — fondul umanist al lingvisticii, dimpotrivă, acesta apare într-o atare situație și mai riguros. Așadar, semiotica lingvistică se situează din punct de vedere metodologic în aria științelor exacte, iar din punctul de vedere al obiectului cercetat ea este profund umanistă. Autorul însuși exprimă această dublă înfățișare a semioticii lingvistice.

Aceasta trebuie să facă la nivel teoretic (metodologic) „bilanțul datelor fundamentale stabilite de științele care vin în contact cu ea. În același timp, avînd ca punct de plecare aceste date lingvistice, trebuie să stabilească locul unităților nivelelor lingvistice în vastul ansamblu al fenomenelor umane” (p. 111).

Gîndind limba ca fenomen uman, autorul are o poziție radicală față de diversele manifestări ale structuralismului lingvistic, care la unii autori este o metodă de dragul metodei. Această opoziție față de structuralism este evidentă mai ales în teoria motivării, ce este nu

numai o fundamentare realistă a sistemului limbii, dar și o rezolvare a cunoscutelor antinomii proprii structuralismului: limbă — vorbire, semnificant — semnificat, sincronie — diacronie. Depășirea acestor antinomii se manifestă însă nu numai prin teoria motivării, dovedită în bună parte prin limbaj matematic, ci și prin așezarea alături de unele concepte moderne a unor concepte aparținând tradiției teoretice europene. Când autorul afirmă că „structura limbii cuprinde latura de semnificant sau expresia, latura de semnificat sau conținutul (această analogie este după cunoscutul model structuralist hjelmslevian): aceste două laturi se realizează la trei nivele — substanță, invarianță și formă” (pag. 121), el definește un concept modern — „structura limbii” — omologînd termenul saussurean *semnificant* cu tradiționalul „expresie” și pe cel de „semnificat” cu la fel de tradiționalul „conținut”, iar două dintre cele trei nivele le numește prin concepte de puternică rezonanță aristotelică (substanță și formă) și numai unul singur este numit prin modernul *invarianță*. Încă o dată putem remarca o veritabilă comuniune între tradiția umanistă și știința modernă.

Prin cele puse în evidență mai sus și prin multe altele pe care comentariul nostru nu le-a avut în vedere, *Semiotica lingvistică* este una dintre acele rare cărți în care informația complexă se întâlnește cu un spirit analitic și creator al unui gânditor care, asimilînd informații nu uită nici o clipă de obiectul științei de care se preocupă. Avem convingerea că *Semiotica lingvistică*, rod al unei îndelungate munci de investigație și elaborare (prima variantă a lucrării datează din 1968), este o contribuție românească la rezolvarea problemelor cu care lingvistica contemporană se confruntă. Mai mult însă, lucrarea conține numeroase elemente pentru o înțelegere a „teoriei cunoașterii” pe semiotică; de aceea, ea este utilă nu numai lingviștilor, ci și celor preocupați de alte domenii ale investigației științifice.

Octombrie 1978

Traian Vedinaș
Cluj-Napoca, str. Cuza-Vodă, 16

IOAN BACIU, *Précis de grammaire roumaine*, Lyon, Editions L'Hermès, 1978, 112 p.

Prin calitățile ei cele mai evidente — și nu puține la număr, cartea lingvistului clujean Ioan Baciu, *Précis de grammaire roumaine*, constituie o frumoasă și laudabilă contribuție la cunoașterea limbii noastre peste hotare.

Concepută ca o *gramatică practică* în primul rînd, în spatele căreia se descoperă însă o serioasă formație de gramatician a autorului, lucrarea reușește — cu totul surprinzător pentru cele (numai) 92 de pagini-text — să cuprindă într-o formulă concentrată, logic sistematizată și echilibrată terminologic, aproape toate aspectele esențiale ale sistemului gramatical românesc de la noțiunile de fonetică — prezente și ele aici, din motive justificate și lesne de înțeles, pînă la sintaxa frazei.

Adresîndu-se atît lingvistului, îndeosebi romanist, cit și unui public mai larg, cu un minim de cunoștințe lingvistice prealabile, lucrarea își impune și reușește pe deplin să îmbine descrierea practică (clase, subclase, excepții, paradigme, tabele etc.), fructificînd rezultatele cercetării gramaticale românești din ultimele decenii, cu unele considerații teoretice bine dozate.

Deși este scrisă în franceză și pentru vorbitorii de franceză, lucrarea nu suferă cituși de puțin de o prezentare deformată — „croită”, prin adaptare sau influență, după franceză — și nici de o estompare a specificului structurii gramaticale românești. Dimpotrivă, dincolo de conținerea unor elemente de gramatică contrastivă, lucrarea răspunde unor cerințe metodice și practice imediate.

Cartea se compune din șapte capitole: primul este dedicat foneticii, următoarele cinci au ca obiect sistemul gramatical, iar ultimul, *Anexe*, cuprinde o utilă *listă* a principalelor verbe din română (cu formele de infinitiv, indicativ prezent și, la cele de conjugarea a II-a și a III-a, și de participiu) și un *index* de materii.

În capitolul de fonetică se stăruie asupra unor probleme mai dificile pentru străini, precum diftongii și triftongii, vocalele *ă* și *i*, semivocalele, *i* asilabic, alternanțele fonetice, scrierea și pronunțarea unor consoane (*č*, *ğ*, *k'*, *g'* etc.).

Prezentarea sistemului gramatical urmează doar în mare tradiționala împărțire în morfologie și sintaxă, autorul punînd accent pe tratarea elementelor componente ale enunțului, în ordinea complexității acestuia, dintr-o perspectivă structuralist-funcțională.

Capitolul II (p. 19—32), primul capitol de gramatică, este consacrat în întregime flexiunii verbului românesc, remarcîndu-se printr-o excelentă și concentrată ordonare a faptelor. În

mod deosebit este realizată descrierea indicativului prezent, cea mai complicată formă verbală pentru străini, autorul stabilind aici, cu vădite intenții practice, 15 modele de conjugare, plus o grupă de verbe neregulate. Pentru a rămâne în apropierea gramaticii franceze, gerunziul este tratat în termenii participiului prezent.

Din capitolul III, *Pronumele personal* (p. 33—36), de reținut este prezentarea formelor conjuncte ale pronumelor cu variantele lor condiționate fonctico-sintactic (*imi, mi, -mi, mi-* etc.).

Capitolul IV, *Grupul nominal*, cel mai extins din lucrare (p. 31—73), trece în revistă substantivul, articolul, restul pronumelor, numeralul, prepoziția și unele adverbe. Este un capitol complex de morfosintaxă, cuprinzând nu numai o descriere a flexiunii nominale, un inventar de forme, ci și o abordare a acestor clase de cuvinte din perspectiva funcției (valorii) lor în enunț, a combinatoricilor lor și a topicii. Sistematizări interesante și practice găsim în descrierea genului și numărului la substantiv și adjectiv. Autorul nu uită să trateze nici modificările fonetice (silabice) produse de articularea adjectivelor și substantivelor.

În capitolul V, *Propoziția* (p. 73—87), după prezentarea diferitelor tipuri de propoziții (negative, imperative etc.), se acordă atenție deosebită unor probleme particulare de sintaxă românească, precum dativul posesiv (excelent descris, după restricții sintactice, nu semantice), utilizarea morfemului *pe* și dublarea complementului direct și îndirect (în dativ), interogativ-relativul *care* în genitiv cu articolul posesiv (*al, a, ai, ale*) etc.

Ultimul capitol de gramatică, *Fraza* (p. 87—101), prezintă succint coordonarea și subordonarea, valorile modurilor personale și ale timpurilor, ordinea propozițiilor în frază etc.

Lucrarea se remarcă și prin variate contribuții teoretice ale autorului, contribuții vizând interpretarea unor fapte gramaticale românești, dintre care reținem: ideea că în gruparea *ca să*, *ca* este conjuncție subordonatoare (p. 27—28); interpretarea propozițiilor conclusive (precedate de *deci, așadar* etc.) drept subordonate consecutive (p. 88—89); considerarea lui *al* și *cel* ca variante „posesive”, respectiv „adjectivale” ale articolului definit, analizabile într-un radical (*a-, ce-*) și articol definit (p. 47—48, 63—65); reafirmarea ideii că româna, la fel ca alte limbi romanice, nu are decât adjective (nu și pronume) posesive etc.

În mod firesc, unei lucrări de o asemenea condensare i se poate face oricând reproșul de a fi scăpat anumite fapte, de mai mare sau mai mică importanță, din punctul de vedere subiectiv al cititorului. În acest sens și sub această rezervă, ar fi fost util, teoretic și practic, să fie cel puțin amintite: supinul cu alte prepoziții decât *de*; atributul în dativ (specia modernă); complementul comparativ introdus prin *de* (*mai bine de zece ani*); întrebuințarea (valorile) gerunziului românesc (contragerea gerunzială, redusă adesea la un participiu — „rest” din dialeza pasivă sau la un substantiv, adjectiv — „resturi” din gruparea „*a fi* + nume predicativ”); infinitivul «neînlocuit» de conjunctiv din construcțiile infinitivale relative; apozitia; interjecția (cel puțin verbală: *iată, iacă, uite, hai, haidem* etc.); acordul numelui predicativ adjectival cu subiectul multiplu; adverbe predicative (urmate de *că*); construcția elementului predicativ suplimentar etc.

Unele exemple sînt mai puțin potrivite — *tăhui, tăhuite* (cuvînt rar, neînregistrat de DEX); *tigru nou* (ca model de declinare); *alui, alei* — puteau fi lăsate la o parte; *pentru ca să* — locuțiune conjuncțională ce apare de regulă dislocată; *vișel, vișea* nu pot fi considerate diminutive (diminutive sînt *vișeluş, vișeluşă, vișică*).

Pe alocuri se întîlnesc afirmații pripite sau nejustificate: *asfel de* nu se combină cu un adjectiv sau adverb; prepoziția *pe* nu poate preceda *pe peste*; în *pomii-ți, i* de la *pomii* este silabic pentru că substantivul este articulat (scris cu doi *i*, nu cu un *i*), nu datorită dativului posesiv; expresiile *este normal, este natural* etc. nu sînt locuțiuni verbale; formele de indicativ prezent *îndoiesc, locuiesc, trăiesc, obișnuiesc, jefuiesc* etc. se scriu cu *ie*, nu cu *e*.

Deși aceste detalii nu umbresc cîtuși de puțin valoarea de ansamblu a lucrării, la o eventuală reeditare, ele pot fi avute în vedere de către autor, spre corectare sau eliminare.

Inițiativă demnă de urmat, lucrarea aici prezentată, scrisă, cu competența necesară, de un lingvist român, apărută în străinătate și într-o limbă de mare circulație, constituie o remarcabilă reușită și, prin caracterul ei practic, accesibil și orientarea modernă ponderată în descrierea faptelor de limbă, va contribui la o mai bună cunoaștere a limbii noastre de peste hotare.

Februarie 1979

G. G. Neamșu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

JACQUELINE PICOCHÉ, *Précis de lexicologie française*, [Paris], Editions Fernand Nathan, 1977, 181 p.

Jacqueline Picoché, profesor la Universitatea din Picardie, s-a făcut cunoscută în ultimul deceniu prin publicarea mai multor lucrări de lingvistică franceză¹. Cu fiecare dintre ele, autoarea aprofundează, la modul practic, capitole ale lexicologiei, de predilecție etimologie, lexic dialectal, popular și savant, organizat în mari inventare de familii de cuvinte și familii de afixe, văzute din perspectivă istorică, dialectologică sau / și socială.

Împietind munca de cercetare cu cea de predare, autoarea ajunge la postularea necesității fundamentării predării raționale a vocabularului. Această idee străbate și organizează întreg materialul cuprins în lucrare. Posibilitatea unei asemenea predări este argumentată, prin evidențierea sistemelor lexicale existente, tocmai fiindcă „lexicul nu e nomenclatură, ci structură” (p. 37).

Lucrarea este concepută să răspundă și altor obiective: să punteze principalele probleme ridicate de studiul lexicului; să prezinte diferite procedee de cercetare ale lingvisticii istorice, structuraliste, guillaumiene și generativiste; să ofere, prin aceste procedee, sugestii de exerciții lexicale utile la diferite nivele de pregătire; să propună pentru diferite concepte folosite în studierea lexicului terminologia clasică, cea mai simplă și cea mai clară posibil; să dea fiecărui termen lingvistic folosit o definiție clară; să indice, pe măsură ce se studiază unele probleme, bibliografia care să poată completa ideile prezentate succint în lucrare.

Pe lângă obiectivele enumerate, se enunță posibilitatea de a defini obiectul lexicologiei în raport cu discipline mai vaste, din care ea nu e decît o parte: *semantica*, al cărei obiect este studiul semnificațiilor lingvistice, ea însăși ramură a *semnologiei*, care tratează coduri de semne în general (p. 8), precum și în raport cu *fonologia*, *morfologia* și *sintaxa*.

Principalele probleme dezbătute puntează subiecte în jurul cărora s-au concentrat multe cercetări lingvistice din ultimii ani.

Sistematează în cîteva capitole mari: I. *Semnul lexical*, II. *Lexicul*, III. *Cuvintele și contextul lor*, IV. *Cîmpurile lexicale semantice*, V. *Definiția* — „răspunsurile” autoarei realizează, de fapt, sinteze ale problemelor enunțate, indicînd, la tot pasul, bibliografia de specialitate adecvată, în cea mai mare parte franceză. În acest fel, titlul lucrării devine dublu motivat, cartea ilustrînd nu numai o posibilitate de organizare a lexicului francez, ci, în primul rînd, o trecere în revistă a rezultatelor cercetării lingvisticii franceze în general, a lexicologiei, în special.

Valoarea lucrării constă în aplicarea studiilor teoretice la predarea sistematică a lexicului, pentru învățarea limbii franceze, atît ca limbă maternă, cît și ca limbă străină. Autoarea înlătură barierele convenționale dintre discipline atît de des interferente — lexicologie, semantică, semiotică —, realizînd o viziune de ansamblu a lexicului. Studiul sincronic este îmbogățit de perspectiva diacronică, aspectul literar, standard — de cel popular sau dialectal, interpretarea semantică — de aportul psihologiei, sociologiei sau etnografiei.

Raporturile dintre lexicologie și fonetică, morfologie și sintaxă nu sînt văzute doar ca momente ale actualizării materialului lexical în discurs sau în limbă, ci și ca posibilități de transfer al metodelor de analiză proprii domeniilor amintite — cu mult mai mari tradiții teoretice — la studiul lexicului. În aceeași direcție se înscrie și analiza aportului logicii la formularea definiției lexicografice (vezi cap. V), precum și la analiza organizării semnelor lexicale în cîmpuri (p. 96 — 108). Înțelegerea raporturilor dintre diferite categorii semantice sau dintre elementele diferitelor cîmpuri este înlesnită de prezentarea în paralel a terminologiei logice sau fonologice, a accepțiilor frecvente azi în lingvistică.

Dată fiind importanța noțiunii de „cîmp” în lexicologie și marea diversitate terminologică, în lucrare se acordă un spațiu larg acestei probleme. Se propune o reunire a definițiilor frecvente într-o singură schemă, care poate răspunde termenului de *cîmpuri lexicale semantice*. „Toate cîmpurile definite aici — afirmă autoarea — sînt lexicale, intrucît decidem să nu cuprindă decît cuvinte făcînd parte din serii deschise. Ele sînt semantice prin aceea că, într-un fel sau altul, se are în vedere întotdeauna raportul semnificant-semnificat” (p. 66). Această cuprindere largă marchează diferite categorii semantice evidențiate în cîmpurile generice, asociative, semasiologice, onomasiologice, ca de exemplu: sinonimia, antonimia, polisemia, omonimia, familiile de cuvinte etc.

În partea finală a lucrării, autoarea reia, sub forma unor modele de exerciții, problemele mari din lucrare: decuparea în unități lexicale (cuvinte simple, derivate, compuse, omonime)

¹ *Un vocabulaire picard d'autrefois, le parler d'Etelfay (Somme)*, Arras, 1969; *Le vocabulaire psychologique dans les Chroniques de Froissart*, vol. I, Paris, 1976; *Nouveau dictionnaire étymologique du français*, Paris, 1971.

polisemia, studiul unui cîmp semantic lexical onomasiologic, structurarea cîmpurilor generice; grile, neologisme, definiții ș.a. Rezolvate în paralel cu lectura cărții, acestea constituie o posibilitate practică de fixare a materialului teoretic. Cît privește aplicarea în predare, aceasta se va putea realiza selectiv, în funcție de nivelul la care sînt folosite exercițiile, multe dintre ele adresîndu-se studenților cu o anumită pregătire lingvistică.

Pe lângă trimerile bibliografice pe probleme semnalate, cartea oferă o bibliografie generală franceză. Prin completarea și cu alte nume cunoscute în tratarea problemelor respective — Eugenio Coseriu, spre exemplu — s-ar fi putut deschide o și mai largă perspectivă asupra domeniului abordat.

Februarie 1979

Ileana Mureșanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

L. V. BONDARKO, *Zvukovoj stroj sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva, 1977, 167 p.

Lia Bondarko este cunoscută în fonetica generală și experimentală prin numeroasele sale studii despre aspecte variate ale părții sonore a limbii, studii scrise cu precădere pe baza utilizării metodelor experimentale și a aparatului din laboratorul de fonetică experimentală al Universității leningradene, pe care îl conduce de mai mulți ani.

Cartea de față are ca obiect descrierea structurii sonore a limbii ruse contemporane, deoarece — remarcă autoarea — cunoașterea sistemului sonor al unei limbi înlesnește posibilitatea de explicare a schimbărilor survenite în limbă și de aproximare a căilor ulterioare de dezvoltare.

Beneficiînd de informații de specialitate dintre cele mai bogate, autoarea își structurează materialul pe trei probleme esențiale: 1. *Observații generale asupra structurii sonore a limbii*, 2. *Trăsăturile obiective ale unităților sonore și metodelor lor de analiză*, 3. *Sistemul sonor al limbii ruse*.

L. V. Bondarko subliniază, în prima parte a cărții sale, faptul, cunoscut de altfel, că una dintre trăsăturile esențiale ale limbii ca mijloc de comunicare între oameni este chiar caracterul sonor al acesteia. Unitățile sonore ale fiecărei limbi pot fi caracterizate din trei puncte de vedere: *al formării* (trăsătura articulatorii), *al sonorității* (trăsătura acustică) și *al percepției* (trăsătura perceptivă). Aceste trei caracteristici pot fi reliefate prin analiza fonetico-experimentală a vorbirii sonore. O strînsă legătură și chiar o intercondiționare se observă cînd determinăm corelația trăsăturilor articulatorii și acustice ale segmentelor de vorbire.

În urma cercetării modului de percepție a segmentelor de vorbire, se evidențiază faptul că acestea nu sînt percepute ca oricare alte sunete din natură, explicația constînd în capacitatea omului de „a transforma” sunetul auzit în articulații corespunzătoare și în caracterul funcțional al trăsăturilor segmentelor de vorbire.

Studiînd trăsăturile obiective ale segmentelor de vorbire și metodele lor de analiză, autoarea supune mai întîi atenției trăsăturile acustice generale ale sunetelor vorbirii, ca: frecvența oscilațiilor și înălțimea sunetelor, forța și tăria, durata, spectrul și timbrul acestora. Se reliefează apoi rolul aparatului articulator al omului în formarea caracteristicilor acustice, structura în formanți a sunetelor. Cu ajutorul aparatului existente în laboratorul de fonetică experimentală, sînt analizate posibilitățile de studiere a fenomenelor sonore prin oscilgrame și spectrograme, trăsăturile diferitelor categorii de consoane. Astfel, frecvența, intensitatea și timpul oscilațiilor sînt apreciate de către om prin înălțimea, tăria și durata sunetului auzit de el.

Autoarea este de părere că pentru formarea, producerea sunetului vorbirii se utilizează următoarele surse: oscilațiile periodice ale coardelor vocale, egalizarea presiunii (tensiunii) intrabucale și atmosferice la deschiderea bruscă a ocluziunii și vîrtejul curențului de aer prezent în locul îngustării, micșorării tractului (tubului) articulator. Trăsăturile și capacitatea de rezonanță ale tractului de vorbire depind de configurația cavităților supralaringale, adică de articulația caracteristică pentru un sunet sau altul.

Întărirea (intensificarea) componentelor de frecvență legate, unite cu trăsăturile de rezonanță ale tractului vorbirii determină evidențierea formanților. Aceste intensificări constituie de fapt trăsăturile acustice ale sunetelor.

Pentru structura sonoră a limbii sint importante numai acele caracteristici fonetice ale unităților de vorbire care sint esențiale pentru perceperea lor de către urechea umană. Sinteza vorbirii permite să evidențiem care sint trăsăturile mai importante ale unităților de vorbire care determină o mai bună percepție.

Abordînd sistemul sonor al limbii ruse, autoarea analizează cauzele multitudinii de sunete, trăsăturile articulatorii și acustice ale vocalelor și consoanelor limbii ruse, diferitele îmbinări de sunete (consoană-vocală, vocală-consoană, vocală-vocală etc.), dependența caracterului schimbării sunetului de tipul îmbinării de sunete, influența locului accentului asupra calității vocalelor neaccentuate, posibilitățile de clasificare fonematică.

O atenție aparte acordă autoarea silabei ca unitate minimală de rostire și funcțiilor acesteia în sistemul sonor, apoi accentului și trăsăturilor fonetice ale acestuia, reducerii cantitative și calitative a vocalelor, melodiei, sintagmei, duratei și intensității, particularităților intonaționale.

Se știe că autoarea face parte din așa-numita școală fonologică de la Leningrad, întemeiată de L. V. Șcerba. Ca atare, se insistă mai mult asupra sunetului-tip sau tipului sonor capabil să diferențieze cuvintele și formele lor, adică să slujească scopului comunicării. Așadar, după L. V. Bondarko fonemele sint unități sonore minimale ale limbii. În vorbire acestea sint reprezentate de alofonele lor. Multitudinea trăsăturilor articulatorii și acustice ale alofonelor se explică prin interacțiunea sunetelor și prin particularitățile fonetice de organizare a cuvintelor. Ca atare, sunetele neaccentuate nu posedă trăsături articulatorii și acustice la fel cu sunetele accentuate corespunzătoare.

Ca și prin studiile sale anterioare, prin această nouă lucrare L. V. Bondarko aduce contribuții de seamă la promovarea, afirmarea și dezvoltarea foneticii ca disciplină lingvistică de interes din ce în ce mai larg. Cartea sa mai constituie un valoros îndreptar în efectuarea cercetărilor de fonetică experimentală cu metode moderne.

Decembrie 1978

I. T. Stan
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie,
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CRONICĂ

SIMPOZION ÎNCHINAT LUI THEODOR CAPIDAN

Academia Republicii Socialiste România și Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca au organizat, în 27 aprilie 1979, un Simpozion închinat lui Theodor Capidan, la împlinirea a 100 de ani de la naștere.

După cuvîntările de deschidere rostite de acad. Al. Graur, din partea Academiei R. S. România, și I. Pătruț, din partea Universității „Babeș-Bolyai”, au prezentat comunicări: D. Macrea, *Theodor Capidan colaborator la Dicționarul Academiei*; Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Theodor Capidan și studiile sale aromâne*; N. Saramandu, *Contribuțiile lui Theodor Capidan la studierea meglenoromânei*; B. Kelemen, *Theodor Capidan și probleme de lingvistică generală*; Gr. Brincuş, *Theodor Capidan și problemele substratului*; I. Pătruț, *Preocupările lui Theodor Capidan în domeniul relațiilor slavo-române*; M. Borcila, *Theodor Capidan și studiile de etno-lingvistică*; M. Zdrenghea, *Theodor Capidan și problemele limbii române contemporane*; R. Todoran, *Toponimia românească în studiile lui Theodor Capidan*.

Simpozionul a avut loc la Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai”. Au participat cadre didactice, cercetători științifici și studenți.

I.P.